БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

30 ИЮНЬ
№ 27 (3027)
ЖУМА

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ПЛЕНУМИ ТЎҒРИСИДА

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг 23 июнь куни бўлиб ўтган XIV пленуми ташкилий масалани кўриб чиқди.

Пленум Р. Н. Нишонов СССР Олий Советти Миллатлар Советининг Раиси этиб сайланганлиги муносабати билан уни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари ва Бюро аъзоси вазифаларидан озод қилди.

Қашқадарё область партия комитетининг биринчи секретари бўлиб ишлаб келган И. А. Каримов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари ва Бюро аъзоси этиб сайланди.

Пленум ишида КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, КПСС Марказий Комитети партия қурилиши ва кадрлар билан ишлаш бўлими мудирининг биринчи ўринбосари Е. З. Разумов иштирок этди.

Шу билан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг пленуми ўз ишини тамомлади.

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ БИРИНЧИ СЕКРЕТАРИ

Ислом Абдуғаниевич КАРИМОВ

1938 йили хизматчи оиласида туғилган, ўзбек, 1964 йилдан КПСС аъзоси, олий маълумотли, Ўрта Осиё политехника институтини ва Тошкент халқ хўжалиги институтини тамомлаган, инженер-механик, иқтисодчи, иқтисод фанлари кандидати.

Меҳнат фаолиятини 1960 йилда «Ташсельмаш» заводида бошлаб, мастер ёрдамчиси, сўнгра Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмасида етакчи инженер, инженер конструктор бўлиб ишлаган. 1986 йилдан 1983 йилгача Ўзбекистон ССР Госпланида ишлаб, у ерда бўлимнинг бош мутахассислигидан Госплан раисининг биринчи ўринбосаригача бўлган йўлни босиб ўтди, 1983 йилда у Ўзбекистон ССР молия министри этиб, 1986 йилда эса Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари — республика Госплани раиси этиб тайинланади. У 1986 йилнинг декабрида Ўзбекистон Компартияси Қашқадарё область комитетининг биринчи секретари этиб сайланади. СССР халқ депутати, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг аъзосидир. Меҳнат Қизил Байроқ, Халқлар дўстлиги орденлари, медаль билан мукофотланган.

ФОЖИАНИНГ ИЛДИЗИ ҚАЕРДА?

ҲАММА ЗАМОНЛАРДА тиниқ сувни лойқалатувчилар бўлган. Бизнинг замонда ҳам. Унинг оти — фитначи. Фитнанинг зарраси-ям кишилар оромини бузади, ўртага нифоқ уруғини сочади, кўнгилларга ғулғула солади. Каттаси эса ақл кўзини кўр қилади. Жаҳолатни қўзғатади. Бир дунё ғалва-тўполонга сабаб бўлиши ҳам мумкинки, шу кунларда бунинг гувоҳи бўлиб турибмиз.

Фарғона! Унинг шаънига достон айтмаган бахши-ю, қўшиқ бағишламаган хонанда қолмаган. Ҳамкасбларим қатори менинг ҳам қатор асарларимга гўзал водийнинг сўлим табиати ва саховатпеша одамлари илҳом берган. Заминида олтину-гавҳар унадиган жаннат янглиғ макон билан нафақат фарғоналиклар, балки бутун республикамиз фахрланади. Не корҳол рўй бердики, бугун ана шу ардоқли маскан номи ёнига мудҳиш «фожиа» сўзи қўшилиб, юрак бағримизни ўртаб юборди.

Ақл бовар қилмас фавқулодда ҳодиса. Қарийб ярим аср давомида дили-ю тили бир месхети турклари билан шодлиги-ю қайғуси ўртада, апоқ-чапоқ оға-ини, қуда-қудағай бўлиб келган кишилар наҳотки ёвлашиб, хунрезликкача боришса?! Одамлар қирилса, уй-жойларга ўт қўйилса — бу қандай бедодлик! Ахир халқимиз ҳамиша қардошларга содиқлиги, бағри очиқлиги, меҳмоннавозлиги, ҳотамтойлиги, инсофу-диёнати билан эллар аро иззат топган, юзи ёруғ, тили узун бўлиб келган эмасми. Наҳотки, шу эзгу фазилатлар эндиликда уни тарк этган бўлса. Асло! Фарғонанинг шаҳар ва қишлоқларида юз берган воқеаларда ўзбек халқининг қўли йўқлиги республика партия-хўжалик активи йиғилишида айтиб ўтилди. Ҳа, ёвузлик бир ҳовуч фитначилар иши, халқимизнинг тузини еб тузлиғига тупурган кўрнамаклар, раҳм-шафқатдан маҳрум кимсалар қилгулиги. Мазкур ҳодисаларни ўз кўзи билан кўрганларнинг гувоҳлик беришларича, фитначилар тескари ташвиқот юргизиб ёшларга қутқу солганлар, икки халқ орасида ишончсизлик, шубҳа-гумон туғдиришга уринганлар.

Фарғона воқеасининг бу қадар даҳшатли тус олишини тасодифий ҳол десак, ҳақиқатни бўяб айтган бўламиз, албатта. Кўпгина ёшларнинг ишсиз юриши, яшаш шароитларининг ёмонлиги ва бошқа ижтимоий-иқтисодий мушкулликлар вазиятни кескинлаштириб, норозиликлар туғдирган. Бекорчилик кўп иллатларни келтириб чиқариши турган гап. Ҳозир ҳамма: «Фарғона фожиасининг илдизлари қаерда? Бир-бирига қасд қилганларнинг қай биридан кўпроқ айб ўтган? Ўша бузғунчилар кимлар?» деб савол беряпти, ҳуқуқ посбонларидан бу саволларга жавоб кутяпти. Мен одамлар ўртасида юриб яна шундай саволларга дуч келдим:

— Хўш, фитначилар-ку, ёмон йўлга бошлаган экан, ёшлар нима учун ўйламай-нетмай улар домига илинишди — кишиларни ўлдириш, хонавайрон қилишгача етиб боришди?

— Кўпни кўрган ота-оналарнинг яхшилик, одампарварлик, байналмилаллик каби яхши анъаналари қаёқда қолди?

Мен Фарғона воқеасида қабиҳ жиноятчиларнинг қўли билан бирга умум тарбиявий ишларимизда йўл қўйилган хатоларни ҳам кўраман. Ахлоқу-одоб борасида ютқизиғимиз кўпайиб кетди. Ахир бурчак-бурчакларда гоҳ видеомагнитофон, гоҳ ошкора экранлар орқали фаҳш, зўравонлик, ёвузликни тарғиб этувчи томошалар қўйилаётгани, қимор, ичкилик ва нашага ружу қўйиш, безориликка бефарқ қараяпмиз-ку. Мазкур хатолардан биз, санъат ва адабиёт аҳли ҳам холи эмасмиз. Улуғ боболаримизнинг бебаҳо панд-насиҳатларини фарзандларимизга сингдира олмаяпмиз. Дўстларни бир-биридан жудо қилувчи, халқлар осойишталигига раҳна солувчи ёлғонни, ёлғон ташувчиларни ҳазрат Навоий ҳам қаҳр билан тасвирлайди, ёлғонни оғуга қиёслайди: «Сўзнинг ёлғондан ёмонроқ тури йўқдир. Озгина ёлғон ҳам улуғ гуноҳдир. Озгина заҳар ҳам ҳалок қилувчидир...» Ёлғон гаплар, фитнаю-иғволар на-қадар фожиали оқибатларга олиб боришини Фарғона воқеаси очиқ кўрсатди ва кўзимизни очди. Бу нарса ҳаммамиз учун аччиқ сабоқ бўлиши керак.

Ҳаким НАЗИР,
Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

ЖАРОҲАТ

ТАБИАТНИНГ гўзаллиги, кишиларнинг мардлиги-ю меҳри дарёлиги, меҳмондўстлиги-ю одамжонлиги билан оламни лол қолдирган Фарғонага нима бўлди? Кўплаб транспорт воситалари, биноларнинг ёндирилиши моддий зарар сифатида тикланиши мумкин. Лекин инсоннинг инсон томонидан жабрланишини унутиб бўлармикан?

Воқеа содир бўлган кунданоқ ахборот воситаларининг ёрдамида кўзга кўринган фан ва маданиятимиз арбобларидан тортиб оддий кишиларгача дилидаги гапларни тўкиб солишмоқда. Халқимизда ҳар ким ўз қаричи билан ўлчайди, деган гап бор. Аммо айрим кишиларнинг бу воқеага муносабат билдириб, айтган баъзи фикрларига қўшилгимиз келмайди. Сабаб қаерда экан?

Ҳаёт буюк муаллим. Инсон ҳаётга аввало болалиги — боғча орқали кириб келади. Ўзи суюқ, гўштсиз макарон шўрва ичиб ўтирган бола тарбиячисининг тухумқовурдоқ ёки гўштқовурдоқ еб ўтирганини, ошпазнинг эрталаб бўш келиб, кечқурун тирсиллаб тўлиб кетган сумкасини кўрган бола дунёда гўзаллик борлигига ишонадими? Худди шу ерда ёвузлик, ўғирлик, яхшиликка ишончсизлик уруғи унмайдими?

Қандайдир йўллар билан диплом олиб тарбия машинасига ўтирган муаллим нима қилади? Ўша муқаддас машинани тўғри йўл қолиб ўнқир-чўнқирлардан, яхши манзил қолиб мавҳум ботқоқлик сари етаклайди. Қандай қилиб? Ўқувчига ҳар томонлама намуна бўлиш, кетидан оммани эргаштириши керак бўлган шахс — ўқитувчи ўқувчилари олдида чекса, ичса, бепарда сўзларни ишлатса, ўқувчилари билан ёнма-ён колхоз бедасига ўғирликка кирса, беҳаёлик қилса, тўғрилик қолиб эгриликни қўлласа, энг зарури — дарсда китобдан ўқиб берса, унинг ўқувчилари нималар қилмайди?!

Оилада ота-оналаридан таълим олади дейсизми? Ўша ота-оналар ҳам кечаги ўқувчимиз-да. Тўғри, барчага ўрнак бўладиган ўқитувчилар, намунали оилалар бор. Афсуски, улар жуда озчиликни ташкил қилишади.

Тарбия машинасининг механизмлари жуда кўп. Оила, жамоатчилик, мактабдан ташқари кейинги йилларда милиция ходимлари ҳам тарбия ишига жалб қилинди. Бу яхшими? Мақсад жуда яхши. Аммо айрим ҳолларда уларнинг ишлари қоғоз тўлдириш-у, қош қўяман деб кўз чиқаришдан иборат бўлиб қоляпти. Болаларнинг меҳрини қозонадиган, уларнинг энг яқин кишилари қаторида бўлиб қоладиган милиция ходимлари болаларнинг тасаввурида терговчи, дўқ-пўписа қилувчи, қамоққа олиб кетувчи кишилар бўлиб қолмоқда. Хўш, уни ким шундай ҳолга олиб келди? Айримлари ўз билимсизликлари туфайли шунга эришган бўлса, айримларини онгсиз ота-оналар, уқувсиз педагоглар шундай тасаввурга олиб келмоқдалар.

Бола мактабни битирди. Болани ҳаёт «қучоқ очиб» қарши олади. Аъло баҳолар билан мактабни битириб, олий ўқув юртига киролмай қайтган бола зўрға «3»га ўқиган партадошининг институтга кириб кетганидан куйиб эмас, ноҳақликдан куйиб йиғлайди. Синфдоши — пулдор қўшнининг ўғли дарров ишга жойлашади, у йиллаб турли ташкилотлар эшиги олдида сарсон-саргардон бўлиб ҳарбийга кетади. Раҳбар қўшнининг ўғли Тошкентда ёки Кавказда ҳарбий хизматини ўтайди.

Энди ҳаётнинг ўша «ширин» сабоқларини олиб улғайган бола ким бўлиб етишади? Ҳаётнинг гўзаллигига, дунёда эзгуликнинг борлигига ишонадими? Ишонтирамиз дейсизми? Қандай қилиб? Янгича анъаналар, тўю-тантаналар, мажлислар, баҳслар, телепрограммалар орқали дейсизми?

Ўзбекларнинг юксак тарбиявий аҳамиятга эга бўлган камтарона, дабдабаларсиз миллий урф-одатлари сийқаланиб боряпти, меҳмонхона-ю чойхоналари жозибасини йўқотган, янгича урф-одатлар деб ташкил этилган баъзи бир тантанали соатларимиз эскича деб аталган мотам маросимларидан ҳам зерикарли бўлиб чиқяпти. Кўп давраларда ўзбек йигитларини дўстликка, камтарлиг-у олижанобликка ундаган йиғинларимиз ўрнини қуруқ шовқинлар босиб кетяпти.

Кутубхоналар-у клублар фаолиятсиз. Қуруқ гаплардан қулоқлар қоматга келди. Насиҳатга тил очган «турғунлик даврининг боғбонлари», ўз боғингиз мевасини танияпсизми? Хонадонларга ўт қўяётганлар, ўз дўстларига қасд қилаётганларни гиёҳвандлар, пиянисталар, экстримистлар дейсиз. Фарғонада иш кўраётган ички ишлар ходимлари орасидаги медицина экспертизаси бошлиғининг телевидение орқали айтган гапларини эшитдингизми? Ҳалок бўлганлар, қўлга тушганларда ичиш, чекиш аломатларини топишолмабди. Ё биз нотўғри тушунибмизмикан? Улар ўша ўзимиз нотўғри тарбиялаган болаларку! Уларнинг жиноятларида ўзимизнинг қоғозда бошқа-ю ҳаётда бошқа кўргазмаларимиз, ишларимизнинг ҳиссаси йўқмикан? Ишонган арбобларимизнинг партияга, халққа хиёнати болаларимизни шу йўлга бошламадимикан? Порахўр, товламачи, саводсиз «улуғ»ларимизнинг фаровон ҳаёти-ю меҳнаткаш, билимдон, ҳалол кишиларнинг ғарибона турмуши ана шу ёвузликка гугурт чақмадимикан? Мунис оналаримизнинг ночор аҳволи ўз «ҳосил»ини бермадимикан?!

Тарбия ўчоғи ҳисобланган мактабни ремонт қилиш учун керак бўлган арзимас пулимиз «йўқ», уни ўқитувчилар чўнтаги ҳисобига, ота-оналар чўнтаги ҳисобига ремонт қиламиз. Худди шу мактаб ёнида юз минг сўмлаб сарфлаб видеобарлар, маъмурий бинолар қурамиз. Оддий халқ оддийгина қулайлиги — суви, бадрафхонаси бўлмаган икки қаватли уйларда оғир шароитларда яшайди, уни ҳам айримлар пора эвазига олади, худди шу бино ёнида пулдор кимсалар барча қулайликларга эга бўлган данғиллама уйда яшайдилар.

Юртимизда ошкоралик, демократия, қайта қуриш деган хуш саболар эса бошланганига анча бўлди. Худди шу кунларда турғунлик йилларига ва унинг ёмон оқибатларига қарши турли йўллар билан кураш бошланди. Биз Қувасойда, Фарғонада, Қўқонда бўлмадик, тўполончилар билан мулоқот қилмадик. Ҳали у воқеаларнинг сабаблари очилар. Аммо бу нарсаларни экстремистлар, бангилар, гиёҳвандлар иши деб баҳолаганларга шундай илтимосимиз бор. Баҳо беришга шошилманглар. Телестудиянинг салқин, газета ва журнал редакциясининг баланд биносидан туриб шошилиб баҳо берманглар. Воқеа содир бўлган жойларга келинглар, одамлар билан юзма-юз гаплашинглар, ҳақиқий айбдорни, воқеаларнинг ростини, шу ишларнинг илдизини очишга ёрдам берринглар!

Нусратилло РУСТАМОВ,
СССР География жамиятининг ҳақиқий аъзоси, 26-мактаб география ўқитувчиси,

Муҳаммад СОДИҚ,
СССР Журналистлар уюшмасининг аъзоси, 4-мактаб ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиси

ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУН УМУМХАЛҚ МУҲОКАМАСИДА

МУҲИМ ТУЗАТИШЛАР

Ниҳоят, орзиқиб кутилган кун етиб келди: матбуотда Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг «тиллар тўғрисидаги қонуни» лойиҳаси эълон қилинди.

Шуни мамнуният билан қайд этиш кераккки, «Қонун» ўз олдига қўйилган вазифани асосан ҳал этадиган даражада. Ундаги демократик принциплар ўзбек тилининг унутилиб кетган ҳақ-ҳуқуқларини тиклаш билан бирга, бошқа миллатлар, бошқа тилларнинг камситилишига асло йўл қўймайди.

Модомики, «Қонун» ҳали лойиҳа, уни янада такомиллаштириш имкониятлари бўлгани учун умумхалқ муҳокамасига қўйилган экан, мен ҳам бу лойиҳа билан танишаётганимда туғилган бир-иккита мулоҳаза билан ўртоқлашмоқчиман.

Аввало, «Қонун»нинг номи хусусида. Бу «Қонун»нинг пайдо бўлишига олиб келган сабаблар, унинг асосий мақсади ҳаммамизга маълум. Ўзбекистондаги асосий муаммо — **тиллар** ва **ўзбек тили** тушиб қолган фожиавий ҳолат эди. «Қонун»нинг асосий мақсади ҳам бу тилни, таъбир жоиз бўлса, «тирилтириш»дан иборат. Республикамиздаги мавжуд анъаналар, ўзбек халқининг ўзига хос табиати ўзбек тилига давлат ҳуқуқи берилганида бошқа тиллар жабр кўришига олиб келмасди. Шунинг учун мавжуд «Қонун» ўзининг мақсади ва мазмунига мос, яъни тиллар тўғрисидаги эмас, **тил** тўғрисида бўлиши керак. **Таклифим:** мазкур «Қонун» Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг **«Тил тўғрисидаги қонуни»** деб аталсин.

«Қонун» лойиҳасининг 1-моддасида шундай дейилади: «Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ўзбек тилидир.

Ўзбекистон ССР ўзбек тилини бутун чоралар билан ривожлантириш ҳақида давлат ғамхўрлигини амалга оширади, ўзбек тилининг давлат ва жамоат органларида, маданият, фан, халқ таълими, тарбия, соғлиқни сақлаш муассасаларида ҳамда ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларида қўлланишини таъминлайди...»

9-, 10-, 11-моддалар бу қоидага мос. Бундан ташқари, бу моддаларда бошқа тиллардан фойдаланиш ҳуқуқлари ҳам кўрсатиб ўтилганки, бу нарса бирон-бир тилнинг ҳуқуқини камситмайди. Аммо 13-, 14-, 15-, 21-моддалар 1-моддадаги қоидага зидга ўхшайди. Чунки бу моддаларнинг барчасида ўзбек тили билан рус тили ҳам қўлланилади, дейилган. Мен рус тилини қўлламаслик керак, деётганим йўқ, ҳаётимизда рус тилини қўлламаслик мумкин эмас. «Қонун»да ҳам рус тили қўлланадиган ўринлар кўп айтилган ва мен бу ўринларга қўшиламан. Бироқ юқорида келтирилган моддалардаги рус тилини қўллаш сал бошқачароқ. Маълумки, ҳозирги кунда, яъни мазкур «Қонун» кучга кирмаган пайтда ҳам расмий қоғозларда ўзбек тилини йўқ, деб бўлмайди. Муҳрлар, идора қоғозларида ўзбек тили бор. Бироқ ҳамма иш барибир рус тилида олиб борилади. «Қонун» юқорида кўрсатилган моддалардаги қоидаларнинг шу талқинида кучга кирса, аминманки, ҳеч қандай ўзгариш юз бермайди. Шунинг учун юқоридаги моддаларни, шунингдек, 32-моддани ҳам 1-моддага зид келмайдиган ҳолда таҳрир қилиш лозим.

12-моддада бундай дейилади: «Муассаса, корхона ва ташкилотларнинг ходимлари билан раҳбар ўртасидаги хизмат юзасидан бўладиган муносабатларда муомала ва ахборот тилини тобе ходим танлайди». Жуда яхши. Аммо кейинги жумла бу жумлага зид. Шунинг учун мазкур модданинг кейинги жумласини: «Раҳбар муомала ва ахборот тили сифатида тобе ходим истаган тилни қўллашга мажбур» деб ўзгартиришни таклиф қиламан. Ўйлайманки, мана шу кичкина таҳрир жуда муҳим аҳамиятга эга.

Назаримда, 20-модданинг биринчи абзаци ҳам «...нотариал иш ўзбек тилида юритилади», деб ихчамлангани маъқул. Чунки шу модданинг иккинчи абзаци ўзбек тилини билмаганлар билан иш тутганда нима қилиш лозимлиги тўғрисида маълумот беради. Акс ҳолда бир модданинг ўзидаёқ зиддият пайдо бўлади.

Қонун — сўзсиз бажарилиши шарт. Бунинг учун ҳар қандай қонун аниқ ва қатъий бўлиши, ҳар хил талқинларга тобе бўлмаслиги керак. «Тил тўғрисидаги қонун»ни ҳам ана шундай аниқ, мустақил, ҳар хил талқинлар қурбони бўлиб қолмайдиган даражада мукаммал кўриш — ҳаммамизнинг ниятимиз.

Машраб БОБОЕВ,
ёзувчи

Меҳрихон Бекжонова Муқимий номидаги республика музика театрига ишга келганида ҳали А. Н. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтида таҳсил кўрарди. Театр коллективи студент қизга ишониб бир неча спектаклларда етакчи ролларни топширди. У ҳам устозлари ишончини оқлаш учун ҳаракат қилди. Зотан, бунга қадар, яъни 1981 йилда у республика мақомчилар конкурсида иштирок этиб, лауреат бўлган эди. Binobarin, Меҳрихон мақом йўлларидаги ашулаларни берилиб ижро этади. У куйлаган «Тановор», «Сарахбори оромижон» каби классик қўшиқлар, шунингдек, «Севги сеҳри», «Дугонажон» ва бошқа замонавий ашулалар тингловчилар қалбидан ўрин олган.

Унинг нафис овози спектаклларда роль ижро этишда, хусусан қаҳрамон ариялларини куйлашда муҳим аҳамият касб этаётир. «Лайли ва Мажнун» спектаклидаги Лайли, «Мангулик»даги Дилдор, «Тоҳир ва Зуҳра»дан Зуҳра, «Гулсара»даги Гулсара ва бошқа кўпгина образлар Меҳрихон ижросида томошабинларга манзур бўлди.

Театрга Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир Отабоев бош режиссёр бўлиб келгач, театр репертуарида ўзгаришлар рўй бермоқда. Томошабинларга маъқул бўлган «Гул ва Наврўз» спектаклида Меҳрихон Гул ролини ижро этди. Бу образни яратиш жараёнида актриса режиссёр Н. Отабоев билан ҳамкорликда узоқ ишлади. Ана шу изланишлар, машаққатли меҳнат ўзининг самарасини берди. Спектакль муваффақиятида унинг ҳам ҳиссаси катта эканлигини мутахассислар ва томошабинлар эътироф этдилар.

Меҳрихон янги-янги образлар яратиш иштиёқида. Шу кунларда драматург Ҳамид Ғулом пьесаси асосида тайёрланаётган «Муҳаббат навоси» спектаклида у шоира Омониса (Нафисий) ролини ижро этишга тайёргарлик кўрмоқда. Режиссёр Рустам Бобохонов саҳнага қўяётган бу асарга бастакор Шоҳида Шоҳимардонова музика ёзган. Актрисанинг бу янги иши ҳам унинг мухлисларига манзур бўлишига ишонамиз.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

ЛОЙИҲА МУҲОКАМАСИ
•
ДЕҲҚОН — ЕРНИНГ ЭГАСИ

2-БЕТ

5-БЕТ

ЎЗБЕКИСТОН ССР СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МИНИСТРИ БИЛАН СУҲБАТ

ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИДА

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди.

Ўзбекистон ССРнинг тиллар тўғрисидаги Қонуни лойиҳаси шу кунларда меҳнат коллективлари билан бир қаторда ижодкор зиёлилар ўртасида ҳам кенг муҳокама қилинмоқда. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши масаласи ижобий ҳал этилаётгани қувонарлидир. Аммо муҳокама учун тақдим этилган Қонун лойиҳасида камчилик ва нуқсонлар ҳам мавжудки, бу ҳақда таклиф ва танқидий мулоҳазалар ҳам билдирилмоқда. Ҳайъат йиғилиши шу йил 12 июль куни тиллар тўғрисидаги Қонун лойиҳаси муҳокамасига бағишланган катта йиғилиш ўтказишга қарор қилди.

Ҳайъат йиғилишида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг қозоқ адабиёти секцияси тузилди. Ўзбек совет сатирик адабиёти асосчиларидан бири Саидаҳмад Сиддиқий (Ажзий) туғилган кунининг 125 йиллиги ҳамда Парда Турсун таваллудининг 80 йиллигини ўтказиш юзасидан тадбирлар белгиланди.

Йиғилишда Насриддин Муҳаммадиев, Аминжон Шукуров, Сиддиқа Аъзамова, Исматулла Абдуллаев, Умида Абдуазимова, Ориф Фармон ва Рустам Назар СССР Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилиндилар.

ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУН УМУМХАЛҚ МУҲОКАМАСИДА

ОНА ТИЛИМИЗГА ҒАМХЎРЛИК

Бу қонун лойиҳасини халқимиз орзиқиб кутган эди. Чунки она тили тўғрисидаги қонун — бу ҳаёт талаби. Бизнинг республикамиз ҳаётида бундай қонун лойиҳаси биринчи марта тузилди. Шунинг учун ҳам унда баҳсли томонлар, тўлдириладиган ўринлар кўпга ўхшайди. Мен тилшунос бўлганлигим сабабли мазкур қонуннинг айрим моддалари бўйича ўз мулоҳазаларимни билдирмоқчиман:

Аввало 1-модданинг иккинчи абзаци олиб ташланиши лозим. Бу абзацда «Ўзбек тилининг давлат тили статусига эга бўлиши Ўзбекистон ССРда яшайдиган бошқа миллат гражданларининг ўз она тилини ва миллатлараро муомала тили сифатида рус тилини қўллашдан иборат конституцион ҳуқуқларини камситмайди», деб ёзилган. Бу фикр қонуннинг кириш қисмида ҳам, 2- ва 3-моддаларида ҳам қайтарилади.

Қонун лойиҳасининг 3-моддасида «Ўзбекистон ССР чегарасидан ташқарига жўнатиладиган расмий хат-ҳужжатлар асосан рус тилида ёки ҳар икки томон учун мақбул тилда тузилади», — деб ёзилган. Савол туғилади: нима учун «асосан рус тилида» тузилиши керак? Ўрта Осиё республикаларига жўнатиладиган хат-ҳужжатлар балки давлат тили бўлмиш ўзбек тилида, хорижга жўнатиладиган хат-ҳужжатлар эса эҳтимол инглиз тилида тузилар. Шунинг учун бу модда қуйидагича ўзгартирилиши шарт: «Ўзбекистон ССР чегарасидан ташқарига жўнатиладиган расмий хат-ҳужжатлар ҳар икки томон учун мақбул тилда тузилади».

8-модда «Гражданлар хизмат кўрсатиш соҳаси ходимларига мурожаат қилганда қўлланадиган тил» деб номланган. Бизнингча, бу модда «Хизмат кўрсатиш соҳасида қўлланадиган тил» деб номланиб, ушбу сўзлар билан бошланиши керак: «Хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари ўзбек тилини ва шунингдек миллатлараро муомала воситаси бўлган рус тилини ўз хизмат вазифаларини бажариш учун зарур бўлган даражада билишлари шарт. Акс ҳолда хизмат вазифасидан четлаштириладилар».

9-моддада «мажлис ва бошқа кенгашларда қўлланиладиган тил қоида тариқасида ўзбек тилидир», дейилган. Бу моддадаги «Қоида тариқасида» жумласи ортиқча. Бу моддани агар асл ҳолича қолдирсак, «мажлис ё кенгашда қўлланадиган тил қоида тариқасида ўзбек тили, лекин хоҳлаган тилингда олиб боравер» маъноси келиб чиқади ва ҳаммаси эски ҳолича қолади.

«Ҳужжатлар тили»га бағишланган 13-моддада «ҳужжатлар ўзбек тилида ва рус тилида ёзилади» дейилган. Агар бу модда шу таҳрирда қабул қилинадиган бўлса, ҳеч нарса ўзгармайди, ҳамма ерда ҳужжатлар ҳозиргидек рус тилида ёзилаверади. Бу моддани бундай таҳрир қилиш шарт: «Ўзбекистон ССРдаги муассаса, корхона ва ташкилотларда ҳужжатлар ўзбек тилида ёзилади ва рус тилида таржимаси берилади». Қолгани текст бўйича.

Эски ўзбек ёзувига алоҳида бир модда (24-модда) ажратилиб, тўғри қилинган. Қонун лойиҳаси тузувчиларининг хайрли ниятлари сезилиб турибди. Маълумки, ўзининг араб алифбосига асосланган ёзувидан ажралган энг қадимги халқ бир неча минг йиллик тарихини ўрганишдан ҳам маҳрум бўлди. Йўл қўйилган бу мудҳиш хатони араб алифбосига асосланган ўзбек ёзувини мактаб, олий ўқув юртларида ўқитиш билан тузатиш мумкин. 24-моддада «Ўзбекистон ССР араб алифбосига асосланган эски ўзбек ёзувини ўрганишни истайдиган гражданларга ёрдам беради», дейилган. Бизнингча, бу тавсиф тўғри эмас. 24-моддани ушбу сўзлар билан бошлаш лозим: «Ўзбекистон ССР араб алифбосига асосланган ўзбек ёзувини ўрта мактабларда, олий ўқув юртларида ўқитади ва бу ёзувни ўрганишни истайдиган гражданларга ёрдам беради». Давоми текст бўйича.

27-модда («Илмий ишлар тили») жуда бўш чиққан. Бизда илмий, техник атамаларимиз яхши ишлаб чиқилмаган, шу сабабли инженер-техник ходимларимиз ўз соҳалари бўйича ўзбек тилида ҳатто лекция ўқий олиш қобилиятига эга эмаслар. Шуларни эътиборга олган ҳолда бу моддани қайта ишлаб чиқиш даркор.

29-моддада Ўрта Осиё яҳудийлари ва бошқалар ғуж яшайдиган жойларда уларнинг ўз она тилида ўқиш, матбуот чиқариш ва ахборот бериш ҳақида гапирилади. Тил билимидан маълумки, Ўрта Осиё яҳудийлари тожик тилининг шевасида сўзлашишади. «Ўрта Осиё яҳудийлари тили» деган алоҳида, ўзига хос хусусиятларга эга бўлган тил шу кунгача ҳали илмий муомалага киритилмаган. Назаримда, бу моддани қисман ўзгартириб таҳрир қилиш лозим.

39-моддада «Қонун босқичма-босқич жорий этилади» дейилган-у, лекин бу босқичлар белгиланмаган. Қонун бор, унинг жорий этилиши номаълум.

Бизнинг назаримизда бу қонун ҳадиксираб ёзилган. Унда мужмал жумлалар анчагина.

Мазкур қонун икки ой давомида халқ оммаси муҳокамасида бўлади. Тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳасини тузган комиссия аъзолари ҳар бир фикрни эътиборга олган ҳолда, Қонунга зарур ўзгартиришлар, тузатишлар, қўшимчалар киритадилар, деб умид қиламиз.

Хайрулла ИСМАТУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти катта илмий ходими

АРАБШУНОСЛАР КИМ ЭДИЛАР?

ОГОНЁК

Мен Сталин репрессиясининг қурбонлари ҳақидаги мақолаларни диққат билан кузатиб бораман. Лекин репрессия қилинганларнинг бир тури — қамоқ лагерларида «арабшунослар» деб аташганлар тўғрисида ҳеч нарса ўқимаяпман. Ахир улар озчилик эмасди-ку (гарчи гуноҳсиз қурбон бўлганларнинг сон-саноғи ҳақида гапириш одобдан бўлмаса ҳам). Ўша одамларнинг бутун айби шундан иборат эдики... улар саводхон бўлганлар, уйларидан араб алфавитида ёзилган китоблар (ваҳшийларча йўқ қилинган) топилган.

Умумиттифоқ матбуотида қадимий буюк маданият ворислари — туркий тиллар группасига мансуб тилларни 1930 йилда анъанавий араб алифбосидан лотин алфавитига, 1940 йилда эса славян алфавитига мажбуран ўтказилганлиги хусусида ондасонда истар-истамас эслатилганлигига кўзимиз тушади. Бу мавзудаги мақолалар алфавит ислоҳотининг фожиали оқибатлари — кўпгина халқларнинг маданияти худди мана шу йўл билан кўп асрлик миллий илдизидан ажратиб ташланганини ҳақида хулоса чиқаришга имкон беради. Алфавит ислоҳоти 30-йилларда оммавий репрессия билан қўшиб олиб борилган. Бунинг устига бу қатағон фақат зиёлилар учун тегишли бўлиб қолмай, деҳқонларга ҳам, шаҳарлардагина эмас, ҳатто энг узоқ тоғли қишлоқлардаги, чўл жойлардаги деҳқонларга ҳам бирдай таллуқли бўлган. Навоий шеърларини ўқиганлар, авлодлардан авлодларга мерос бўлиб қолган ҳамда эҳтиёт қилиб сақланиб келган турли гиёҳлар ҳақидаги китобларни ўқиган кишилар қамоққа олинганлар. Минглаб одамлар, жумладан, кексалар узоқ шимол лагерларининг маҳбусларига айландилар ва уларнинг аксарияти ўша совуқ жойлардан тирик чиқмадилар. (Ўзини оқлаш учун жанубий республикаларнинг аҳолиси бутунлай саводсиз ва қолоқ эди, халқларнинг олижаноб отаси уларга ёзув ҳадя этди, деган афсонавий ташвиқотлар олиб борилади.) Миллий маданият руҳан янчилди, уни келгуси авлодларга етказмоқчи бўлганлар эса жисмонан маҳв этилди.

Бу фожиа ҳақида уларнинг авлодларигина эмас, биз ҳаммамиз билишимиз ва уни сира унутмаслигимиз керак.

А. АНТИПОВ
Ленинград

(«Огонёк», 1989 йил, 24-сон)

МУКАММАЛ БЎЛСИН

Тиллар тўғрисидаги қонуннинг яратилиши ҳам, унинг кенг муҳокамаси ҳам республикамиз тарихида биринчи бор бўлаётган муҳим аҳамиятга молик масаладир. Гарчи 1928—1929 йилларда ҳам ўзбек тили масаласи ўртага қўйилиб, бу соҳада Ўзбекистон ССР Маориф халқ комиссарлигида бир оз иш қилинган бўлса ҳам, орадан кўп вақт ўтмай бу масала ўз-ўзидан қолиб кетган, айрим шахслар эса бу ишга ўзбеклаштириш деб тамға босиб, бир қатор ўртоқлар сиёсий жиҳатдан айбланган эдилар. Ана шундан бери республикамизда миллий тилларнинг ривожланишига эътибор йилдан йилга камая борди, аҳвол шу даражага етдики, ҳатто маҳалла мажлислари, унинг ҳужжатлари ҳам ўзбек тилида олиб борилмайдиган бўлиб қолди.

Бугун эса ўша хатолар ўнгланмоқда. Бу янгича фикрлаш, қайта қуриш шарофатидир. Қонун лойиҳасида Ўзбекистон кўпмиллатли республика эканлиги, миллатлараро алоқа воситасига бўлган эҳтиёжлар тўлиқ ҳисобга олинган.

Шу билан бирга, қонунда кўпдан бери турли мунозара ва англашилмовчиликларга сабаб бўлиб келган масалалар ҳал қилинган. Чунончи, қонуннинг 28-моддаси мана бундай: «Ўзбекистон ССРда фильмлар ва бошқа томошабоп асарларни ўзбек тилида яратиш таъминланади. Кейин бу асарлар рус тилига ёки бошқа тилларга таржима қилинади», дейилган.

Айни пайтда лойиҳада эътироз туғдирувчи ўринлар ҳам йўқ эмас. Қонуннинг 30-моддасида мана бундай ёзилган:

«Ўзбекистон ССРда шаҳарлар, посёлкалар, қишлоқлар, майдонлар, кўчалар ва бошқа территориал объектлар, муассасалар, корхона ва ташкилотларнинг номлари ўзбекча ягона миллий шаклда берилиб, кейин рус тилига, зарур бўлганда жойларда ғуж яшайдиган миллий гуруҳлар тилига таржима қилинади».

Бу моддадаги **кейин таржима қилинади** иборасини ҳамма ҳолларда ҳам ўринли, деб бўлмайди. Янгиер (шаҳар), Қизилтепа (посёлка), Қумкўрғон (қишлоқ), Чорсу (майдон), Оқ уй (кўча), Шарқ гули ва бошқалар ҳам таржима қилинадими? Табиийки, йўқ.

Қонунда айрим сўз ва атамаларнинг қўлланишида икки хилликка йўл қўйилган, таҳрирбоп жумлалар ҳам йўқ эмас. Масалан, тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳаси тўғрисидаги қарорда интернационал тарбия ёзилган, қонунда эса байналмилал бирлик, матн ва текст атамаларининг ҳар иккиси ишлатилган; бизнингча, статус атамасининг маъносини мақом сўзи орқали ифодалаш мумкин. Бошқа миллат гражданлари эмас, бошқа миллат вакиллари бўлиши керак.

Қонуннинг 1-моддасида Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ўзбек тили эканлиги алоҳида қайд қилинган. Аммо қонуннинг ҳамма моддаларини ўрганиб чиққан киши давлат тили фақат ўзбек тилигина эмас, деган хулосага келади. Шу нуқтаи назардан лойиҳанинг бир қатор моддаларини қайта кўриб чиқишга тўғри келади.

Тарихий бир воқеани эслатиб ўтмоқчиман. 1905—1907 йиллар инқилоби гарчи енгилган бўлса ҳам, чоризм чиновниклари халққа психологик таъсир кўрсатиш мақсадида айрим масалаларда ён беришга мажбур бўлган эди. Чунончи, сўз ва матбуот эркинлиги берилган. Шундан кейин Туркистон ўлкасида ҳам маҳаллий халқлар тилида газета ва айрим журналлар, мактаблар учун ўқув китоблари нашр қилина бошланган. Шу даврда фарғоналик бир муаллиф янги усул мактаблари учун ўқиш китоби ёзади. Уни Фарғона область мактаблар инспекторига бериб, нашр этиш учун ёрдам беришини илтимос қилади. Мактаблар инспектори мазкур масала юзасидан Туркистон ўқув округи инспекторига мурожаат қилади. Шунда бу чиновник «Маҳаллий тилларни ривожлантириш масаласи давлатимизнинг вазифаси эмас», деб жавоб берган эди.

Бу воқеани ҳозирги куннинг қимматини англаш учун келтирдик. Эндиликда Ўзбекистон ССР тиллар ҳақида қонун чиқариб тилни ўз муҳофазасига оляпти. Ўзбек адабий тилининг қонун-қоидаларига риоя қилишни, унга аниқликлар киритишни илмий муассасалар зиммасига қонунан юклаяпти.

Лойиҳанинг 11-боби «Якунловчи қоидалар» деб номланган.

Бу бобда иккита модда бор. Бизнингча, бу икки моддани бирлаштириб «Умумий қоидалар» бўлимида бериш мақсадга мувофиқдир.

Қонунда дин тили ҳақида ҳам гап бўлиши керак.

Йўлдош АБДУЛЛАЕВ,
педагогика фанлари кандидати

ДЕҲҚОНГА ЭРК БЕРИНГ!

● **Эллик центнер хирмон уйган пахтакорнинг тирикчилиги**

● **Ижарачи нима дейди?**

Муҳаммад САЛОМ

...КЎПЛАР ҚАТОРИ бу оиланинг ҳам аризаси инобатга ўтди—5,9 гектар ер пудратга берилди. Бошқаларга нисбатан улар энг катта оилавий пудратни ташкил этдилар. Шофиркон район Куйбишев номидаги колхоз шароитида икки аёлга шунча ер ажратиб бериш бир қарашда анча данғалчиликдай, аниқроғи, бошқа талай кишиларни ишсиз қолдириши мумкиндай туюлади. Аслида эса хўжалик ўтган йили ҳамма тармоқларда пудрат усулига ўтган, ерлару боғлар ҳам, чорва моллари ҳам колхозчиларга бўлиб берилган. Жумладан, пахта экиладиган 1060 гектар майдон ҳам 348 оилага ҳар қайсининг имкониятига қараб тақсимланган. Шулардан энг кўп ер олгани Нуржон Қўлдошева бошлиқ пудратчи оиладир.

Нуржон эндигина ўттиз баҳор билан юз кўришган. Шунга қарамай, деҳқончиликда суяги қотган, пилла ва пахта етиштиришда бой тажриба тўплаган. Ёрдамчиси Дилбар қайин укасининг хотини, ўзидан тўрт ёш кичик. Аммо тиришқоқликда овсинидан қолишмайди. Иккаласининг ҳам учтадан фарзанди бор. Турмуш ўртоқлари — ака-ука Қиёмиддин ва Баҳодир Қўлдошевлар бир-бирига меҳрибон, аҳил. Рўзғорлари битта. Оналари уларга бош-қош. Неваралар жилови буви қўлида. Аммо ҳали болалар кучидан фойдаланиб бўлмайди. Овсинлар бундай ниятни хаёлларига ҳам келтиришмаган. Жигаргўшаларининг соғлом-дуркун, билимли инсон бўлиб етишуви улар учун энг олий тилак.

Ҳар бирига қарийб уч гектардан ер тўғри келгани, касалга чалинган замин анча кўп меҳнат талаб қилиши овсинларни чўчитмади. Фақат колхоз билан тузилган шартноманинг баландлиги кўнгилларига бир оз ғулғула солди. Ахир йигирма ярим тонна пахта етиштириш осон эмас-да. Бу — гектаридан ўттиз беш центнердан ҳосил кўтариш лозим деган гап! Пудратга ер олишдан мақсад эса шартномадагидан анча кўпроқ ҳосил етиштириш, шу тариқа кўпроқ даромад қилиб, турмушни изга туширишдан иборат. Хўш, бунга имкон борми?

— Бор! — деди Нуржон. — Биринчи галда ерни соғайтиришимиз, тупроқ унумдорлигини оширишимиз зарур. Бунинг учун минерал ўғитлардан воз кечамиз.

— Батамомми? — ҳайратланди Дилбар.

—Ҳа! Ахир ерни ишдан чиқарган, кашандага айлантирган ўша сунъий ўғитлар эмасми? Бободеҳқонларимизни эслайлик. Улар селитрани ҳам, фосфорни ҳам билишмаган. Гўнг билан истаган ҳосилни олишган, ерни ҳам бузишмаган.

— Тўғри, — деди Қиёмиддин уни қўллаб. — Гўнг тупроқни даволайди, донадор ва юмшоқ қилади. Харажат ҳам камаяди. Керакли гўнгни эса катта ҳандаққа тўплаб қўйганмиз...

Чиринди гўнг ерга малҳам бўлди. Чигит бехато ундириб олинди. Ғўзалар бўлиқ ўсиб, ғуж-ғуж кўсак тугди. Барглари йирик-йирик ва қопқора эди. Негадир сувга эҳтиёж туғилмаётгандай кўринарди. Бундан пудратчилар ташвишга тушишди. Жўяк тортиб сув тарашга ҳозирланишди. Шу кезларда тасодифан звенога келган колхоз бош агрономи Музаффар Адизов пахтазорни айланиб чиқди-ю, уларнинг қўлларидан тутди:

— Шошманглар! Ҳозир сув қўйсангиз, ғовлаб кетади, ҳосил камаяди. Буни «Бухоро — 6» нави дейдилар. Сувга ўч эмас. Қолаверса, ерга жуда кўп гўнг солинган. У ғўзага кучли озуқа бўлиш билан бирга тупроқда намни яхши сақлаган, гумус миқдорини оширган... Бу йил ошиқларингиз олчи бўлиши аниқ...

АГРОНОМ ТЎҒРИ башорат қилган экан. Гарчи ғўзаларга одатдагидан уч марта кам сув тараган эсалар-да, ҳар сафар шарбат оқизганликлари натижасида мўл ҳосил тўпладилар. Айрим ғўза туплари 40 — 50 тагача кўсак тугди. Овсинлар теримга тушиш олдидан қизиқиб бир неча чаноқдаги ҳосилни тортиб кўришди: ҳар қайсиси ўртача 7 — 8 граммдан! Бунақасини улар ҳеч қачон ўз кўзлари билан кўришмаган. Фақат боболаридан эшитишган. Бу гаплар уларга муболағадай, ҳатто машъум қўшиб ёзишнинг бошланишидай туюларди: қизиқ, агар рост бўлса, кейинги авлодлар нега шундай ажойиб имкониятлардан юз ўгиришган? Пахтани-ку, қўя турайлик, одамлар ўзлари истеъмол қиладиган мева-сабзавотга ҳам ҳисобсиз минерал ўғит солганлар, заҳарли химикат сочганлар?! Муддао тезроқ ва осонроқ пировард-натижага эришиш бўлган. Оқибатда сифат эътибордан қолган. Турли кўнгилсизликлар келиб чиққан.

Биргина пиёзни олайлик. Саёқ гектарчилар кейинги йилларда уни кўпайтиришга астойдил «бел боғладилар». Улар туфайли пиёз кўпайди, арзонлашди. Ҳатто янги пиёз чиққунча магазинларнинг пештахталарини безаб турди. Кўриниши чиройли, йирик-йирик... Шунданми, «Гектарчиларга раҳмат, ишни кўзини билишади-да», деб қувондик, маҳсулотларидан армонсиз харид қилдик. Аммо чирой ортида оғу яшириниб ётганини, эртамиз хавф-хатарда қолаётганини хаёлимизга ҳам келтирмадик.

Энди билсак, гектарчи-пудратчилар фақат пул ишлаб қолишни, тезроқ бойлик орттиришни ўйлашган, одамларнинг, ернинг тақдири уларни қизиқтирмаган экан. Улар етиштирган маҳсулот ҳисобсиз минерал ўғитларнинг, таркибида жуда кўп ДДТ бўлган далафоннинг «фарзанди» экан. Шу «дори»лар туфайли пудратчилар гектаридан 80 тоннагача пиёз сотганларини ўзим эшитганман. Кейинчалик сабзи, қовун-тарвуз етиштириш ҳам ўша гектарчилар қўлига ўтиб кетди. Уларга ҳеч ким индамади. Чунки раҳбарлар билан «келишган» саёқ пудратчининг мушугини ҳеч ким «пишт» демайди. Оқибатда, шифохоналар беморлар билан тўлиб-тошди, ўлим кўпайди, аёллар орасида пуштсизлар сони ошди, минг-минглаб гектар ерлар ишдан чиқди, ичимлик сувлар булғанди. Табиат ҳам, одамлар ҳам ҳалокат ёқасига бориб қолди.

Хайрият, бир оз кечикиб бўлса-да, ерни ҳақиқий эгаларига қайтара бошладик. Одамларда фаоллик уйғонди.

Шофирконда менга яна бир ижарачи оила ҳақида гапириб беришди. Улар ҳам минерал ўғит ўрнига кўпроқ маҳаллий ўғит ишлатганлар. Ғўзалар бекиёс ҳосил туккан. Фақат пахтанинг очилиши бир оз чўзилган. Шунда баъзи кишилар дори сепиб, ғўза баргини тўкишни маслаҳат беришади. Лекин улар бу усулдан воз кечишади...

Бир куни оила бошлиғи пахтазор четида ғалати манзарани кўради: ғўзаларнинг барги йўқ, пахта оппоқ очилиб, сарғая бошлаган кўсаклар қаққайиб турибди. Ажабо, бу не ҳол? Мол ораламиб, баргларини ямлаганмикан? Ундай деса, туёқ излари йўқ, кўсаклар жойида, бирортаси зарарланмаган. Энг қизиғи, жўякларга ақалли бирорта ҳам барг тўкилмаган.

Шу пайт болалардан бири келиб қолади-ю, опаси билан ўзи қилган кашфиётни отасига айтади. Улар баргларни қўлда териб, мол учун қишга қуритиб қўйишни афзал кўришибди. Энди туплар орасида шамол бемалол айланиб, кўсакларни очилтирармиш. Офтоб нури ҳам беҳуда кетмасмиш. Бу тажрибадан ота аввал ғазабланибди, кейин ўзи ҳам чуқур хаёлга толибди. Ниҳоят, уч-тўрт кундан сўнг фарзандларига тан берибди. Ҳамма майдондаги етилган баргларни териб олишибди. Натижа кутилганидан ҳам зиёда бўлибди.

— Болаларимдан айланай, — дебди суриштирганларга оила бошлиғи. — Уларнинг тажрибаси туфайли мўл ҳосил олдик. Аммо бу усул кўп ишчи кучи, ошиқча меҳнат талаб қилади. Эвазига ерга заҳар сепилмайди, атрофга зиён етказилмайди, тола сифати бузилмайди... Яна: ғўза барглари бошқа ўт билан қўшиб берилса, молга яхши озуқа бўлишини айтмайсизми? Ҳам сут кўпаяди, ҳам гўшт кўпаяди. Шуни ўйлаб, яна битта ғунажин сотиб олдим.

Қизиқарли кашфиёт! Мен албатта бу усулни қўллаш керак, деган фикрни олға сурмоқчи эмасман. Лекин ер оилаларга бўлиб берилса, катталаргина эмас, болалар ҳам унга ўз мулкидай муносабатда бўлади, самарали фойдаланиш йўлларини ахтаради. Бу эса фикр юритишни, мушоҳадани кучайтиради, фаолликка чорлайди, янги ташаббусни юзага келтиради.

Ерни деҳқонга, яйлов ва чорвани чорвадорларга, боғ ва узумзорларни соҳибкорларга бўлиб бериш турғунликдан қутулишнинг дастлабки қадамларидир. Агар ер узоқ муддатга, ҳатто бир умрга ижарага берилса, бутун масъулият деҳқоннинг ўзига юклатилса, қишлоқ хўжалигида эҳтимол мисли кўрилмаган ютуқларга эришиш мумкин бўлар. Тажрибага асосланиб, ақл билан иш тутадиган деҳқон ердан унумли фойдаланишнинг бир неча йиллик режасини тузади: маълум майдонга чигит, маълум қисмига беда ёки жўхори, қолганига сабзи, пиёз, картошка, нўхат ва бошқа экин экиши мумкин. Вақти келиб экинлар ўрнини ўзгартириб, алмашлаб экишни йўлга қўяди. Чунки ҳар қандай шароитда ҳам тупроқнинг соз ва унумдор бўлишидан манфаатдор бўлади. Юқоридан буйруқ кутмасдан ўзи изланади, мўл-кўл ҳосил яратади. Борди-ю, шартномада битта экин, маҳсулот ҳукмрон бўлса, оз муддатдаги мўмай даромадни ўйлаб, ернинг қадрига етмайди, қандай бўлмасин, кўпроқ пул ишлаш умидида ерни заҳарлашдан ҳам тоймайди. Бу охир-оқибатда халқ саломатлигига ҳам таъсир қилади.

БУ ҲАҚДА ЎЙЛАСАМ, пудратчи Нуржон Қўлдошева кўз ўнгимга келади. Пахтачиликда у қўллаган усулни кенг ёйиш зарур. Шояд шунда минерал ўғитлар ҳам, заҳарли химикатлар ҳам батамом сиқиб чиқарилса, шояд шунда «дори»ларни етказиб берадиган заводлар тугатилиб, пахтани қайта ишлайдиган корхоналарга айлантирилса, ортиқча чиқимлар йўли қирқиларди, табиат ҳам мусаффолашарди...

— Салкам олти гектар ердан ўттиз бир ярим тонна юқори навли хомашё топширдик, — дейди Нуржон. — **Ҳосилдорлик эллик центнерга етди!** Бир ҳовуч ҳам сунъий ўғит ишлатмадик. Ҳосилнинг 14 тоннасини машинада, 16 тоннасини қўлда тердик. Фақат бир ярим тоннасини кўрак чувиш машинасидан ўтказдик.

— Даромад қандай бўлди? — сўрадим оила бошлиғидан.

— Ҳа-я... У негадир ҳомушланди. — **Саккиз ярим минг сўм ишладик.** 1700 сўми иш ҳақи, 6800 сўми қўшимча даромад. Аммо оғир меҳнат қилдик. Тинкамиз қуриёзди. Агар завод ё фабрикада шунақа ишланса, тўғриси, ойига ҳар киши минг сўмдан пул топиши ҳеч гап эмасди. Бир қўшнимиз 75 сотих ерга помидор экиб, беш минг сўм даромад кўрибди. Бизчалик қийналгани ҳам йўқ. Агар биз ҳам қарамоғимиздаги ернинг ҳаммасига помидор ёки картошка экканимизда, йигирма-ўттиз минг сўмга эга бўлардик. Шунчалик чақилмасдик ҳам.

— Бунинг сабаби нимада деб биласиз?

— Пахтанинг ўзи оқу меҳнати қора. Унга тўланадиган иш ҳақи эса кишини камситади. Пахтанинг харид нархи ҳатто тамакиникидан ўн баравар кам экан...

Кўнглим бузилди. Хаёлга толдим. Қизиқ, қўшнилари чоракам бир гектарга экилган помидордан беш минг, булар ҳар гектар пахтазордан бор-йўғи 1410 сўм атрофида даромад олишибди. Деҳқон учун буларнинг қай бири афзал? Ҳозир колхозчи бир кило майиз, анор ёки картошка сотиб олиш учун камида ўн кило юқори навли пахта етиштириши лозим. Ҳолбуки, ойига 20-30 сўм ҳақ оладиган пахтакорлар бор. Бухоро областида қишлоқ аҳли жон бошига тўғри келадиган гўшт айтишга ҳам арзимайди. Мен гўшт истеъмол қилмайдиган, ёвғон овқат билан қаноатланадиган, ҳафталаб қанд-шакарни кўрмайдиган хонадонлар борлигини ҳам биламан.

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Шу ўринда марказий телевидение орқали намойиш қилинган «Канизак Изаура» фильми эсимга тушади. Унда қуллару чўрилар пахта чувиш билан ҳам шуғулланадилар. Чўри Изаура маълум муддат уй ишидан олиниб, жазо сифатида шунақа ишларга, кейинчалик жуда оғир жазо тарзида пахта плантациясига ўтказилади. Экранда бир неча марта хўжайинларнинг «Плантацияга жўнатаман, 14 соатлаб ишлайсан», деган ваҳимали сўзлари жаранглайди. Бу сўзлар ҳаммани ларзага солади. Чўри қизнинг плантациядаги қисқагина фаолиятидан кўзларингизга ёш қуйилади. Худди шу топда ўзбек пахтакори ҳам ана шундай ҳаётга маҳкум эканлиги, тирикчилик кўйида кўпинча 14 соатлаб даладан қайтолмаслиги, бу меҳнатнинг асосий қисми аёллар чекига тушганлиги, дам олиш, байрам нималигини билмасликлари, барча касалликларга мубтало эканликлари хаёлингиздан кечади.

Фильм воқеалари икки юз йилча аввал Бразилияда рўй берган. Ҳозир ҳеч ерда расман қулчилик ҳукм сурмайди. Бироқ иқтисодий қарамлик туфайли оғир меҳнатга ихтиёрий тутқунлик, бугунги кун қишлоқ аҳлининг ибтидоий турмуш тарзи ўша фильмда кўрсатилганидан кескин фарқ қиладими? Фарқ бор. Бизнинг қишлоқ меҳнаткашларининг аксарияти беш-ўн кишилашиб бир хонада қисилиб яшашга, ёзда супада, қиш ва кузда зах хонага ёйилган намат устида ухлашга мажбур. Биз кўкларга кўтариб мақтайдиган «оқ олтин» уларни шу кўйга солганини хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Уларнинг наздида фақат пахта туфайли жон сақлаб юрибдилар.

1983 йили қишлоғимиздаги дала шийпонига бориб қолдим. Тажрибали сувчи Аҳмад Тўхтамишев билан гурунглашиб ўтирдим. Колхозда экин майдони анча кам, аҳоли эса жуда зич: 1200 гектарга яқин ерга пахта экилади, бошқа экинлар йигирма фоиз атрофида, ўн икки мингдан ошиқ киши яшайди. Шу фактнинг ўзиёқ кун кўриш нечоғлик қийинлигини яққол гавдалантирди. Бу ҳақда колхозу район раҳбарлари ҳам кўп бош қотирардилар. Ўша пайтдаги район партия комитетининг биринчи секретари ишнинг кўзини биладиган, тадбирли одам эди, анча ишлар қилиб, оддий кишилар ҳурматини қозонганди. Лекин пахта касали унинг ҳам қонида йўқ эмасди — юқорининг топшириғини лаббай деб қабул қиларди. У район шимолроғида жойлашган колхозимизни дончилик ва ем-хашакчилик хўжалигига айлантириш фикрини ўртага ташлади. Бироқ ўша пайтдаги раис ҳам, бригадирлару бошқа фаоллар ҳам бунга кўнмадилар, пахтадан воз кечишни катта фалокат сифатида қабул қилдилар. Шуни назарда тутиб, сувчи йигитга:

— Ем-хашак ва дончиликка ўтсаларингиз, ўзларингизни бир оз тиклаб олардингизлар, — дедим. — Оғир меҳнат ҳам камаярди.

— Э, унда тирикчилик бундан ҳам оғирлашади, — деди у ўйлаб ўтирмасдан. — Пахтадан бошқаси бўлмайди.

— Нега? — ажабланиб сўрадим ундан. — Ем-хашак экинларидан йилига икки марта ҳосил олиш мумкин. Гектаридан юз-икки юз центнердан дон, қанчадан-қанча кўкпоя олиб, қўшни хўжаликларга сотасизлар-ку? Даромади пахтаникидан кўпроқ бўлади. Яна мол боқиш имконларингиз ҳам кўпаяди. Ҳозир сизларда ҳар литр сутнинг таннархи бир сўмдан қимматроққа тушаяпти.

— Тўғри-ку, лекин бизда одам кўп, ем-хашак ўзимиздан ортармиди, — маъноли кулимсиради Аҳмаджон. — Пахтадан қўймасин, уни ҳеч ким емайди.

Ўша йили бошқа хўжаликлар ҳам пахтадан айрилгилари келмади, районга берилган имкониятдан фойдаланмадилар. Пахта сеҳри — пахта бандилиги, аниқроғи тушовланган онг бунга монелик қилди. Афсуски, бу бандиликдан ҳозирги қайта қуриш палласида ҳам қутулолмаяпмиз. Бу борада халқни олға етаклаши лозим бўлган айрим раҳбарлар жамоатчиликнинг фикрига қулоқ тутмаяптилар.

«Правда Востока» газетасининг шу йилги 11 март сонида Ўзбекистон Агросаноат давлат комитети раиси И. Жўрабеков билан суҳбатни ўқиб, ҳайрон қолдим. Суҳбатга «Пахта қадри» деб ном берилган, аслида эса унда пахтанинг қадр-қимммати, давлат ва халқ ундан қанча наф кўриши чуқур очилмаган, аксинча, уни камайтиришга эътироз билдирилган. «Энг муҳими қанча —4 ёки 5 миллион тонна пахта етиштирилишида эмас, — дейилади жавобда. (Ҳолбуки, ҳамма гап ўша тонналар устида кетяпти), — асосий гап экинзорларнинг пахта билан банд бўлиши 60 процентдан ошмаслигида, яъни 2800 гектар пахта комплекси майдонининг 1700 — 1750 минг гектарида ғўза, 800 — 850 минг гектарида бошқа экинлар ўстирилмоғи керак. 80 минг гектар атрофидаги майдон мелиоратив далалардан иборат бўлмоғи лозим. (Шунисига ҳам чидаса бўларди-я...)

Ҳар ҳолда, Иттифоқ министрликлари ва идоралари пахтанинг давлат буюртмасини 4 миллион тоннага келтирдилар деб тасаввур қилиб кўрайлик-чи. Бундан нима ютамизу, нима йўқотамиз? Албатта, бу ҳолда ғўзадан бўшаган қарийб 350 минг гектар атрофидаги майдон озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришга имкон берган бўлур эди...»

БУ ФИКРГА ТЎЛА қўшиламиз. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас. Аммо ўртоқ Жўрабеков сўзининг давомида маҳсулотни қайта ишлаш, сақлаш қувватлари танқислиги туфайли бу йўлдан боришга қарши чиқади. Биз танқисликни инкор этмаймиз, аммо маҳсулотни сифатли сақлаш борасида халқ тажрибалари ниҳоятда кўплиги ва анча арзон усуллар борлиги наҳотки раисга маълум бўлмаса.

«Бир гектар пахта майдони ўртача 15—16 минг сўмлик самара беради, — дейди яна ўртоқ Жўрабеков. — Ана шу рақамни бўшаган ер майдонларига кўпайтирсак, олинмай қолган ялпи ва товар маҳсулотлари миқдорини биламиз. Бу 5 миллиард сўмликдан кўпдир. Миллий даромад, 2 миллиард сўм атрофида етишмай қолади».

Ажабо, ўша майдонларга экилган озиқ-овқат маҳсулотларининг баҳоси қаёққа кетади? Экологик аҳамияти, тежаладиган сувлару халқ саломатлигида тутадиган ўрни-чи? Ахир 350 минг гектарни чиқитга чиқармадик-ку? Юқорида биз ҳар гектар ер қанча даромад келтириши мумкинлигини пахта ва помидор мисолида айтиб ўтдик. Ҳозирги нархларда бошқа экинлардан беш миллиард эмас, икки-уч ҳисса кўпроқ даромад кўриш мумкин. Ўртоқ Жўрабеков эса шунчаки исботсиз тарзда: «Қишлоқ меҳнаткашларининг турмуш даражасига келганимизда, масалан, пахтакорнинг бир киши-кунига сабзавоткор ёки чорвадорга нисбатан 15—20 процент кўп тўланади», дейди.

Хўш, шу гапни ўқиган кичик раҳбарлар унга қарши иш тутадими? Аксинча, деҳқонларни ҳам фақат пахта экишга ундайди, бошқа соҳаларни кони зиёнга чиқаради. Қарабсизки, пахта ҳукмронлиги янада кучайиб, ҳаёт чигаллашаверади. Буни ўтган йиллар мисолида аниқ кўрдик.

Яна бир мисол. Маълумки, бултур ҳукуматимиз республика пахта мажбуриятининг ярим миллион тоннасидан воз кечди. Бироқ, орадан кўп ўтмай, агросаноат комплекси ходимларининг қурултойида пахтани кўпайтирадиган илтимосномa баён этилди: «Агар ҳар йили қўшимча равишда 100—150 минг тонна пахта топширсак, қарзлардан қутула борамиз».

Катта раҳбарнинг ишорасига шай қуйи раҳбарлар қўшимча 40 минг гектардан кўпроқ ерга яширинча чигит экишга мажбур бўлдилар. Ошиқча майдонлар ва об-ҳавонинг қулай келиши эвазига, 110 минг тоннадан ортиқ «оқ олтин» топширилди. Аммо шунча ерга мева-сабзавот, полиз ва чорвабоп экинлар экилмади. Натижада инсон учун энг керакли, витаминга бой маҳсулотлар кескин камайди. Бозордаги нархлар осмонга чиқиб кетди. Бундан жиддий хулоса чиқариш лозим эди. Бироқ яна тескари иш тутилди — пахтани кўпайтириш йўли тарғиб этилди. Ахир тонналар қисқариш ўрнига кўпайиб бораётган экан, монокультурадан қутулишнинг иложи йўқлиги ҳаммага аён ҳақиқат-ку!

— Пахта яккаҳокимлигидан ҳали-вери қутуладиганга ўхшамаймиз, — дейди Куйбишев номидаги колхоз раиси Маҳмуджон Назаров, — Бу йил бултургига нисбатан бир юз ўн бир тонна кўп пахта етиштириш режалаштирилди. Демак, алмашлаб экишни тўғри йўлга қўйиш қийинлашади. Чунки ҳосилдорликка ишониб, пахта ерларини қисқартириш хавфли. Ҳосил чўғи кўп жиҳатдан об-ҳавонинг қандай келишига, алмашлаб экилган ер таркибига боғлиқ. Бу борада пудрат ва ижара усуллари ҳам катта аҳамиятга эга. Бизнинг ўтган йилги ютуқларимизда ана шу омиллар таянч бўлди. Пахтачиликдан икки миллион олти юз минг сўм, жаъми уч ярим миллион сўм даромад қилдик. Шу туфайли қишлоқларда учта ҳаммом, фельдшерлик-акушерлик пункти, иссиқхона, ўнинчи бригадада ёзги кинотеатр бунёд этдик. Эндиликда спорт зали, болалар боғчалари қад кўтаряпти. Аммо булар ҳали эҳтиёжларимизни қондиролмайди. Уй-жойга ариза берганларнинг ўзи 240 дан ошиқ. Уларнинг талабини қондириш учун қўшимча ер керак. Пахта майдонларини қисқартирсаккина, иморатларга, мева-сабзавотларга имконлар очилади. Аммо...

РАИС СЎЗИНИ давом эттиришга қийналди. Шусиз ҳам унинг нима демоқчи эканлиги менга аён эди. Қайта қуриш, ошкоралик ва демократия туфайли ҳаётда кўп нарсаларга муносабат кескин ўзгарди. Шунингдек, оила пудрати, ижарачилик туфайли ерга эътибор кучайди. Бироқ буйруқбозлик, деҳқончиликни юқоридан режалаштириш, пастдагиларнинг хоҳиш-иродасини ҳисобга олмаслик ҳамон ўз кучида қолмоқда. Бошқаришнинг бундай усуллари, шубҳасиз, эркин парвозга, эрк қанотларининг дадил силкинишига халал беради, ҳисобсиз имкониятлар йўлига ғов солади. Эски қарашлар ва ҳар қандай ғовлар тўла синдирилса, деҳқонга кўпроқ эрк берилса, жумбоқлар бирин-сирин ечилади, ҳаёт изга тушади...

ТОШҚИН ПАЙТИДАГИ СОКИНЛИК

Умарали НОРМАТОВ

АПРЕЛЬ ОЙИНИНГ охирида Қўқон шаҳрида студентларнинг ўзбек тили ва адабиёти бўйича анъанавий республика олимпиадаси бўлиб ўтди. Бу — Бутуниттифоқ миқёсида «Студент ва илмий-техник прогресс» шиори остида ўтадиган тадбирнинг бир қисми сифатида муҳим аҳамиятга эга. Авваллари бундай тадбирлар университет ва пединститутлар томонидан алоҳида-алоҳида ўтказиларди, республикада ягона халқ таълими министрлиги барпо этилиши муносабати билан бу гал пединститутлар бош бўлган анжуманга университетларнинг талаблари — командалари ҳам таклиф этилди. Республиканинг, қўшни Тожикистондаги Ленинобод пединститути ҳам қўшилган ҳолда 17 олий ўқув юртида таълим оладиган ўзбек филологиясининг илғор талабалари — бўлажак тилшунос, адабиётшунослари, танқидчилари, педагоглари, она тили ва адабиётнинг бўлғувси оташин тарғиботчилари шунингдек, уларга таълим-тарбия бераётган таниқли мураббий, профессор-ўқитувчилар йиғилишди. Мен бу хил анжуманларда кўп марта бўлсам-да, жюри аъзоси сифатида ўзбек филологияси кадрлари тайёрлайдиган барча олий ўқув юртлари иштирокида ўтган олимпиадада илк бор иштирок этишим.

Очиғи, бу тадбирга зўр ҳаяжон, катта умид билан борган эдим. Ҳозирги адабий-маънавий ҳаёт бамисоли қудратли тошқинни эслатади. Қайта қуриш, ошкоралик, демократиянинг илиқ шамоли узоқ йиллик маънавий карахтлик музларини эритиб, қалбларни жунбушга келтирди, баҳс-мунозаралар авжига чиқди, фикрларнинг хилма-хиллиги одат тусига кира бошлади; кейинги икки-уч йил ичида етмиш йиллик босиб ўтган йўлимиз, жумладан, адабиётимиз тарихига оид шу қадар кўп, янги маълумотлар пайдо бўлдики, улар гоҳо карахтликдан эндигина ўзига келаётганларни довдиратиб қўймоқда; бир вақтлар қораланган, ман этилган кўплаб асарлар чоп этилмоқда, хоин, сотқин, деб қаралган хориждаги ватандош адибларнинг асарлари юртига қайтмоқда; В. Набоков, М. Алданов, Б. Зайцев сингари четда яшаб ижод этган сўз усталарининг асарлари туфайли китобхон кўз олдида XX аср рус адабиётининг бутун бир янги олами намоён бўлмоқда; яқингинада биз мутлоқ ҳақиқат деб билган кўпгина назарий қарашлар, адабиёт программаси, дарслик ва ўқув қўлланмаларида нуқулгина ижобий баҳоланган адабий ҳодиса, асарлар ҳозир жиддий танқид остига олинмоқда, адабиётимизнинг алоҳида босқичларидаги ривожи, улкан намояндалари ижоди ҳақидаги бирёқлама, юзаки, афсонавий тасаввурлар кескин ўзгармоқда; қотиб қолган қарашларга жиддий зарба берилмоқда...

Бу галги ўзбек филолог студентларининг олимпиадаси ана шундай жўшқин, ҳаяжонли кунларда ўтди. Хўш, давр руҳи, сурони олимпиадада ўз аксини топдими? Афсуски, бу саволга қониқарли жавоб бериш қийин. Аввало, шуни айтиш керакки, Қўқон пединститути маъмурияти олимпиадага ташкилий жиҳатдан яхши тайёргарлик кўрган, олимпиада қатнашчилари учун ҳамма имкониятлар яратилган. Эътирозимиз асосан олимпиаданинг одат тусига кирган илмий-методик жиҳатига, йўналишига тегишли. Ўзбек тили ва адабиёти бўйича ёзма ишлар жараёни ва оғзаки синовлар пайтида мен ўзимни филологиямизнинг олдинги сафида турган, унинг бугунги муаммолари, дарду-ташвишлари билан ёнган ҳамкасабаларнинг (ҳа, мен олимпиада иштирокчиларини шунчаки шогирд-талаба эмас, ўзларини устозлари билан ҳамкасаба деб ҳис этишларини истардим) баҳси, фикрий жангида эмас, бамисоли мактабни битирувчилар, нари борса, абитуриентлар имтиҳонида ўтиргандек ҳис этдим. Ўша, мактабдан бизга таниш иншо ёзиш тартиби, икки-учта мавзуни мустасно қилганда ўша қолипга айланган иншо темалари, сийқа текшириш, баҳолаш усуллари... Бу ерда ҳам ўша олий ўқув юртларида одат тусига кирган кириш имтиҳони олувчиларга [illegible]изслик... Профессор Н. Маллаев, О. Носиров, А. Каттабеков, У. Норматов каби жюри аъзолари эмас, Қўқон шаҳри мактабларидан чақирилган тил ва адабиёт ўқитувчилари ёзма ишларни текшириб баҳоладилар. Ташкилий комитетнинг изоҳига кўра, холислик учун шундай қилинган эмиш, ёзма ишларни жюри аъзолари текширсалар, гўё ҳар ким ўз кўмачига кул тортармиш. Бу олий ўқув юртларида 20, 30 ҳатто 40 йил ишлаган республикамизнинг педагог олимлари шаънига ҳақорат эмасми?

Инсоф билан айтганда, мактаб ўқитувчилари ёзма ишларни тўғри, ҳалол баҳолаганлар; ўрта мактаб савияси даражасидан қараганда ёзма ишлар орасида «яхши» ва «аъло» баҳога лойиқлари бор. Менга Бухоро пединститути талабаси Лайло Шарипованинг эркин темада ёзган иншоси нисбатан маъқул тушди. Иш ўрта мактабни битирувчилар учун мўлжалланган «Шаҳрим кўчаларини шод кезаман», деб аталган сийқа, жимжимадор мавзуда битилган бўлишига қарамай, бу қизимиз шаҳар кўчаларини кезишдаги ясама шодлик-қувончлари эмас, кўпроқ Бухоро шаҳрининг бугунги муаммолари, тарихий обидаларнинг ночор аҳволи ҳақида куйиниб ёзибди... Шундан бошқа бирорта ҳам, «кашфиёт» дейишга тил бормайди-ю, лоақал салгина бўлсин ижодий руҳда битилган ўзига хос ёзма ишни учратмадим.

Оғзаки имтиҳонлар учун тузилган саволлар ўта жўн, ибтидоий, деярли барчаси илмий-маърифий ахборот характерида. Бирорта ҳам талабани баҳс-мунозарага ундайдиган масала қўйилмаган. Олимпиада программасининг дастлабки нусхасида бир қатор мунозарали назарий муаммолар, жумладан, социалистик реализмга оид савол бор экан, кейинроқ бу хил саволларни программадан чиқариб ташлабдилар. Эмишки, бундай муаммолар ҳали фанда ечимини топган эмас, улар бир ёқли бўлгунча кутиб туриш даркор! Айримлар ҳатто Чўлпон билан Фитратнинг ижоди хусусида ахборот тарзидаги саволларга ҳам эътироз билдиришди, фанда узил-кесил ҳал бўлмаган, ўқув программаси ва қўлланмаларига кирмаган масалаларни олимпиада программасига номатлуб, деб туриб олишди.

ТАБИИЙКИ, саволлар қандай бўлса, жавоблар ҳам шунга яраша. Аксари қуруқ ахборот тарзида, программа, ўқув қўлланмалари, дарсликдаги гапларнинг шунчаки ёд олинган, «ўзлаштирилган» маҳсули; энг ачинарлиси, талаба — олимпиада қатнашчиси дарслик, қўлланмалардаги гапларни ҳақиқат деб билади, салгина бўлсин мавжуд факт ва фикрларга шубҳа билан қараш, баҳслашиш мумкинлигини хаёлга ҳам келтирмайди. 1989 йили «Студент ва илмий-техник прогресс» шиори остида ўтаётган олимпиада қатнашчилари гўё оламда ҳеч нарса бўлмагандек 20—30 йиллар адабиёти ҳақида бундан 15—20 йил бурун ўша давр руҳида битилган гапларни гапиришади. Олий ўқув юртларидагина эмас, умумтаълим мактабларидаги миллионлаб ўзбек ўқувчилари ўша гапларни ўқимоқда, кўнглига жо этмоқда! Бир ҳисобда талаба, ўқувчи нима қилсин, ўрта мактаблар учун чиқарилган дарсликда, куни кеча Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти рус тилида тайёрланган кўп томли «Ўзбек совет адабиёти тарихи»да ҳам адабиётимиз тарихи шу руҳда ёритилган бўлса! Кейинги пайтларда биз хийла «фаоллашиб» минбарларда кескин танқидий нутқлар сўзлаётирмиз-у, адабиётимиз тарихини янгича теран ёритадиган, чунончи, Иван Дзюбанинг «Эллик йилдан сўнг. 30-йиллар украин адабиёти — 80-йиллар нигоҳида» мақоласи сингари тадқиқотлар яратиш устида бош қотирмаяпмиз.

Мени, айниқса, лингвистик таҳлиллар жараёни ҳайратга солади: доскага чиройли қилиб ёзилган мисоллар, кўзни қамаштирадиган схемалар, ёдлаб олинган қоидалар, қатъий ҳукм-хулосалар — ҳаммаси жойида; гўё тилимизда, тилшунослигимизда бирорта ҳам жумбоқ қолмаган, барчаси ҳал этилган; бир студентнинг биргина масалада жюри аъзоси билан жиндай баҳсини мустасно этганда, умуман, она тилига оид мунозарали масала кўтарилмади. Ёдлаб олинган қоида, схемалар ҳаёт, амалиёт, тил ривожи учун қанчалик нафи бор — бу билан ҳеч кимнинг иши йўқ...

Ўйлаб қоласан киши, наҳотки 17 та олий ўқув юртидан тўпланган филолог студентлар орасида ижодий фикрлайдиганлар бўлмаса? Ёзма ва оғзаки имтиҳонлардан маъюс ҳолда чиқиб, миллий тиллар равнақи ва ҳозирги ҳолатига бағишланган мунозарада қисман кўнгиллар равшан тортди. Филология фанлари кандидати Исроил Пўлатов чапдастлик билан бошқарган баҳсда боягина имтиҳон пайти сиқилиб-қимтиниб сўзлаган студентлар бирдан очилиб кетишди. Она тили тақдири билан боғлиқ кўнглида бир дунё дарди борлиги маълум бўлди. Афсуски, яхши бошланган баҳс поёнига етмай концерт-у мушоирага айланиб кетди...

Талабаларнинг дилини яхшироқ билиш мақсадида улар билан суҳбатлашдим. Шахсий мулоқотлар пайтида тамомила бошқа манзарага дуч келдим. Улар мени саволларга кўмиб ташлашди. Совет адабиётининг унутилган саҳифалари, 20—30-йиллар адабиётида янгича қараш, социалистик реализм, адабиётнинг партиявийлиги, бизда ижод эркинлиги, М. Горький, Ҳамза, Ғ. Ғулом, Ҳ. Олимжон каби атоқли адиблар ижодининг зиддиятли, мунозарали жиҳатлари, марказий матбуот саҳифаларида, ўзимизда кетаётган баҳслар, халққа қайтарилаётган сон-саноқсиз адиблар, асарлар ҳақидаги уларнинг сўровлари, қизғин мулоҳазаларини тинглаб ҳам қувондим, ҳам ўйга толдим...

Шуниси таажжубланарлики, тартибга кўра оғзаки имтиҳонлар пайти талабаларга жюри аъзолари қўшимча саволлар бериши мумкин эмас экан; талабаларнинг жюри аъзолари фикрига салгина эътирози ҳам одобсизлик саналар экан... Қатор олий ўқув юртларида командалар бўлғуси олимпиадага унинг иш программаси, қатъий тартиб-қоидалари асосида тайёргарлик кўришар эканлар... Кўриниб турибди, олимпиада қатнашчиларига олдиндан кўп нарса бўлғуси етук мутахассис учун энг зарур фазилат — ёзма ва оғзаки синовлар пайти ижодий фикрлаш, баҳслашиш кўникмасини шакллантиришга мутлақо эътибор берилмаган; олимпиада имтиҳонлари практикасида эса талабалардаги шундай фазилатларни намоён этиш учун имкон яратилмаган. Халқ таълими министрлигидаги мутасадди ўртоқлар бу ҳақда жиддий ўйлаб кўрсалар, бўлғуси олимпиадаларни кўпроқ замон руҳига, унинг бош шиорига мос ижодий тарзда ўтиши ҳақида қайғурсалар, бунда бошқа республикалар, лоақал ўзимиздаги университетлар тажрибасини ўрганиб, улардан фойдали жиҳатларини олсалар зарар қилмас эди.

Олимпиада кунларида мен умуман олий ўқув юртларида адабиёт ўқитиш, бўлғуси филолог кадрлар тайёрлаш, адабиётшунослик ва тилшунослигимизнинг истиқболи ҳақида қатор ўта жиддий муаммолар йиғилиб қолганига яна бир карра амин бўлдим. Энг ачинарли жойи шундаки, 51 та олимпиада қатнашчиларидан бор-йўғи 5 таси йигитлар, қолган 46 таси эса қизлар. Йигитлар ичида бирорта ҳам «йилт» этиб эътиборни тортадигани топилмади. Қизларимизнинг тақдири, келажаги йигитларникига кўра мушкулроқ, мураккаброқ эканини, филология фани машаққатлари амалда кўпроқ эркаклар зиммасига тушаётганлигини яхши биламиз. Хўш, филолог студентлар олимпиада қатнашчилари сафида уларнинг ўрни, салмоғи ҳозирги ҳолда бўлса, аҳвол шу тарзда кетаверса, фанимизнинг истиқболи нима бўлади? Пединститутларда филология факультетлари «қизлар факультети» сифатида қолаверар экан, бу борада жиддий ўзгариш бўлишини кутиш беҳуда. Кейинги пайтларда ўзбек адабиёти бўйича аспирантура учун ажратилган ўринларга йигитлардан муносиб номзодлар тополмай гаранг бўляпмиз.

Бизда таълим-тарбиянинг шундай усули шаклландики, педагог-мураббий инсоншунос, руҳшунос, истеъдодшунос эмас, балки шунчаки, ўқитувчи-лектор, у фақат «ўқитади», «ўргатади», насиҳат қилади, ахборот беради... Ҳолбуки, ҳақиқий устоз шогирдларига билим, тарбия бериш билан баробар, уларнинг қалбига ўт ёқади, уларнинг имкониятларини ҳаракатга солади!

Бунинг устига мураббийлар орасида эскича тасаввурларга, догматик ақидаларга ёпишиб олган, замона руҳини ҳис этмайдиган ўта журъатсиз кимсалар бор, ҳатто улар кўп. Уларнинг назарида адабиётшунослик программаларидан бир қадам нарига чиқиш, ҳал этилмаган мунозарали адабий ҳодисалар ҳақида гапириш, бунақа «пишмаган гаплар» билан талабаларнинг «фикрини чалғитиш» катта гуноҳ.

ЯХШИ БИЛАМИЗКИ, фан ҳеч қачон, айниқса, бизнинг кунларимизда бир жойда турмайди, туролмайди. Бир мисол. Икки йил бурун мен «Ўзбек совет адабиёти программаси»ни тузишда иштирок этган эдим, ўша пайтда программа мутахассислар томонидан фаннинг энг кейинги ютуқларини ўзида акс эттирган, деб баҳоланган ва нашрга тавсия этилган эди. Икки йил ичида адабиётшуносликда кўпгина принципиал янгиликлар пайдо бўлдики, программани ҳозир жиддий қайта кўриб чиқишга эҳтиёж туғилмоқда. Биз фақат фаннинг ҳозиргача эришган ютуқларини чуқур ўзлаштириб олган ройиш шогирдлар эмас, янгиликка ташна, баҳсларга ўч, мустақил иш кўра оладиган, муносиб, довюрак ўринбосарлар тайёрлашга бурчлимиз.

Бизга — Тошкент Давлат университети ўзбек совет адабиёти кафедраси аъзоларига гоҳо: «Нега сизлар талабаларга бир масала ҳақида ҳар хил гап айтасизлар, бир кафедра аъзоси бўла туриб матбуотда бир-бирингиз билан баҳслашасизлар?» деб таъна қилишади. Бунақа таъналарни адабиётдан, адабиётшуносликдан йироқ одамлар тилидан эшитсангиз, кулиб қўя қоласиз, аммо адабиётнинг, фаннинг ичида юрадиган кишилардан эшитганингизда ҳайратдан ёқа ушлайсиз. Ахир, нега ҳамма бир гапни айтиши керак? О. Шарафиддинов, Н. Худойбергановдек мустақил адабиётшунос олимларни бир хилда фикрлашга, гапиришга даъват этиш кулгили-ку! Шуниси қизиқки, кафедра мудири сифатида кейинги ўн беш йил давомида бу борада ҳамкасб олимлардан кўп таъна эшитаман, лекин О. Шарафиддинов ёки Н. Худойберганов лекцияларини тинглаган, уларнинг бир-бириникидан фарқли қарашлари билан танишган бирорта ҳам талабадан шикоят эшитганим йўқ. Ҳар ҳолда ҳозир одат тусига кириб бораётган социалистик плюрализм илгарироқ бизда шаклланган, талабалар ҳам шунга аллақачон кўниккан. Бир кафедра аъзолари орасидаги эркин, ошкора баҳс ҳеч қачон бирорта профессор-ўқитувчининг обрўйига соя туширганини ҳали сезганим йўқ.

Талабаларни кескин мунозарали муаммолардан, янги илмий концепциялардан четда сақлашга уриниш, менингча, илм-фандаги, ўқув-тарбия ишларидаги хиёнат билан баробардир. Ҳозир қизғин тортишувларга сабаб бўлаётган баъзи адабий муаммоларни эслайлик. Яқин-яқинларга қадар совет адабиёти тарихига оид программа, ўқув қўлланмаларида СССР Ёзувчилар союзининг I съездига мамлакатимиз маданий ҳаётида муҳим ҳодиса сифатида қаралар, съездда ишлаб чиқилган социалистик реализм таърифи фандаги мислсиз назарий кашфиётлар саналар, М. Горькийнинг съезддаги фаолияти, умуман, Ёзувчилар союзини ташкил этишдаги хизмати юксак баҳоланар эди. Чунончи, 9-синф учун мўлжалланган «Ўзбек совет адабиёти» дарслигида «Совет ёзувчиларининг Бутуниттифоқ биринчи съезди кўпмиллатли совет адабиёти олдида турган муҳим вазифаларни аниқ белгилаб берди», — дейилади. Бу вазифалар шундай тавсиф этилади: «...совет ёзувчиси жамиятнинг тараққиёт йўлини кўра олиши, нималар ҳалокатга маҳкум эканини ва нималар ривожланиб ғалаба қилишини билиши керак; совет ёзувчиси янгиликни, ривожланиб борувчи кучларни маъқуллаши ва умри тугаган реакцион кучларни қоралаши керак».

Ҳозирча олий ўқув юртлари филолог студентлари учун илмий манба, ўқув қўлланмаси вазифасини ўтаётган «Ўзбек совет адабиёти тарихи» II томида I съезд ҳақида шундай хулоса мавжуд: «Биринчи съезд совет адабиётининг вазифалари ва тараққиёт йўлларини белгилаб берди, социалистик реализм методи проблемаларини ишлашга катта ҳисса қўшди. Совет ёзувчиларининг Коммунистик партия ва Совет ҳукумати атрофига янада мустаҳкамроқ жипслашганини рўй-рост намоён қилди» (10-бет). Сўнгра «Тарих»да съезд қарорларининг ҳаётга тадбиқи ҳақида мана бу гаплар ёзилган: «Съезддан сўнг М. Горький бошчилигида совет адабиётининг етакчи отряди мамлакатимизда социализм жамиятини қуриш учун бўлган курашни тасвирлади, совет халқларининг ғалаба ва ютуқларини кўрсатди, янгиликнинг эскиликка қарши курашини, бу курашда ҳаётнинг ҳамма соҳаларида янгиликнинг енгиб чиққанини акс эттирди» (ўша саҳифа).

КЕЙИНГИ ПАЙТЛАРДА шу тарздаги юксак ижобий баҳолар — Биринчи съезд белгилаган «доно» йўл-йўриқлар, съезднинг «жаҳоншумул» аҳамияти, адабий жараёнга кўрсатган «самарали таъсири» хусусидаги дабдабали гапларга бутунлай зид фикрлар айтилмоқда, ёзилмоқда. Чунончи, атоқли рус адиби Б. Васильев «Известия»да чиққан «Россияни севгин рутубатли кунда ҳам...» мақоласида СССР Ёзувчилари биринчи съездининг энг муҳим якуни — догматик ақиданинг тасдиқланишидир, дейди. Адиб ёзади: «Жаҳон маданияти тарихида биринчи бор бадиий ижоднинг туннель ҳаракати масаласи ҳал қилинган эди. Бундан буён санъат ижтимоий жараёнларни моделлаштириш ва бу жараёнларни ҳаракатга келтирувчи кучларни тадқиқ этиш ўрнига «ҳаётни акс эттириши», акс эттирганда ҳам «янгилик» ва «эскилик» нисбатларини, «ижобий» ва «салбий» жиҳатларини дастуриламал қилиб олиб, муайян нуқтаи назардан ёритиши керак эди. Бунга «социалистик реализм» деган ном берилди. Совет санъатига пўлатдан ясалган сиртмоқ солинди, жиловни эса таҳрир этадиган маъмурий аппарат ўз қўлига олди. 1934 йил санъатимиз, маданиятимизда Буюк Бурилиш йили бўлди: ижоднинг давлат қоидаларини қабул қилмаган санъаткорлар меҳнат қилиш имкониятидан маҳрум этилди, уларни матбуотда бадном қилишди, бадарға қилишди, қамашди. Истиснолар бор эди, албатта, лекин на Шолохов, на Твардовский ниҳоятда ғоявий ва мутлақо маънавиятли адабиётнинг лойқа оқимига қарши тура олмадилар. Биз қоидалар ва бандлар бўлиб қолган ижобий қаҳрамонга жон ато этолмаганимизнинг асосий сабаби ҳам ижоднинг тушовлаб қўйилганида, санъатнинг туннель йўлида бўлди». («Известия», 1989 йил, 19 январь).

Таниқли адабиётшунос В. Баранов «Советская культура»да босилган «Максим Горькийнинг тасдиқ ва инкори» мақоласида (1989 йил, 1 апрель) кўплаб ишончли фактларга, илмий далилларга таянган ҳолда М. Горькийдек улуғ ёзувчи қай тариқа алданганини, Сталиннинг макрига учиб фожиалар гирдобига тушиб қолганини атрофлича исботлаб беради. Адиб раҳнамолигида ўтган Биринчи съезд унинг ташаббуси билан ташкил топган Ёзувчилар союзи шахсга сиғиниш шароитида маъмурий буйруқбозлик аппаратига айланганлигини уқдириб ёзади: «Энди иерархия, структура, итоат системаси таркиб топди. Ричаг орқали машинани истаган томонга йўналтириш мумкин бўлиб қолди».

Бошқа бир танқидчи, адиб И. Дзюба «Эллик йилдан сўнг» мақоласида Ёзувчиларнинг ягона союзи сталинча ҳокимият қўлида адабиётда аракчеевчилик тартибини ўрнатишнинг қудратли қуролига айланди, дейди. («Дружба народов», 1989 йил, 4-сон). Кўпчилик олим, ёзувчиларнинг якдиллик билан эътироф этишича, социалистик реализм концепцияси сталинчилар томонидан репрессия мақсадларига хизмат эттирилди ва сталинча талқин орқали у жамият ҳамда маданиятга бениҳоя зарар етказди. («Лит. газета», 1989 йил, 17 май).

Ёки партиянинг адабиётга раҳнамолиги, олий маъмурият билан санъат ва адабиётнинг муносабати ҳақидаги баҳсларни олайлик. Кўплаб илмий манбаларда, ўқув қўлланмалари, дарсликларда «Коммунистик партия совет адабиётининг майдонга келиши ва ривожида ҳал қилувчи фактордир», «коммунистик партия ёзувчиларнинг ижодий ютуқлари учун зарур ҳамма шароитни яратиб берди», «натижада бизнинг мамлакатимизда дунёда энг илғор ва энг ғоявий адабиёт — кўп миллатли совет адабиёти яратилди ва ривож топди», «совет адабиётида ижтимоий идеал билан ҳақиқат ўртасида қарама-қаршилик йўқ», «совет адабиёти — дунёда энг эркин адабиёт» деган тушунчалар изчил равишда ўтказилади, аммо жамиятимиз тарихида узоқ давом этган шахсга сиғиниш, турғунлик йилларида адабиёт ва санъатга ленинча муносабат принциплари қўпол равишда бузилгани, ёзувчи, санъаткор билан ҳокимият орасида алоқалар кескин драматик, фожеий тус олгани адабиёт, санъат ишларига нодонлик, қўмондонлик йўли билан аралашиш унинг ривожига ҳалокатли таъсир кўрсатгани ҳақида лом-мим дейилмайди. Чингиз Айтматов «Правда» газетасида босилган «Қанотлар озод, аммо ҳали оёқлар кишандан чиққани йўқ» сарлавҳали суҳбатида (1989 йил, 2 апрель) чуқур ички бир дард билан дейди: «Агар киши бирор ишни ўз ички эътиқоди билан адо этмас экан, мажбурият ва шароит тақозосига кўра адо этишга мажбур экан, бу нарса ҳеч қачон унинг вужудига сингмайди, руҳияти ва онгига ўрнашмайди, унинг учун ҳамиша ёт бўлиб қолаверади. Жамики бузилишлар боиси шунда. Мисол учун узоққа бормайман. Чунончи, яқин ўтмишда ёзувчиларнинг, ижодий интеллигенциянинг жамиятдаги ўрни қандай белгиланган эди? Уларга хизмат кўрсатадиган тоифа деб қарарди. Ахир сизлар билан бизни «партиянинг дастёрлари» деб аташарди. Мустақил фикрлайдиган, ўз шахсий қарашига, ҳақиқатнинг юзига тик танқидий боқиш ҳуқуқига эга ва мажбур сиймо эмас, балки айни «дастиёр!» Зиёлилар учун белгиланган ўрин, вазифа ана шундан иборат эди. Нигилизм, муртадлик, айни шу «дастиёрлар»нинг гижгижлаши туфайли номақбул шахсларни хорижга бадарға этиш ҳоллари шундан. Бошқа томондан — ошкора тарздаги мурасасозлик, ўз истеъдодини пуллаш (ёки аксинча, хизмат курсисига ёпишиб олиш), бошлиқларнинг ҳар қандай, ҳатто шубҳали ташаббуси учун сариқ чақага арзимайдиган ғоявий асос топишга тайёр, чаққон, итоатгўй «асословчилар»нинг пайдо бўлиши ҳам шундан...»

Танқидчи Игорь Золотусский «Абстракцияларнинг емирилиши» мақоласида бундан ҳам кескинроқ қилиб дейди: «Ҳозир Сталин шахсига сиғиниш йўқ, аммо партияга сиғиниш бор. Партия ва унинг илгари сурган ғояси ҳамиша қонун. Партия арбоблари баъзан адашади, партия эса ҳеч қачон адашмайди. Шунга кўра 10-синфга мўлжалланган дарсликда ёзилишича, адабиёт фақат «Ленин партиясига содиқ», бўлсагина адабиёт дейишга лойиқ». («Новий мир», 1989 йил, 1-сон, 236-бет).

БУНДАЙ ЎТКИР, мунозарали гаплардан чўчимаслик керак. Айни пайтда талабаларда бу хилдаги мунозараларга фаол, ижодий, илмий-танқидий ёндашиш кўникмасини ҳам тарбиялашимиз лозим, токи шогирдларимиз мавжуд қараш, тасаввурларга зид янги, кескин гаплар ким томонидан ҳатто энг обрўли, мўътабар зотлар тилидан айтилган бўлса ҳам, уларни мутлақ ҳақиқат деб қабул қилмасинлар. Илмий ҳақиқат асосли далиллар, теран мушоҳада, қиёс, чуқур таҳлиллар орқали юзага чиқишини асло унутмаслик даркор; талаба-филолог мунозарали муаммоларнинг ечимини ўзгалар, устозлар томонидан ҳал этилишини кутиб ўтирмай, ўзлари ҳам уларни ишлаш, ҳал этишда бурчли эканлигини ҳис этадиган бўлсинлар.

ФОТОМУХБИРИМИЗ АРХИВИДАН

Ўзбекистон ССР халқ шоири Миртемир. 1970-йиллар.

С. МАҲКАМОВ суратга олган.

УНУТИЛГАН СИЙМО

«...Ўзбекистон Олий суди томонидан Рафиқ Мўминга нисбатан чиқарилган ҳукм, унинг ҳаракатларида жиноий иш йўқлиги сабабли бекор қилиниб, у оқланган...».

Ушбу қувончли хабар Наманганга 1970 йил, 3 сентябрда етиб келди. Бу вақтда Рафиқ Мўмин оламдан ўтганди. Оталарининг оқланганини фарзандларгагина насиб қилди. Бу ишда шоирнинг ўғли Ҳакимжон Мўминовнинг хизматлари катта. У умрини отасининг меросини тўплаш, сиймосини тиклашга бағишлади. Жонкуяр ўғилнинг жонбозлиги туфайли 1970 йили 19 августда шоир, драматург Рафиқ Мўмин адабий меросини ўрганиш юзасидан Ўзбекистон Ёзувчилар союзида қарор қабул қилинди...

Қарордан сўнг 19 йил ўтди.

Ниҳоят «Фан ва турмуш» журналида (1989 йил 2-сон) адабиётшунос Наим Каримовнинг «Рафиқ Мўмин дарди» сарлавҳали мақоласи эълон қилинди. Биз қуйида шоир ижодининг баъзи қирралари ҳақида фикр юритмоқчимиз.

Рафиқ Мўмин 1900 йил 7 февралда Наманганда камбағал косиб оиласида туғилди. Инқилобдан сўнг Рафиқ Мўмин ижтимоий ҳаётда фаол қатнаша бошлади, саводсизликни тугатиш курсларида дарс берди.

Рафиқ Мўмин дастлаб болаларга атаб «Етимлар йиғиси», «Балли, кенжатойим», «Пионер», «Эй гўзал ғунча», «Гул капалаклари» каби шеърларини ёзади. Болалар Ленин ҳақидаги дастлабки хотираларни ундан эшитадилар. Мураббий болаларга дарс давомида Н. К. Крупская кимлигини, нима учун улар ўқиётган мактаб бу мўътабар аёл номи билан юритилишини тушунтиради. Ёшларни келажакда фидойи бўлиб етишишга чорлайди.

СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофоти ва ЎзССР Ҳамза мукофоти лауреати Раззоқ Ҳамроев хотираларида шундай ёзган эди: «...1930 йил маориф халқ комиссарлиги йўлланмаси билан Наманганга ўқитувчи бўлиб бордим. Мени Рафиқ ака муаллим бўлиб ишлаётган 7 йиллик мактабга тил ва адабиётдан ўқитувчи этиб тайинладилар. Рафиқ Мўмин фақат қалбигина шоир бўлмай, ташқи қиёфаси, хатти-ҳаракати, муомаласи билан ҳам шоирона одам эди...

Айниқса, болалар унинг атрофида ҳамма вақт гавжум эди... Нега десангиз болаларга янги-янги эртаклар, ажойиб эсдаликлар ҳадя этарди. Унинг эртак ва эсдаликларининг ниҳояси йўқлигидан, чамаси, ҳар сафар янги-янгисини «ўйлаб келсалар керак», деб тахмин этардим...»

Рафиқ Мўмин воқеани тез идрок этувчи туғма талант эгаси эди. 1920 йили Наманган яқинидаги Учқурғон қишлоғида фожиа юз беради. Бу ҳақда «Қизил байроқ» газетаси қуйидаги хабарни беради:

«1920 йилда Наманган уездига қарашли Учқўрғон қишлоғида қўрбоши Омон полвон томонидан ваҳшиёна суратда ўлдирилган Абдувоҳид Увайсов, Солижон Мурод ўғли, Миробид Мирҳамид ўғилларининг вафотига 2 йил тўлиши муносабати билан Наманган ёш коммунистлари томонидан 7 июлда эсга олиш кечаси ясалди...» («Қизил байроқ», 1922 йил 20 июль).

Рафиқ Мўмин мотам маросимида одамларнинг олдига тушиб, марсия ўқиб беради. Сўнгра Ҳимоййддин Йўлдошқориев шу воқеа асосида «Ёш қурбонлар» асарини ёзади ва Рафиқ Мўмин ҳамкорлигида саҳнага қўяди. Бу ҳақда газетада шундай дейилади: «Шу кечада ўртоқ Йўлдошқориевнинг уч пардалик «Ёш қурбонлар» пьесаси ўйналди. Шу асарда вафот бўлғон, босмачилар томонидан ваҳшиёна суратда ўлдирганини мужассам равишда тасвир этилганди. Шу халқда ниҳоятда жуда яхши таъсир қолдирди».

Бундан ташқари Рафиқ Мўмин 1921 йили болаларга атаб «Ёрилтош» асарини ёзади. Бу ҳақда кекса санъаткор Иброҳим Абдураззоқов шундай шоҳидлик беради: «Мен Наманганда ташкил этилган «Шарқ» труппасида Рафиқ аканинг «Ёрилтош» асарини автор билан ҳамкорликда 1926 йили саҳналаштирганман...». 1921 йили «Қизил Байроқ» газетасида эълон қилинган қуйидаги хабарда шундай дейилади: «7 октябрь, якшанба куни Наманган «Шарқ» саҳнасида ўзбек труппаси томонидан ёш ёзувчиларимиздан Рафиқ ўртоқнинг 4 пардали «Гулёр» отли асари ўйналди. Асарда Фарғона босмачиларининг Наманган қишлоқларининг бирида бир оилага қилғон ваҳшиёна зулмлари тасвир этилгани учун бу ўйинга қўрбошиларнинг иштирок этиши табиий эди...». Бу маълумот Рафиқ Мўминнинг драматурглик фаолиятини тасдиқлайди.

1926 йили Тошкентда чоп этилган «Адабиёт парчалари» тўпламида шоирнинг «Тоғ сирлари» шеъри ва «Қапчиғай» достони босилди. Рафиқ Мўмин «Тоғ сирлари» шеърида мажозий образ «Ялпоқ»қа мурожаат этади:

ЁДНОМА

Бағрингда кездилар
интиқом учун,
Суйилдилар, кесилдилар
кайфу қон учун,
Индамай турасен
«Ялпоқ» не учун?
Утканга шаҳидсен,
Тарихга котибсен.
Исёндан сўйла!

«Қапчиғай»да эса:

Чўллардан бораман,
ҳоллар сўраман,
Бу тушган йўлларим
жуда йироқми.
Қачонлар етарман?
Йўллар овлоқми?... —

деб хитоб қилади.

Шоир бу достонида мажозий образ «Қапчиғай» орқали тарихга мурожаат этади. Тарихнинг қора кунларини таъсирчан, тасвирлайди:

Тарихнинг гувоҳи
қулларга бўлди,
Тарихнинг асари ерга
кўмилди,
Тарихнинг шарафи
унуттирилди,
Ёшларим оқди,
Кимгина боқди?

Шоир «Тоғ сирлари» шеърини 1924 йил июль ойида, «Қапчиғай» достонини эса ўша йили октябрь ойида ёзади. Шуни таъкидлаш керакки, шоир тарих ҳақида куйлаш учун ўзини аввал шеърда синаб кўради, сўнг достон ёзишга киришади. Рафиқ Мўминнинг қаламига мансуб «Болахўр» достони ўзбек совет болалар адабиётининг бошланишида юзага келган дастлабки асар, десак муболаға бўлмайди.

Раззоқ Ҳамроев хотирасида шундай дейди: «У кишининг суҳбатига яна бир ажойиб хислат ҳусн берарди. Рафиқ ака яхши хонанда ва бастакор эди. У ўз шеърларига куй тўқиб болаларга ўргатарди. Ўша вақтларда расм бўлган «Сайёра», «Ваннайча» қўшиқларини қайта қайта илтимос этиб, у кишига айттирар эдик».

Рафиқ Мўмин халқ ижодига жуда қизиққан. Филология фанлари кандидати Охунжон Собиров «Ёзи билан Зебо» халқ достонини икки марта «Ёш гвардия» нашриётида чоп эттиради. 1926 йили нашр этилган достонга кириш сўзида, шундай ёзилган: «Достон биринчи марта 1925 йилда марҳум шоир, журналист Рафиқ Мўмин томонидан Учқўрғон район Пойтиқ қишлоғидан Ёрмат бободан ёзиб олинган. Р. Мўмин бу асарнинг айрим парчаларини 1922 йилдан бошлаб тўплаган». Охунжон Собиров Р. Мўмин билан халқ ижодини тўплашда қанчалик масъулиятли изланишда бўлгани ҳақида шундай дейди: «Асардаги кўпгина бандлар жуда кўп ижро этилганидан қуйма ҳолга келиб, сайқал топган. Шунинг учун 1922—1925 йилларда Р. Мўмин томонидан тўпланган вариантдаги парчаларни ярим аср ўтгач ёзиб олинган вариантларга солиштириб, жуда кўп бандлар ўзгармай куйланиб келинганлигини аниқладик».

1934 йили Рафиқ Мўмин Ёзувчилар союзига аъзоликка қабул қилинади. Ёзувчилар I съездига делегат бўлиб қатнашади.

1926 йилга келиб Рафиқ Мўминнинг адабий фаолияти кенг жамоатчилик ўртасида юқори баҳолана бошлайди. Кўпчилик унинг совет адабиётига қўшган ҳиссасини таъкидлаб, ёзган асарларининг халқчиллигини эътироф этади. Бироқ машъум 37-йил Рафиқ Мўминни ҳам ўз домига олди.

Рафиқ Мўмин 1947 йилгача Куйбишевда тутқунликда яшади. Уйига қайтгач, оиласининг парокандалигини кўриб қаттиқ изтироб чекди. Ноҳақ азоблар шоирнинг тинкасини қуритиб соғлиғига зиён етказганди. 1951 йил 5 мартда Рафиқ Мўмин ўпка сили хасталигидан бевақт вафот этди.

Отасининг меросини тўплашда шоирнинг ўғли Ҳакимжон Мўминов кўп меҳнат қилди. Ҳатто отаси тутқунликда бўлган жойларга бориб, бир «дафтар» олиб келди. «Рафиқ Мўмин — дея хотирлайди Раззоқ Ҳамроев, — ўша кезларда «Қаландар» деган роман устида ишлаб, ярим-ёртисини ёзиб бўлганлигини ҳам айтган эди. Афсус, бу асар тақдири нима бўлганидан хабарим йўқ». Эҳтимол, ўша «дафтар» «Қаландар» романидир.

Ҳакимжон Мўминов отасининг (169,5 саҳифа) меросини тўплаб (Куйбишевдан олиб келган «дафтар»ини ҳам) 1971 йил 25 январда Ўзбекистон Ёзувчилар союзига топширди. Бироқ у отасининг асарларини чоп эттиролмай, 1987 йил оламдан ўтди.

Рафиқ Мўмин ижодини тўлиқ ўрганилса, «...Бу вақтга келиб, буржуа идеологиясидаги шоирлар иложсиз қолиб, совет воқелигини зўрма-зўраки «ифодалаган» шеърлар ҳам ёза бошладилар. Чўлпон, Фитрат, Рафиқ кабилар шулар жумласидан эди» (Муҳиддин Бобохўжаев, «Кураш поэзияси», «Фан» нашриёти, 1979 йил), деган нотўғри фикрларга чек қўйилган бўлур эди.

Шеркон ҚОДИРИЙ

Саъдулла ҲАКИМ

ОНА ТИЛИМ

Дўстга дўсту дугона тилим,
Бегонага бегона тилим,
Бешигимда ягона тилим,
Она тилим.

«...луғотит турк», «Қутадғу билик»,
Ўзбегимни ўстирган илик,
Одамийга одамгарчилик
Она тилим.

Қизларидек иффатли тилим,
Қардошига иззатли тилим,
Тилим, тилим ва яна тилим
Она тилим.

Улус тилим, элат, халқ тилим,
Давлат тили бўлса ҳақ тилим,
Навоийга зор, илҳақ тилим
Она тилим.

Ота бўлиб отланган тилим,
Она бўлиб шодланган тилим,
Бола бўлиб ёдланган тилим
Она тилим.

Бошимда бош бор экан борсан,
Кўзимда ёш бор экан борсан,
Токи қуёш бор экан борсан
Она тилим!

ТАМОЙИЛ

Ровийлар рост айтмиш:
Чўп синмас бекор,
Ҳар бир тамойилга бор ўзга боис.
Доим зўравондан етади озор,
Исён кўтаради ҳамиша ожиз.

АЛДАРКЎСА

— Алдаркўса, нега алдайсан?
— Алдамасам, яшай олмайман.
— Алдаркўса, нега ўлмайсан?
— Яшамасам, алдай олмайман!

ФИҒОН

Осмонларни мен нолалар қилиб ўяй,
Еткурса гар муродимга оҳу нола.
Ўзимгами ё наслимга ўртаб куяй
Қолмаса гар изимда бир соғлом бола.
Ёзсанг, менинг дардимни ёз, шоир ука,
Гардунни қўй, мардумни ёз, шоир ука.

Афғон бориб афғон бўлиб келди болам,
Ростга кетиб, ёлғон бўлиб келди болам.
Алам, алам... Кимга алам? Менга алам...
Ёзсанг, алам чекканларни ёзгил, ука,
Қирчинида чўкканларни ёзгил, ука.

Алдов, зуғум халқ бошига оғир тушди,
Кетмончининг елкасига яғир тушди,
Косасига даласидан оғу тушди.
Ёзсанг, унинг зорини ёз, шоир ука,
Йўғини қўй, борини ёз, шоир ука.

Эт увишса, билинади офтоб қадри,
Ақл пишса, билинади китоб қадри,
Отдан тушса, билинади арбоб қадри,
Ёзсанг, чуқур ўйлаб ёзгил, шоир ука,
Келажакни бўйлаб ёзгил, шоир ука.

Деҳқон тирик дала билан дегани рост,
Гўшт ўрнига у қуруқ нон егани рост.
Деҳқон кутган ёруғ замон келгани рост,
Келган қуёш ботмасин деб ёзгил, ука,
Элнинг бахти ётмасин деб ёзгил, ука!

ЖОНОДИЛ

Жонодил жонга хуш жўмардин суюр,
Бирга тош-муз ялаб, бир ўтда куюр.
Отам замонлардан қолган бу айтим:
Айғир қум чайнаса, чанг ютар уюр...

●

Ўртандим, юрагим минг бўлак бўлди,
Сабаби қаймоқ юз, оқ билак бўлди.
Изидан бордим-у сўз деёлмадим,
Кенг йўл қайтаримда тор йўлак бўлди.

Мен ўзи аслида нетмоқчи эдим?
Бир оғиз сўзимни айтмоқчи эдим.
У жуда ўхшарди Кумушбибига,
Мен «Ўтган кунлар»га қайтмоқчи эдим...

Тоҳир МАЛИК

ЭРКИН

ҲИКОЯ

ҚАМОҚХОНАНИНГ темир эшиги аввалига юракни эзадиган даражада ғижирлади, сўнг шиддат билан шарақлаб ёпилди. Эркиннинг назарида, темир эшик шарақламади, балки моғор ҳиди анқиб турган бу зах бино тарс иккига ёрилиб, ажралиб, кейин шу заҳотиёқ уни ютиб юборгандай бўлди. Узунаси уч қадам, эни икки қадам келадиган совуқ, нимқоронғи хонада ёлғиз қолгач, Эркиннинг баданида титроқ турди. Титроқ совуқданми ё қўрқувданми — буни аввалига ўзи ҳам фарқламади.

Эшикнинг шарақлаб ёпилиши сўнгги умид учқунлари устига кул тортди. Қамоқхонанинг узун даҳлизидан қўлини орқасига қилиб юриб келаётганида ҳам ундаги умид учқуни олисдаги юлдуз каби милтиллаб турган эди.

Энди... тамом! Демак, бу шунчаки пўписа эмас! Демак, бу англашилмовчилик ҳам эмас!

Эркин остона ҳатлаб бир қадам қўйганича қотиб турарди. Кўз олдини қоронғи парда қоплаган, назарида оёқларидан жон буткул чиқиб кетгандай эди. У ўзи билмаган ҳолда чўка бошлади. Аввалига чўнқайди, сўнг чўккалади. Тиззалари музлади. Титроғи кучайди. Бақирмоқчи бўлди — овози чиқмади.

Қоронғи хона бирдан ёришиб кетди. Шундай ёришдики, ҳатто кўзларига ҳеч нима кўринмай қолди. Назарида, қамоқхона томини икки ёнга суриб кўринган қуёшга қараб кўзи қамашгандай эди. Дам ўтмай хона аста қизара бошлади. Охири қондек тўқ қизил тусга кириб, атроф чайқала кетди. Қамоқхона бино эмас, балки улкан қон денгизида қалқиб турган кема эди унинг хаёлида. Мавжлар бора-бора пўртанага айланди. Тиз чўкканича қалтираётган Эркин ўроқ солинган буғдой поясидай шилт этиб ёнга қулади. Чаккаси бетонга тегиб, кўз олдини қоплаб турган қип-қизил қон денгизи қоп-қора зимистон чоҳга айланди. У зимистон чоҳга гўё учиб тушди. Қалтироқлари ҳам қолган, бадандаги зирқироқ оғриқ ҳам кўтарилган эди. У ўзини енгил ҳис қилар, қушдай учарди...

Белига энли камар боғлаган соқчи йигитчанинг жимиб қолганидан хавотирланиб эшик туйнугини очиб қаради.

— Ерга ётиб олибди, бирон нима бўптимикин? — деди у шеригига қараб.

Рангпар шериги ҳам қаради-да:

— Ўлмайди, ётаверсин, — деб нари кетди.

Эркин қанча ётганини билмайди. Ҳушига келди-ю сукунат жарангидан даҳшатга тушди. Жимжитликнинг бу қадар даҳшат эканини у билмас эди. Шу сабабли ҳушига келган-келмаганини аввалига билмай ётди. Бир пайт онаси сукунатни парчалаб «Тур, болам, шамоллаб қоласан», деб шивирлагандай бўлди. Эркин сесканиб бошини кўтарди. Қулоқ тутди — онаси бошқа гапирмади. У атрофга аланглади: тўғрида темир каравот қорайиб турибди. Тепада хира чироқ. Бир томонда темир панжарали дарча. Орқада темир эшик. Бошқа ҳеч нарса йўқ.

У қаддини ростлади-да, музлаб қолаёзган ўнг қўлини, ўнг биқинини силади. Мажолсиз оёқларини бир-бир судраб босиб каравотга бориб ўтирди. Кўрпа бўлиб кўрпамас, жунчойшаб бўлиб жунчойшаб бўлмаган бир увадани олиб ўранди. Баданига сал илиқлик югурди. Совуқ чекингач, очлик хуруж қилди.

Тун бўйи мижжа қоқмаган йигитчани тонгда, нонушта қилишга ҳам қўймай олиб келишган эди. «Энкеведе»[1] деса жони ҳалак қўшнилар эшиклари тирқишидан мўралаб қолаверишган, нола қилаётган онасини юпатгувчи зот топилмаган эди. Эркин кун бўйи тик турганича сўроқларга жавоб берди. Қош қорая бошлаганда келтириб бу хонага тиқишди.

Эркин нимқоронғи, зах хонага ҳам, сукунатга ҳам аста кўника бошлади. Бир йил ичида аввал акасидан, сўнг отасидан айрилган, отасининг дўстлари ҳам бирин-кетин қамалаётганини эшитиб довдираб қолган ўн етти ёшли йигитча учун ўтган кеча ва кундуз кутилмаган синов эди.

Уч кун аввал мактаб директори уни чақиртирди. Чўққи соқолли бу одам ғоят сертакаллуф, ҳатто болаларни ҳам сизлаб гапирар, бировдан ранжиганини сира сиртига чиқармас эди. Ана шундай мулойим одамни ранги оқарган ҳолда кўриб Эркин ажабланди.

— Кечқурун Нозимхўжа акангизни ҳам олиб кетишибди, — деди у саросима билан. — Биттадан теришяпти. Сиз ҳозироқ уйингизга боринг. Дадангизнинг китобларини, кундаликларини, мактубларини, хуллас, ёзилган қоғоз зоти борки, беркитинг. Жулқунбой билан Чўлпоннинг китоблари зинҳор юзада қолмасин. Эҳтиёт бўлинг, болам, бора қолинг.

— Нимага, муаллим, — деб эътироз билдирди Эркин, — дадам... йўқлар-ку? Шунда ҳам келишадими бизникига?

— Келишлари мумкин...

Эркин муаллимнинг қўрқоқлигидан бир кулиб, бир ҳайрон бўлиб уйига борди. Унинг гапларини онасига айтди. Онасининг ранги ўчиб «Вой, ўлмасам...» деб икки юзига кафтларини босди. Уч ойдан бери пенсия пули берилмай қўйилганининг боисини шу топда англади. Бир оз саросимада турди-да, кейин токчалардаги китобларни саралай бошлади. Унинг қўли ишда, лаблари эса «Вой, худойим, энди нима қилдик, буларни қаерга яширдик?» — деб пичирларди.

— Эркинжон, болам, буларни қаерга яширамиз? Ёқмасак бўлмайди, шекилли? — деди онаси тўпланган китобларга қараб.

Эркин «ҳазиллашяптиларми» деб унга тикилди. Кейин онаси ҳозирнинг ўзида ўт қўйиб юбораётгандек қўлларига ёпишди.

— Йўқ, — деди у қатъий, — ёқмайсиз! Бу дадамнинг китоблари!

Дадасининг қўллари теккан китобларни ёқишга йўл қўя олмас эди. Китоб ёнса, дадасининг хотираси ҳам куйиб кул бўларди. Оқибатда бу уйда табаррук ҳеч нима қолмас эди. Эркин хотирасиз яшамоқ, туйғулардан маҳрум бўлмоқ ваҳшийлик эканини ҳали тушуниб етмасди. У ҳозир бир нарсани аниқ биларди — отасининг қўллари теккан буюм табаррук, муқаддас. Муқаддас нарсани эса ёқиб бўлмайди. Онасининг қўлларини ушлаб, кўзларига тикилди. Унинг бу қарашида «ўлсам ўламан, аммо ёқтирмайман» деган қарор зоҳир эди. Она ўғлининг қалбида портлаган, бироқ, тилидан учмаган бу гапларни юраги билан эшитди.

— Нима қиламиз бўлмаса? — деди йиғламсираб.

— Кўмиб қўямиз.

Ошхонада одам бўйи келадиган катта хум бўларди. Эркин эсини таниганидан буён бу хумга дон-дун тўлатилганини билмайди. Ҳозир Эркиннинг хаёлига дафъатан шу бўш хум келди. Ташқарига чиқиб, ўра кавлай бошлади. Онаси эса ҳамон йиғламсираб мактубларни, ҳужжатларни тўпларди.

Эркин хумнинг оғзини маҳкамлаб, устига тупроқ тортиб сўнг итнинг ёғоч уйини суриб қўйганида тун ярмидан оққан эди.

Эрталаб мактабга борган Эркин директорнинг «халқ душмани» эканини билди. Директорнинг кечаги қиёфаси кўз ўнгидан кетмай, ўзининг ҳам саросимага банди бўлиб бораётганини сезмади.

Оқшомда эса булар келишди. Бошқаларга буйруқ бераётган чарм курткали кишини Эркин бир кўришдаёқ таниди. Жавлон исмли бу одам аввалари ҳам бир-икки келган, лекин дадаси уни нимагадир хушламас эди. Меҳмон изига қайтгач, дадаси оила даврасида унинг фазилатларини шарафлаб ўтирар эди. Меҳмон кўнглига ўтирмайдиган, хуш кўрилмайдиган бўлса, индамай қўя қоларди. Унинг бу одати Эркинга ҳам маълум, шу сабабли тилга олинмаган меҳмоннинг кимлигини сўраб-суриштирмас эди. Шу туфайли чарм курткали Жавлоннинг кимлигини билмас эди.

ДАДАСИ ҚАЙТИШ қилиб берганда ҳам бу одам келган, «Мираббосов большевик эди, большевикчасига кўмамиз», деб хархаша қилган. Эркиннинг бувиси чиқиб, «Болам большевик бўлган эди, тўғри, лекин ота-боболаридай бўлиб ётаверсин. Большевик тахта қутида ётсин, деган қонунингни кўрсат», дегач ён босган, аммо «юзини очинглар, хайрлашайлик», деб тиқилинч қилган. Одамлар «кафанлаб қўйилган, очиб бўлмайди», деб койиб беришгач, жанозани ҳам кутмай кетиб қолган.

Айнан шу одамнинг келиши Эркинга жумбоқ эди.

Жавлон ҳатто этигининг чангини ҳам қоқмай уйга кириб келди. Аввал наматни, сўнг тўшалган кўрпачаларни босиб ўтиб, токчага яқинлашди.

— Ҳм, Маркс, Ленин... яхши... — деди у китобларни қараб, — ўртоқ Сталиннинг китоблари қани?

Эркиннинг онаси каловланиб, жавоб бера олмади.

— Қанақа большевик экан, бу Мираббосов, уйида доҳийнинг китоби бўлмаса... Мана бу ерда Қодирийнинг, нариги токчада Чўлпоннинг китоблари турар эди. Қани бу китоблар?

Онаси яна жавоб тополмай қолди. Аввалги саволига жавоб бўлмаганидан индамаган Жавлон бу сафар овозини баландлатиб сўради:

— Китоблар қани деяпман!?

— Улармиi... уларни ёқиб юборганмиз.

— Ёқиб юборганмиз? Нимага?

— Шу... нимайди...

Онасининг ўртанишига чидай олмаган Эркин жавоб қайтарди:

— Халқ душманларининг китобига большевикнинг уйида жой йўқ!

Жавлон заҳарли жилмайиш билан Эркинга тикилди:

— Шунақами? Яхши... Аммо сендан сўраганим йўқ, тирранча, сен гапга аралашма... Хў-ўш, демак, китобларни ёққансиз? Эрингиз қаерда, уни ёқмагандирсиз, а?

Эркин ҳам, онаси ҳам ҳангу-манг бўлиб қолишди. Бу одам ҳазиллашяптими ё чин гапиряптими — фарқлай олишмади.

— Бу нима деганингиз... — деди онаси йиғламсираб. — Ахир дадаси... ахир ўзингиз кўргансиз...

— Кўрмаганман! Кўрай деганимда мени юлиб ташлагансиз, чунки кафан ичида бошқа одам бўлган. Мираббосов халқ душмани, у адолат ҳукмидан қочиб юрибди.

— Ҳаққингиз йўқ бундай дейишга! Дадам чин большевик эдилар!

— Ўзингни бос, тирранча! Дадангни сендан кўра мен яхшироқ биламан. Мираббосов Бухородаги тинтувда топилган бир хум тилланинг ярмини топширмаган. Архивни кўтардик. Далиллар бор. Хўш, қолган тиллани қаерга яширган? Ё уни ҳам ёқиб юбордингизми? Майли, Мираббосов халқ душмани бўлмай қўя қолсин. Бундай дейишга арзимайди у. Мираббосов оддий ўғри. Биз ўғрини излаб топишимиз керак.

— Ўзинг ўғрисан! — Эркин ўзини тутолмай шундай деб бақирди-да, Жавлонга ташланди. Онаси йўлини тўсмаганида унинг кекирдагига чанг солиши аниқ эди. Жавлон бир имлаган эди, остонада турган аскар Эркиннинг қўлини қайириб, ҳовлига судраб олиб чиқди.

Қош қорайди, кеч кирди. Атрофга сокинлик чўкди. Гўё бутун шаҳар, бутун ўлка оромга берилган эди. Эркин шу онда бошқа хонадонлар ҳам ташвиш ўтида қоврилаётганини, эшикларининг тақиллашини хавотир билан, юрак ҳовучлаб кутаётганини билар эди. «Балки уч-тўрт уйни тинтишаётгандир, — деб ўйлади у, — лекин ўлган одамни топиб берасан, деб тиқилинч қилишмаётгандир?..». Эркин ичкарида нима гап бўлаётганини билмасди. У одамнинг ғўнғир-ғўнғир товушини, онасининг йиғламсираган овозинигина эшитарди. «Кўмилган қоғозларни, китобларни кўрсатсам, қораси ўчармикин буларнинг», деб ҳам ўйлади. Кейин қоғозлардаги бирон бир сатр отасининг «халқ душмани» деб қораланиши учун асос бўлиши мумкинлигини англаб, ўзини тийди. У дадасининг кундаликларини ўқиган, айрим сатрлар ёд ҳам бўлиб кетган:

Маризнинг бир тарафдин, бир тарафдин
хорсан миллат,
Бадандин қон олдирғувчи беморсан миллат...

Отасининг бадном бўлиб кетишига шу байтнинг ўзигина кифоя. Унинг инқилобдан аввал ёзилганига қараб ўтиришмайди. Эркин отасининг қамоққа олинган дўстларини эслаб «тирик бўлганларида дадам ҳам...» деб ўйлардию юраги орқасига тортиб кетди. Отасининг бу чарм курткали одамга бош эгишга, унинг олдига тушиб қўлини орқасига қилиб уйдан чиқиб кетишига Эркин чидай олмаган бўларди. Бошқалар қандай чидаяпти экан, нима учун уларнинг юраклари аламдан тарс ёрилиб кетмаяпти экан?

Эркин кечаси билан шундай ўйлар исканжасида тўлғанди. Тонг бўзармай туриб уни ичкарига чақиришди. Тиз чўкиб ўтирган онасини кўриб Эркин унга талпинди. Чарм курткали одам йўлини тўсиб, билагини маҳкам сиқди:

— Онангга ачинсанг, отангнинг қаердалигини айт. Майли, уни айтмай қўя қол. Ўзимиз топамиз. Сен олтинлар билан қоғозларнинг қаердалигини айт.

— Бизда олтин бўлмаган. Қоғозларни ёқиб юборганмиз.

— Ҳа, яхши. Бу ерда бир гап чиқмайди, шекилли. Сен мен билан кетасан. Суҳбатни идорада давом эттирамиз. «Энкеведе» нима эканини билмас экансизлар.

— Биз ўртоқ Сталинга шикоят қиламиз. Сиз ҳали жавоб берасиз!

Жавлон «илоннинг боласи илон, чаённинг боласи чаён» деб ижирғанди-да, Эркинни силтаб итарди. Онаси уйда фарёд тортиб қолаверди.

Идорадаги суҳбат эски эшикнинг бир меъёрдаги ғижирлаши каби давом этиб, Эркиннинг асаб торларини бурдалаб ташлади. У одам уйдаги ўша саволларни эринмай, бир хил оҳангда такрорлайверди. Эркин ҳам бир хилда жавоб қайтараверди. Оқшомга бориб иккови ҳам ўлардай чарчади. Оқибат — Эркин қамоқхонага, Жавлон эса уйига йўл олди...

«Ойим нима қилишни билмай ўтиргандирлар,— деб ўйлади Эркин. —Оғзим қуriяпти, сув сўрасаммикин? Нима деб сўрайман? Шулардан сўрайманми?..».

ЭРКИН УВАДАГА ўраниб, очликдан силласи қуриб ўтирганида онаси қамоқхона атрофида зир қақшаб юрган эди. Кундузи ичкаридан тайинли бир гап чиқмагач, уйига қайтиб ош пишириб, тоғорага сузиб келган, бир «инсофли одам» бу ошни Эркинга бериб қўяман деб, олганича дом-дараксиз кетган эди. Она бечора «ўғлим оч қолмайдиган бўлди» деб бир оз овунган, тоғорачадаги ошнинг шу девор ортида уч азамат томонидан иштаҳа билан еялганидан бехабар эди.

Қош қорайганда Жавлон чиқди. Онанинг «болам қани?» деган саволига «сўроқ тугамади» деб тўнг жавоб қайтарди-ю, автомобилга ўтириб жўнаворди.

Эртасига эрталаб қўнғир бинонинг совуқ деворига суяниб мудраб ўтирган онани кўриб уни чақирди.

— Энкеведе билан ўйнашманг, девдим-а? — деди у пўписа оҳангида. — Ўжарлик қилманг. Болангиз мени ҳақоратлади. Илоннинг боласи илон, душманнинг боласи душман. Учликнинг ҳукми билан узоққа кетади. Ўйлаб иш қилинг. Эсингизни йиғсангиз, қутқариб қола оласиз.

— Ўғлимни бир кўрай.

— Мумкин эмас. Қоғозларни қаерга яширгансиз, олтинни-чи?

— Ахир, айтдим-ку?

— Ўйланг, кечгача ўйланг.

Она яна икки ўт орасида қоврилиб қолаверди. Ахир, у нимани ўйлайди? Эри қаро ерда ётган бўлса. Уни тирилтириб олиб кела олмаса... Тирилтира олганда ҳам бу бедавонинг қўлига топширармиди? Нима учун топширади, нима гуноҳи бор экан у шўрликнинг? Эски замонда неча ўлимдан қолган эди, бу замонда ўлиб ҳам қутулмаса... «Олтинни топиб бер» дейди. Олтиннинг номини эшитишган, ўзини кўришмаган бўлса... Ортиқча беш-ўн тангалари бўлганда тўнғичларини омон сақлаб қолишмасмиди? Йигит ёшида бу дунёда ҳеч нима кўрмай кетди бечора. Пахта теримига чиқиб ўпкасини шамолга олдириб қайтди-ю, ўнгланмади, қийналиб жон берди. Яхши дори-дармонларга қўллари калталик қилди. Ота бояқиш юртим, халқим деб юраверган экан. Боладан айрилди-ю, юрти, халқи у ёқда қолиб ўз жони ҳам кўзига кўринмай қолди. Устидаги мотам кийимини ечмай, боласи ортидан кетди.

«Эркинжон, болам, онанг мен билан турмуш қуриб рўшнолик кўрмади, сен уни ўкситма». Унинг кетар чоғидаги васияти шу бўлди. Ана энди онасини бошида кўтариб юриши, нохуш шамоллардан асраши, бу муштипарга бахт нима эканини англатиши зарур бўлган фарзанд шу совуқ ғиштин бино ичида ўтирибди. Нима қиляпти у ерда, уни қийнашяптимикин ё? Шу фикрнинг ўзиданоқ она юраги потирлаб, ёрилиб кетай деди.

Кечгача ўйлаши керак... Кўмилган қоғозларни, китобларни бериб юборса қутулармикин? Ё нимага беркитгансанлар, бир айбларинг бор, деб яна баттар қилармикин?

Она нима қиларини билмай турганида, катта эшик очилиб, бир аскар кўринди. У ёқ-бу ёққа аланглади-да, сўнг унга яқинлашди.

— Мираббосова сенмисан? — деди у дағдаға оҳангида.

— Менман.

— Уйингга жўна. Ҳали кечқурун боришади. Жилмай ўтир. Буйруқ шунақа.

— Ўғлим... Ўғлим-чи?

— Ўғлингни билмайман. Бор, жўна.

Она унинг кўзларига умидвор нигоҳ билан боқиб, жиндек бўлса ҳам меҳр излади. Йўқ, меҳр топмади. Бу аскарнинг қарашлари совуқ, кўз косасига иккита муз парчаси солиб қўйилгандек эди.

Она ундан узоқлаша бошлади. Оёқлари тошдай зил, босишга мажол йўқ эди. У анча вақтгача орқадан овоз келиб «Ҳой, она, тўхтанг, ҳазиллашувдим, ҳозир ўғлингиз чиқади, бирга кетасизлар» дейилишини кутди. Ўн-ўн беш қадам юргач, илинж билан орқасига ўгирилди. Муз кўзли аскар кўринмади... «Нимага боришади, нимага кечқурун боришади?» деган савол уни турли хаёл кўчасига етаклади. Уйига яқинлашгач, «Эркинжонимни қўйворишган бўлса уйда кутиб ўтирганмикин?» деган хаёл чақмоқдай ярқ этиб, зулмат кўнглига ёруғлик берди. Зил-замбил оёқлари ҳатто енгиллашгандай туюлди. Шошиб эшикни очди. Ҳовлидан Эркиннинг «Ойижон!» деган овози эшитилгандай бўлди. Онанинг юраги яна потирлади. Нафаси қайтиб, кўзи тинди. Эркини, Эркинжони яна бир «Ойижон!» дермикин деб кутди. Йўқ, ҳовли ҳувиллаб ётарди. Она уйига сиғмай кўчага чиқди. Ўзи билмаган ҳолда акасиникига қараб юрди. Акаси уйда экан. Уни сал чўчиброқ қарши олди.

— Нимага келдинг, бунақа пайтда уйда ўтириш керак. Орқангдан одам тушган бўлса... — у шундай деб кўча эшикни қия очиб, ташқарига мўралади.

— Ойимни олиб кетаман. Кечқурун келишаркан. Ёлғизман, — деди она синиқ овозда. Бу ерга у дала илинжида келган эди. Акасининг қўрқаётганидан билдики, далдага умид қилиш— чўкаётган одамнинг хасга ёпишишидай бир гап. Ўз аканг шундай қилаётганидан кейин...

Кампир қизини бағрига босиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлади.

— Кеча оқшом эшитганимдан бери адойи тамом бўлдим, борай десам, аканг қўймайди. Замон оғирлашиб кетганмиш, нима қилай, қон ютиб ўтиравердим.

— Кечқурун келишаркан, ёлғизман.

— Бораман, болам, бораман.

— Сен кетавер, бирга юрманглар. Ўзлари борадилар, — деди акаси.

Она қамоқхонадан узоқлашаётган дамда қўлларини орқасига қилиб олган Эркин Жавлоннинг хонасига кириб келган эди. Жавлон йигитчанинг кўзларидан ниманидир уқмоқчи бўлгандай қаттиқ тикилди. Эркиннинг кўзларида уйқусизлик, очлик азоби зоҳир эди. Жавлонга худди шу керак: бола азобга банди бўлганми, йўқми — шуни билиш истагида тикилган эди. Излаганини топиб, юзига ғолиб одамнинг масрур кулгиси югурди.

— Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулойимлашиб.

Эркин стол устидаги тунука коса, буғи кўтарилиб турган шўрва, бир бурда нонни кўриб, ютинди. Лекин сир бой бергиси, бу одамнинг марҳаматидан фойдалангиси келмади.

— Қорним тўқ, — деб юзини четга бурди.

Жавлон унга яқинлашиб бўйнидан ушлади-да, стол томон итарди.

— Ўтир, еб ол, тирранча! Сенга ким қўйибди аразлашни. Қорнингни тўйғазиб, саволимга жавоб беру жўнаб қол, онанг кутиб турибди кўчада.

Эркин ўтириб, қўлига қошиқ олди. Шўрва томоғини куйдириб ўтди. Шўрва шўр эди. «Майли, бир-икки қошиқ ичай, яна сулайиб қолмай», деб ўйлади Эркин. Шу пайт аскар йигит қайнаб турган самовар олиб кириб қўйди. «Чой ҳам берарканку», деб кўнглидан ўтказди Эркин. «Яна бир қошиқ, кейин ичмайман...» деб ўтириб косани бўшатди. Шундан кейин ичи ёна бошлади. «Бу одам чой дамламайдими?» деб кутди. Жавлон самоварга қараб ҳам қўймади.

— Қорнинг тўйдими? Энди айт: отангнинг қоғозлари, кундаликлари қаерда?

— Ёқиб юборганмиз.

Кечаги савол-жавоб, кечаги томоша қайтадан бошланди. Йўқ, томоша кечагидай эмасди. Эркинни кечаги дадиллиги тарк этган, аксинча уйқусиз икки тун, очлик азобига қўшилган ташналик ҳукмини ўтказа бошлаган эди. У ўзини аранг тутиб турарди.

— Дадангнинг кундаликларини ўқиганмисан?

— Йўқ.

— Унда нимага ёқдинг?

— Кераксиз қоғозлар, деб ўйлабман.

— Бекор айтибсан, ўқигансан. Бу кундалик отангни халқ душмани сифатида фош қилишини билгансан.

— Отам душман эмас эди! — Эркин шарт ўрнидан турди. Лекин Жавлон уни елкасидан чангаллаб, жойига босиб ўтказди.

— Мен ўқиганман отангнинг кундалигини. Эсимда турибди: «Халқ ночор, халқ юпун, халқ ўлим тўшагидаги бемор. Бунга сабаб юмшоқ ўринда кекириб ўтирган ўртоқларнинг думба чайнаб чандирни халққа отиши, қаймоқ ялаб, шилдир сувни халққа бериши, палов ошалаб, ювиндини халққа раво кўришидир...» деб ёзган отанг. Ўқигансан-а? Ҳа, ўқигансан. Бунақа гапни фақат душман айтади. Қани ўша кундалик, қаерга яширдинг? Ёқиб юборганингга ишонмайман, барибир топаман. Сенинг терингга сомон тиқаман, онангни оёғидан осаман! **Айт!**

— Ёқиб юборганмиз...

«Ҳозир шундай сайратайки...» Жавлон самовар қопқоғини очиб томизғичга қайноқ сув тўлдирди-да, Эркиннинг орқа томонига ўтди. Йигитчанинг бошига бир томчи қайноқ сув томизди. Кутилмаган оғриқдан Эркин сакраб тушди. Қайноқ томчи миясидан кириб товонидан чиққандай бўлди. Жавлон уни елкасидан босиб жойига ўтқазди. Яна бир томчи томизди. Эркин бу сафар дод деб юборди. Даҳлизда кутиб турган аскар ичкари кириб Эркиннинг қўлларини стулга боғлади. Жавлон бир оз фурсатдан кейин яна қайноқ сув томизди. Эркин бу азобларга узоқ дош бера олмади — ҳушидан кетди.

ЭРКИННИ ИККИ аскар суяб олиб чиқди. Жавлон унинг орқасидан қараб заҳарханда билан «Тирранча!» деб қўйди-да, телефон дастасини кўтарди.

— Вадим Алексеевич, терговни тугатдим. Мираббосовнинг халқ душмани экани тасдиқланди. Ҳа, большевик ниқобида юрган. Ўн тўққизинчи йилда Бухоро амири билан шахсан учрашган. Шундан бери Совет ҳокимиятига қарши пинҳона курашиб келган. Сири фош бўлишини билиб ўзини ўзи ўлдирган. Ўғлининг озодликда қолиши совет ҳокимияти учун ғоят хавфли. Қарашлари аксилинқилобий... ҳа, ашаддий миллатчи... Фикримми?.. Йигирма беш йилдан кам эмас... Ҳа, учликнинг ҳукмини тайёрлаб қўяман.

У трубкани қўйгач, чуқур тин олди. «Бир вақтлар менинг уруғимни қуритмоқчи эди. Сал вақтлироқ ўлди-да, уруғ қуритиш қанақа бўлишини кўрарди», деб ўзидан ўзи қувонди-да, «миллатчи унсур Эркин Мираббосовни» йигирма беш йил озодликдан маҳрум қилиш ҳақидаги уч кишидан иборат ҳайъатнинг қарорини ёза бошлади.

Эркин муздай хонада ўзига келди. Қаддини кўтариб бошини ушлаб кўрди. Чарм курткали одам, назарида, бошига ўткир михлар қоққандек эди. Эркин бошида оғриқ сезмади. Аммо дам ўтмай ташналик азоби буровга олди. Кўкрагини муздек тошга бериб ётди — ҳаловат топмади. Ўрнидан турди. Юзини деворга босди — ором ололмади. Соқчини чақириб, сув сўрамоқчи бўлди. Ярим йўлда тўхтади. «Буларга ялинмайман!» деб орқасига қайтди. Қулоқлари остида сув жилдирагандай бўлди. Кўзига қизларнинг қирқкокилидай биланглаётган қизғиш ўтларни ўйнатиб оқаётган ариқдаги зилол сув кўринди. Кўзларини чирт юмиб, қулоқларини кафти билан беркитди. Шу аҳволда узоқ ўтирди. Азобларни эсламасликка, бошқа воқеаларни ўйлашга ҳаракат қилди. Ўйлари айланиб келиб сўроққа тақалаверди.

Шунча азоблар етмагандай кўнгли беҳузур бўлиб ўқчиди. Қорни бураб оғриб, букчайиб қолди. Кўз олдига яна қонли дарё келиб қамоқхона шу дарёдаги пачоқ кемадай чайқала бошлади. Кейин зимистон бағрига отилди. Шунда ўзини сал енгил ҳис қилгандай бўлди. Аммо бу ҳол узоқ чўзилмади. Кўзини очиб яна совуқ девор, темир эшик, темир панжарали дарчани кўрди. Ичакларини бир нима ёндиргандай бўлди. Томоғи, оғзи қуриди. Қулоғи остида жилдираётган сув дам ўтмай шаршара каби шовуллади. Ариқ кенгайиб анҳорга айланди. Анҳорнинг зилол сувлари кўпириб, тошиб қамоқхона томон оқа бошлади. Дарвозаларни бузиб кириб темир панжарали дарчага етиб келди. Эркин беихтиёр равишда тепага қараб, оғзини очди. Кўзига кўринган сув анҳорда оқиб келган эмас, балки хаёлидан тошиб чиққан эди. Буни англаб сўкинди. Деворга алам билан мушт урди. Аввалига тиз чўкиб ўтирди. Кейин ичи куйгандан куйиб, бир оз ором оларман деган мақсадда яланғоч кўкрагини совуқ тошга босди. Ичидаги олов алангаси пасайгандай туюлди. Энди юзини ҳам тошга қўйди. Назарида, тош нам эди. Тилини чиқариб тошни ялади. Бу ҳам озгина муддатгина фойда берди. Ичидаги оташ тошдаги муздан ғолиб чиқди. Эркин энди соқчини чақириб сув сўрашни ўйламас эди. Чарм курткали одам билан бўлган суҳбатларини ҳам эсламасди. У азоб тўлғоғига буткул банди бўлган эди. У тош устида типирчилай-типирчилай ҳолдан кетди. Ташналик ҳам, ичакларини бураб тортиши ҳам барҳам топгандай тинчиди. Маъносиз боқаётган кўзларини темир панжарали дарчага қадади. Унинг оғзи емиш кутаётган палапон оғзидай очиқ эди. Оғир меҳнат қилиб ҳориган одам каби калта-калта нафас олар эди.

У дарчага қараб нажот кутарди. Темир панжарага парво қилмай ёриб кираётган ёруғлик билан наҳот нажот ҳам кирмаса, наҳот бир томчигина сув тушмаса? Онаси кўчадамикин? Бақирса эшитармикин? У бақирмоқчи эди — овози заифгина ҳирқиради. Боши айланиб кўзларини юмди. Кўзини очиб... темир панжара ортида акасини кўрди. Қалдирғоч мўйлов ярашиб турган ўша меҳрибон чеҳра. Ўша беғубор жилмайиш...

«Укажоним, сенга нима бўлди?».

«Акажон, сув беринг, ёниб кетяпман».

«Бир ҳовучгина олибман, сувни, ма, ич...».

Дарчадан тушган сув тош устига тўкилди. Эркин оғзини очганича қолаверди.

«Нимага келдингиз, ака? Ахир сиз...»

«Сени қийнашаётганини билиб келдим олдингга. Қийнашса ҳам айтма. Дадамни бадном қилишмоқчи булар. Кундаликдаги гапларни биласан-ку?».

«Биламан. Одамлар бекордан бекорга қулоқ қилиняпти, одамлар бекордан бекорга азобга тортиляпти, деганлар. Булар мени ўлдиришса ўлдиришсин, лекин сир олишолмайди».

«Ҳа, ўлсанг ўл, аммо айтма. Сен эркаксан. Улар сендан қўрқишади. Шунинг учун қийнашяпти. Сен чида, мен яна сув олиб келаман...».

Акаси кўринмай қолди. Эркин кўзларини юмди. Акасининг овозини яна эшитиб кўзларини ялт этиб очди. Акаси ҳовучидаги сувни тўкди. Сув пастга етиб келмади, зарраларга бўлиниб, сочилиб кетди.

«Ака, сизларнинг олдингизга боргим келаяпти, нима қилай?!.

«Кела қол, укажоним. Дадам ҳам айтиб юбордилар. Сен билагингни тишла, томирингни уз. Шунда бизнинг олдимизга ҳур қуш бўлиб учиб келасан. Бўла қол, кутяпмиз сени...».

Эркин кўзини юмиб очди, акаси кўринмади. Билагини аста тишлади. Жони оғриб, қўлини тортиб олди. Баданидаги оғриқлар қўзғалиб тош устида типирчилай бошлади. Шунда акасининг гапларини эслаб, жон аччиғида билагини тишлади — бу сафар оғриқ сезилмади. Тишини қаттиқроқ ботирди. Ақл-ҳушини йўқотган Эркин билагини шартта-шартта тишлаб ташлади. Томиридан отилган илиқ қон юзига тегиб кўнгли беҳузур бўлди. Кўз олдидаги дарёда қон мавж урди. Мавжлар устида қамоқхона, қамоқхона ичида Эркин чайқалди. Чайқала-чайқала ҳушидан кетди. У акаси айтганидай енгил учди. Уча-уча дадаси томон йўл олди.

БУ ОНДА ЖАВЛОН уларнинг ҳовлисида итнинг ёғоч уйини сурдириб, хумни кавлатиб олдирди. Қоғозлар ичидан кераклисини топиб кўнгли равшанлашди. «Жавлон Жабборов унсурлар тўдаси билан яширин тил боғлаганини бўйнига олди. Айбини қон билан ювишга онт ичди. Ҳайъат унинг қасамини инобатга олиб, большевиклар сафида бир йиллик синов муддати билан қолдирди. Мажлис раиси Мираббосов.., 1919 йил».

— Ўғлим қачон келади? — деди она Жавлонга умидли нигоҳини қадаб.

— Кут, келади, — деди Жавлон эътиборсиз оҳангда. Кейин қоғозлар, китоблар боғламини кўтарган аскар йигитлар орқасидан юриб, кўчага чиқди.

Эртасига ҳовли ҳувиллади. Тонгда онани ҳам олиб кетдилар.

1. НКВД — Ички ишлар халқ комиссарлиги.

ПАХТА ВА ХАЛҚ СОҒЛИГИ

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ГАЗЕТАСИ САВОЛЛАРИГА РЕСПУБЛИКА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МИНИСТРИ САИДЖАЛОЛ БАҲРОМОВ ЖАВОБ БЕРАДИ

— Санджалол Маҳмудович, сўнгги пайтда марказий ва республика матбуоти Ўзбекистонда болалар ўлими, шунингдек, юқумли касалликлар бошқа жойлардагига қараганда анча кўплиги ҳақида ёзмоқда. Мана 1989 йилнинг ҳам ўртасига келиб қолдик. Аввалги йилларга нисбатан қандай ўзгаришлар бор? Кўрилаётган ташкилий-тиббий тадбирлар самара бераяптими?

— Дарҳақиқат, болалар ва оналар орасида ўлим ҳолларининг юқорилиги, баъзи юқумли касалликларнинг кенг тарқалганлиги барчамизни ташвишга солаётир. Республика соғлиқни сақлаш муассасалари, шифокорлар халқимиз саломатлигини мустаҳкамлаш, юқумли касалликларнинг олдини олиш, болалар ва оналар саломатлигини муҳофаза қилиш йўлида бир мунча ишларни амалга оширмоқдалар. Аммо, эътироф этиш керакки, йиллар давомида тўпланиб қолган муаммолар тоғини бир ҳамла билан забт этиб бўлмайди. Бундан буён соғлиқни сақлаш мақсадлари учун янгидан қурилаётган биноларнинг 50 фоизидан зиёдроғини оналар ва болалар, юқумли касалликларга дучор бўлган беморлар даволанадиган жойларга айлантиришга қарор қилинди. Бундай шифо масканлари замонавий тиббий асбоб ускуналар билан жиҳозланади. Тошкент врачлар малакасини ошириш институти қошида янги кафедра, курс ва цикллар ташкил этилди. Баъзи областларда Тошкент врачлар малакасини ошириш институтининг факультетларини ташкил этиш масаласи кўрилмоқда.

Юқумли касалликлар билан оғришни оператив равишда кузатиш жорий этилганлиги туфайли ўтган йили республиканинг 76 жойида вирусли гепатит ва юқумли ичак касалликларининг кенг тарқалиб кетишига йўл қўйилмади. Шу ва шу сингари тадбирлар туфайли ўтган йили аввалги йилга нисбатан республика аҳолисининг вирусли гепатит (кенг тарқалган А формаси) билан хасталаниши 35 фоизга камайди. Бу — бир йил ичида 95 мингдан зиёд киши хатарли дард чангалидан қутилди, демакдир.

— Сизнингча, болалар ўртасида ўлим ҳоллари кўплигининг асосий сабаби нимада?

— Бу саволга бир сўз билан жавоб беришим қийин. Яхшиси қуйидаги маълумот ва фактлар асосида мушоҳада юритиб кўрайлик. Ҳозирги пайтда республикамизда фарзанд кўриш ёшидаги аёлларнинг сони 4,5 миллиондан зиёдроқ, ҳар йили уларнинг 700 мингга яқини фарзанд кўради. 12-14 фоиз аёл эса йил бошида ва охирида фарзандлик бўлади. Табиийки, ҳомиладорлик ва кўз ёриш соғлом аёлларда она учун ҳам, бола учун ҳам асоратсиз кечади. Лекин аёлнинг жуда ёш турмушга чиқиши, тез-тез ҳомиладор бўлиши (бундай ҳол республикамизнинг қишлоқ жойларида, айниқса Қорақалпоғистон АССР, Қашқадарё, Сурхондарё ва бошқа қатор областларда кўпроқ кузатилмоқда) она ва бола соғлиғига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Ҳомиладорлик даврининг ошқозон-ичак, жигар, буйрак касалликлари, камқонлик билан бирга кечиши, шу даврда оғир жисмоний меҳнат билан шуғулланиш, ўз вақтида ва сифатли овқатлана олмаслик, бунинг устига экологик жиҳатдан зарарли атроф-муҳитда яшаш оналар ва уларнинг гўдаклари саломатлигига шикаст етказмай қолмайди. Бундай ҳолларда кўпинча бола муддатидан олдин ўлик туғилиши ёки чала, кам вазнли, туғма нуқсонлари билан дунёга келиши, турли юқумли касалликларга берилувчан бўлиши мумкин. Республикамизда болалар орасида ўлим ҳоллари кўплигининг бир жиҳати мана шу билан боғлиқдир. Эндиликда нимжон бўлиб туғилган болаларни махсус неонатология марказларида бир ярим — икки ой мобайнида даволаш ташкил этилди. Афсуски, ҳали ҳамма областларда ҳам (тегишли жой масаласи ҳал этилмагани учун) бундай даволаш муассасалари ишга туширилмаган. Шу сабабли гўдаклар орасидаги ўлим ҳоллари юқорилигича қолмоқда.

Ушбу масала билан боғлиқ яна бир муаммога тўхталмоқчиман. Шифохоналаримизда оғир аҳволга тушиб қолган чақалоқ ва кичик ёшдаги болалар ҳаётини сақлаб қолиш учун зарур шарт-шароитлар етарли эмас.

Бунинг учун ҳар бир марказий район шифхонасида ва бошқа ихтисослаштирилган болалар шифохоналарида замонавий жиҳозланган, ҳар жиҳатдан талаблар даражасида бўлган реанимация бўлимлари бўлиши керак. Кейинги йилларда бу борада бир мунча иш олиб борилди. Аммо республика миқёсида аҳволимиз ҳамон оғир. Кўпгина касалхоналар ночор биноларда жойлашган. Биз жойлардаги партия ва совет органлари, соғлиқни сақлаш ташкилотлари раҳбарларидан зарур жойларда болалар реанимацияси хизматини зудлик билан жорий этишга ёрдам беришларини сўраймиз.

— Кейинги йилларда қатор маъмурий бинолар, турғунлик йилларининг дабдабали меҳмонхоналари шифохоналарга айлантирилди. Бу аҳволни бироз енгиллаштиргандир.

— Тўғри, шундай бўлди. Аммо замонавий шифохонанинг ўзига яраша шарт-шароитлари бор. Уни масалан базмлар учун мослаб қурилган бинода жойлаштириш осон эмас.

— Вирусли гепатитнинг А тури ва бошқа юқумли касалликларнинг кўп тарқалишига мактабгача тарбия муассасалари, яъни боғчалар фаолиятидаги камчиликлар ҳам сабаб бўлмоқда, деган фикрга қандай қарайсиз?

— Мен боғчаларнинг ҳаммасида ҳам аҳвол ёмон демоқчи эмасман. Аммо кўп ҳолларда жой танқислиги туфайли соғ ва юқумли касалликка чалинган болаларнинг бир хонада тарбияланиши сир эмас. Шу ҳолни, бинобарин, ёш авлоднинг ҳозир ва келажакда соғлом бўлиши учун шароит яратиш зарурлигини ҳисобга олиб оналарга фарзандларини камида 3 ёшга етгунча уйда тарбиялаш имконини бериш керак. Бунинг учун моддий асослар етарли. Ҳозир боласи касал оналарга нафақа тарзида бериладиган маблағнинг ўзи ҳам ҳазилкам эмас.

— «Орол—88» экспедициясининг (унинг сафида шифокорлар ҳам бор эди) хулосалари Ўрта Осиё республикаларининг пахта экмайдиган зоналарига қараганда пахта экадиган жойларида болалар ўлими, турли касалликлар бир неча баробар кўплигини кўрсатди. Пахта ва болалар ўлими ўртасида қандай боғлиқлик бор? Сиз халқ соғлигини муҳофазаловчи министр сифатида бу масалага қандай қарайсиз?

— Мен ўзим қишлоқда туғилиб ўсганман. Пахтанинг фойдасини ҳам, заҳматини ҳам яхши биламан. Пахтачиликни ривожлантириш борасидаги номувофиқликлар туфайли эл саломатлигини сақлашга қаратилган ишлар издан чиққанини тан олмаслик мумкин эмас. Пахтакорга эътибор сусайди. Унинг машаққатлари, саломатлиги, дастурхони, ризқ-насибаси тўғрисида дурустроқ ўйланмади ҳам. Айниқса, пахтакор аёлларимизга қийин бўлди. Ичимлик сув танқислиги, канализация йўлга қўйилмаганлиги, ҳаммомларнинг етишмаслиги, заҳарли пестицидлар, минерал ўғитлардан пала-партиш фойдаланиш вазиятни баттар мушкуллаштирди. Буларнинг ҳаммаси халқ саломатлигида ўзининг нохуш асоратларини қолдирди. Қишлоқ аҳолиси орасида юрак-томир, ошқозон-ичак, нафас олиш органларининг касалликлари, модда алмашинуви билан боғлиқ хасталиклар, камқонлик ва бошқа юқумли дардлар кенг тарқалди.

Пахта етиштириладиган жойларда бошқа экономик районларга нисбатан касаллик кўп. Шунга қарамай, кейинги 10—15 йил ичида қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган медицина ёрдами сифатида жиддий ўзгариш бўлгани йўқ. Соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантириш тўғрисида кўп гапирилди, аммо бу муаммони замонавий техника базасисиз ҳал қилиш мумкин эмас.

Республика соғлиқни сақлаш министрлиги қишлоқ табобатининг муҳим муаммоларини ўрганиб, деҳқонлар ва уларнинг оила аъзолари саломатлигини муҳофазалаш ишини зудлик билан яхшилаш чораларини белгилади. Қишлоқ аҳлига хизмат қиладиган шифохоналар, амбулаторияполиклиникалар, фельдшер-акушерлик пунктлари ва бошқа тиббий муассасалар қуриш, уларни замонавий диагностика ва даволаш асбоб-ускуналари билан жиҳозлаш, дори-дармонлар билан таъминлашни яхшилаш, ихтисослаштирилган тиббий ёрдамни ривожлантириш, врач ва ўрта медицина ходимлари танқислигини бартараф этиш тадбирлари шулар жумласидандир.

— Таниқли олимлар, мутахассислар ва адиблар регионимизда экологик вазиятни соғломлаштириш, бинобарин, Оролни асраш ва халқнинг социал-иқтисодий аҳволини яхшилаш учун пахта майдонларини қисқартиришни таклиф этмоқдалар. Пахта майдонлари камайса саломатликни издан чиқарувчи заҳарли моддалар ишлатиш ҳам камаяди. Иккинчидан, пахта майдонлари қисқарадиган жойларда чорвачилик ривожланса халқ истеъмол қиладиган гўшт-сут маҳсулотлари кўпаяди. Яъни регионимиз аҳолисида оқсил етишмаслиги, бунинг оқибатида келиб чиқадиган камқонликнинг олди олинади. Мана шу икки фактор халқ саломатлигини яхшилашда қандай истиқболлар очади? Шу йўлдан борганимизда халқимиз соғлигида туб ўзгаришлар бўлишига ишонасизми?

— Сон жиҳатидан ошиб бораётган республика аҳолисининг иқтисодий эҳтиёжларини, айниқса озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини таъминлаш учун ҳадеб пахтага зўр беравермаслик кераклигини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Илм-фан ютуқлари ва уста деҳқонларнинг бой тажрибаларига суяниб пахта яккаҳокимлигига барҳам берилса бордонда дон, хумда гўшт-ёғ, дастурхонимизда ширмой нону ўлкамиз қуёшида тобланиб етишган барча нозу неъматлар бўлишига ишончим комил. Шу йўл билан тўқчиликни таъминлаш, турли-туман ноз-меъматларни кўпайтиришга эришиш халқимизнинг фароғатда яшашига, соғлом ва баркамол бўлишига имкон яратади.

Қишлоқ хўжалигида ишлатиладиган пестицидлар ва минерал ўғитларга келсак, уларнинг инсон саломатлиги учун нақадар зарарли экани ҳеч кимга сир эмас. Ўзбекистонда бугунга келиб ҳар гектар ерга ўртача 16 килограмм, баъзи жойларда эса 20—25 килограммдан пестицид ишлатилмоқда. Ҳолбуки, бу кўрсаткич мамлакат бўйича ўртача 3 килограммни ташкил этади. Демак, бу муаммо республикамизда ўта муҳим бўлиб турибди. Шу муносабат билан биз ҳозирнинг ўзидаёқ ҳеч кечиктирмасдан республикада ишлатилаётган пестицидларнинг 10 процентини, яъни энг заҳарли турларини ман этиш, яқин икки йил ичида ўртача заҳарли ҳисобланган турларини ҳам қўллашни тўхтатишни талаб қиламиз. Бунга эришиш учун реал имкониятлар мавжуд.

— Редакциямизга келаётган кўплаб хатларда врачларнинг уқувсизлиги, илм савиясининг пастлиги ҳақида танқидий мулоҳазалар кўп. Шифокорнинг хатоси, нотўғри диагноз қўйиши, ноўрин муолажа туфайли ҳаётдан кўз юмганлар ҳам кам эмас. Сиз шифокорларимизнинг савияси ҳақида қандай фикирдасиз?

— Ҳар касбда бўлганидек, таассуфки, шифокорлар орасида ҳам ўз касбини пухта эгалламаган, бу соҳага тасодифан кириб қолган кишилар йўқ эмас. Очиқ айтиш керак, узоқ йиллар давомида ўқитиш савиясига ҳеч ким эътибор бермади. Ўрта мактабда ҳам, олий ўқув юртида ҳам шундай бўлди. Халқимизда «Саводсиздан эмас, чаласаводдан қўрқ», деган нақл бор. Республика Соғлиқни сақлаш министрлиги турғунлик йиллари йўл қўйилган хатоларни тузатиш чораларини кўрмоқда.

— Санджалол Маҳмудович, охирги саволимиз шундай: яқинда Фарғона областида бўлиб ўтган кўнгилсиз воқеалар муносабати билан матбуотда гоҳо бир-бирини инкор этувчи маълумотлар ҳам учрамоқда. Масалан, аксарият хабарларда ёшлар ёппасига наша чекиб олган деган гаплар бор. Сиз Фарғона воқеалари айни авж олган кунда ўша жойда бўлдингиз. Шу гап тўғрими?

— Шахсан мен ёппасига ёшларнинг ҳаммаси ҳам наша чекиб олган деган фикрга қўшилолмайман. Буни медицина экспертизаси хулосалари ҳам тасдиқлаб турибди. Аммо Фарғона воқеалари тўғрисидаги баъзи дастлабки маълумотлар шундай фикр уйғотган эди. Ва бу албатта эътирозларга ҳам сабаб бўлди.

Биз Фарғонада юз берган воқеалар замирида водийнинг жуда катта социал масалалари билан бирга экология ва халқ саломатлиги билан боғлиқ дардларини ҳам кўриб турибмиз. Бу борада ҳам узоқ йиллар мобайнида йиғилиб келган жиддий муаммолар йўқ эмас. Ҳозир уларни зудлик билан бартараф этиш йўллари изланмоқда.

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

«МАЪНАВИЯТ БОҒИ СЎЛМАСИН»

Газетанинг шу йил 6 январь сонида эълон қилинган Ўзбекистон ССР халқ артисти Т. Қурбоновнинг «Маънавият боғи сўлмасин» мақоласида Самарқанд область Ҳамид Олимжон номидаги ўзбек давлат драма ҳамда опера ва балет театрлари ҳақидаги танқидий мулоҳазалар Ўзбекистон ССР Маданият министрлигида ўрганиб чиқилди. Мақолада келтирилган далиллар асосан тўғри.

Дарҳақиқат, Ҳ. Олимжон номидаги область драма театри «давр талабига жавоб берадиган ўз биносига эга эмас», сўнгги йилларда унинг саҳнасида «бадиий кашфиёт даражасида биронта ҳам спектакль саҳналаштирилмаган». Бунинг асосий сабабларидан бири театрда бош режиссёр йўқлигида. Гарчанд сўнгги уч йил давомида ушбу лавозимга беш киши тавсия этилган бўлса ҳам, афсуски, уларга театр шароити тўғри келмади. Ҳозир театрга юбориш учун тажрибали, юқори савияли режиссёр топиш ниятидамиз.

Бино масаласига келсак, ўз вақтида театр учун янги бино қуриш ҳақида қарор қабул қилинган, пойдевори ҳам битган эди. Лекин 1981 йили юқори ташкилотлар қарорига биноан қурилиш тўхтатилди. Ўтган давр мобайнида лойиҳа ҳам, сметалар ҳам маънан эскирди. Театр учун янги бино қуриш, лойиҳа-сметаларни қайта кўриб чиқиш шарти билан, XIII беш йиллик планига киритилаяпти.

Маданият министрлиги имконият борича театрларга, шу жумладан, Ҳамид Олимжон номидаги театрга ҳам ҳар йили моддий-техника воситалари бериб туради. Аммо шу вақтга қадар электрик мутахассиси бўйича министрликка илтимоснома юборилмаган. Бундай мутахассислар ҳунар-техника билим юртларида тайёрланади.

Репертуар масаласига келсак, ҳақиқатан ҳам, илгарилари театрлар репертуарига, шу жумладан, Самарқанд театрига ҳам, бирор сана ёки баъзи муаллифлар юбилейлари муносабати билан мажбурий равишда асарлар киритилар эди. Сўнгги йилларда бундай ҳолларга чек қўйилган. Ҳамма театрлар қатори, бу театрга ҳам министрликнинг репертуар-редакцион коллегияси ўзларида мавжуд янги асарларни тавсия қилади, холос. Асарни репертуар планига киритиш ёки киритмаслик театр бадиий кенгаши ва коллектив ихтиёрида. Бу йилдан бошлаб, театрларнинг янги хўжалик шароитида ишлашга ўтишлари муносабати билан барча масалаларни ҳал қилишда уларга катта ҳуқуқлар берилаяпти.

Мақола муаллифининг Самарқанд опера ва балет театри ҳақидаги фикрларига қўшиламиз. Дарҳақиқат, сўнгги йилларда саҳна безаклари эскириб қолганлиги натижасида, газетада келтирилган миллий опералар театр саҳнасидан тушиб қолган. Театрда ишлаётган 177 мутахассисдан 46 киши махсус олий маълумотга, 19 киши махсус ўрта маълумотга эга, лекин миллий кадрлар етишмайди. Театр маъмурияти ва бадиий кенгаши мавжуд камчиликларни бартараф қилиш тадбирлари устида иш олиб бораяптилар. Репертуарни кенгайтириш мақсадида яқинда И. Штауснинг «Кўршапалак» опереттаси саҳналаштирилди. Театр музикали драмалар саҳналаштиришни ҳам мўлжаллаяпти. Бу йил М. Ашрафийнинг «Дилором» операси, кейинроқ бошқа ўзбек опералари ҳам театр репертуаридан ўрин олади.

Т. ШАМСИЕВ,
Ўзбекистон ССР маданият министрининг ўринбосари

ШИКОЯТ ЙЎЛЛАГАН ЭДИНГИЗ

Редакциямиз почтасига келаётган хатларнинг учдан бир қисмини шикоятлар ташкил этади. Шикоятда қайд этилган масалани адолат билан ҳал этишда биз жойлардаги партия, совет, касаба союз, ҳуқуқни ҳимоя қилиш ва бошқа ташкилотларга таяниб иш юритамиз.

Жойлардан келаётган расмий жавобларнинг бир қисми газетада эълон қилиб борилмоқда, айрим хатлар босилмаса ҳам, хат юзасидан зарур чоралар кўрилмоқда.

Қашқадарё область Қамаши районидан Абдурайим Ҳайитов шундай ёзади:

— Қишлоғимизда ўрта мактаб йўқ, болалар қўшни қишлоқдаги мактабга қатнайдилар. Йўлларимиз қишда лой, ёзда чанг ва тупроқдан кўз очиб бўлмайди. Қишлоғимизга автобус қатнови мунтазам йўлга қўйилган эмас. Хонадонларни газлаштириш, болалар боғчаси, ҳаммом каби кундалик ҳаёт учун зарур объектлар йўқ, бундай қулайликлар ҳақида орзу қиламиз, холос. Билмадик, қачон орзуларимиз ушларкин.

Ушбу хатга халқ депутатлари Қамаши район Совети ижроия комитети раиси Р. Бозоров шундай жавоб йўллаган: «Ушбу шикоятда йўл қурилиши, социал, маданий-маиший соҳадаги камчиликлар тўғри танқид қилинган. 1989—91 йилларга мўлжалланган программа «Қорабоғ» совхози хўжалик активи йиғилишида кўриб чиқиб, тасдиқланди. Унда ҳар бир қишлоқда социал ва маданий соҳада амалга ошириладиган ишлар аниқ кўрсатилган. «Маданият» қишлоғигача бўлган 5 километрлик йўл қурилиши, 1991 йилда 90 ўринли болалар боғчаси қурилиши планлаштирилди».

Булар бари яхши хушхабар, лекин планда мактаб қурилиши ҳақида гап йўқлиги кишини ҳайрон қолдиради. Ахир А. Ҳайитов мактубини бир ўзи эмас, бутун қишлоқ аҳли номидан ёзиб, қишлоқда мактаб йўқлигидан зорланган эди-ку! Болаларга ғамхўрлик мактаб қурилиши ва илм олиш учун етарли шарт-шароит яратишдан бошланмайдими!

Янгийўл шаҳридан келган мактубга 20 га яқин ота-она имзо чекишган. Хатда ёзилишича, 15-ўрта мактабда ўқишўқитиш ишлари кўнгилдагидек эмас. Мактабда дарслар икки сменада тиғиз ўтказилади, хоналарда 35—44 тадан бола ўтиради. Рус тили, чет тили каби дарсларни бўлиб ўтиш учун шароит йўқ. Шароит йўқлиги учун жисмоний тарбия ва меҳнат дарслари бир неча муддат ўтказилмади. Ошхона йўқлиги учун болалар танаффус пайтида катта кўчанинг нариги томонидаги магазинга боришади. Ёзаверсак, бу ерда камчиликлар жуда кўп...

Янгийўл шаҳар халқ таълими бўлими мудири Р. Зинурова ота-оналарнинг шикояти юзасидан қуйидагиларни маълум қилади:

— Ҳақиқатда ҳам Охунбобоев номидаги мактаб биноси ҳозирги давр талабига мутлақо жавоб бермайди. Шу сабабдан 1251 ўқувчига мўлжалланган янги мактаб биноси қурилиши планлаштирилган. Ҳозирги кунда лойиҳа-смета ҳужжатларини тузиш учун «АПЗ—1,2» тайёрланган, лекин мактаб қуриладиган территорияда канализация системаси бўлмаганлиги сабабли лойиҳа-смета ҳужжатларини тузиш бир йилдан бери тўхтатилиб турибди. Бу масала бўйича шаҳар ижроия комитети архитектура ва қурилиш бўлими шуғулланмоқда.

Демак, ҳали-бери мактабда аҳвол ўнгланмайди. Бир йилдан бери ҳаракатсиз ётган ҳужжатларни ким қўзғатаркин? Бепарволик жабрини болалар тортиши керакми? Ҳа демай каникулнинг шодон кунлари ўтиб, янги ўқув йили бошланса, болалар учун яна ўша «эски ҳаммом, эски тос» экан-да!

Сирдарё область Комсомол районидан Қ. Мойсаидова, ноҳақ ишдан бўшатилдим, деб ёзади. Ҳақиқат излаб икки марта район партия комитетига, фойда бўлмагач, область ижроия комитетига бордим, деб ёзади у.

Янгиер шаҳар партия комитети секретари Ю. Дорофеев ёзади: «Текширишдан маълум бўлгач, Мойсаидова ўз лавозимига тикланди ва совхоз директори ҳисобидан ишсиз юрган кунлари учун ҳақ ундириб берилди. Ишда йўл қўйган камчиликлари учун «Первомаец» совхози директори А. Айропетов, кадрлар бўлими инспектори М. Юсупова, бош ветврач Э. Ни партиявий жавобгарликка тортилганлар».

— Ушбу газета кўпларга нажот топишида ёрдам бермоқда, — деб ёзади фарғоналик С. Абдуллаева. — Эрим Фарғона азот ишлаб чиқариш заводида, кейин электр алоқалари соҳасида ишлади. Ишга киришдан аввал Фрунзе массивидаги касалхонада ётди. Шамоллаган деб диагноз қўйишди. Кейин Фарғона шаҳар 1-касалхонасида даволанди. Хуллас, бу ердаги врачларнинг беparволиги туфайли сариқ касалини вақтида аниқлаш ўрнига қандайдир тиф деб гумон қилиб, бизни кўп сарсон қилишди. Наҳотки инсонга муносабатда шунчалар бефарқлик бўлса? Врачлар эътиборсизлиги оқибатида бир инсон ҳаёти хазон бўлди — эрим бевақт ўлди. Врачлар мурдани ёриб кўришиб, инфаркт, ўпка касали, сариқ каби жами олти хил касалликни хулосага ёзиб қўйишибди. Шундай экан, нега у ҳаёт пайтида бу касалликлар аниқланмади. Вақтида даволашса, аниқ диагноз қўйишса, балки эрим ўлмаган бўлур эди.

— Хатда ёзилган фактлар асосан тасдиқланди. Бемор М. Абдуллаевга тўғри даво тавсия этилган. Лекин тўсатдан бошланган кескин инфаркт унинг ўлимига сабаб бўлди, — деб тушунтиради Фарғона область соғлиқни сақлаш бўлими мудири ўринбосари Ё. Рўзиев. — Бемор Абдуллаевга ёрдам кўрсатишда йўл қўйган камчиликлар, муомала ва деонтология маданиятининг пастлиги учун область соғлиқни сақлаш бўлими буйруғи билан врачлар С. Ёқубов, С. Юнаев жазоланди. Мутахассисларга «тез ёрдам» станцияси ходимлари фаолиятини текшириш, натижаларига қараб станция мудири А. Жўраев ўз ўрнига муносибми ёки муносиб эмаслиги масаласини аниқлаш топширилди.

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин бу ўринда гап кимгадир қандай жазо кўрилишида эмас. Меҳнаткашлар хатлари эътиборсиз қолмаслигига, хатда кўтарилган масала юзаки ёки бир ёқлама кўрилишига йўл қўйилмаслигига эришишимиз лозим.

Ўзбекистон ССР прокуратураси, Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш министрлиги редакция йўллаган шикоятларга вақтида муносабат билдириб, у ёки бу масаланинг ечимида ёрдам бераётганини, аммо Бухоро область ички ишлар бошқармаси, Жиззах район ички ишлар бўлими, Ўзбекистон ССР Ички ишлар министрлиги, Қашқадарё область прокуратураси, Жалолқудуқ район партия комитети ва бошқа айрим ташкилотлардан вақтида расмий жавоб хатлари олинмаётганини ҳам айтиб ўтиш лозим.

Тошкент область Калинин районидан хат йўллаган Д. Ўролов бундай ёзади: «Редакция менинг шикоят хатимни республика прокуратурасига юборган эди. Орадан анча вақт ўтди. Лекин ҳеч қандай жавоб йўқ».

Чиндан ҳам биз газетхон хатини текшириш учун тегишли ташкилотларга жўнатамиз. Аммо ҳамма ташкилотлар ҳам редакция сўровига ва меҳнаткашларнинг шикоят хатларига вақтида тегишли чора кўрмаётирлар. Бу эса меҳнаткашларни ҳақли равишда ранжитмоқда. Ҳар бир хат ортида инсон ва унинг тақдири борлигини унутмаслигимиз зарур. Ёрдам сўраб мурожаат қилган кишиларга вақтида ёрдам қилиш, жойларда рўй бераётган адолатсизликни бартараф этиш тегишли ташкилотларнинг асосий вазифасидир. Редакция эса ўзи текширишга жўнатган хатларнинг натижасини ҳамиша назорат остига олиб боради.

Иноқлик. А. ИКРОМОВ суратга олган

ЎТМИШ ҲУЖЖАТЛАРИ

«ТАНҚИД» ДУШМАН ИЗЛАГАНДА

«Бир мунча кунга чўзилган бу мажлис натижаси шуни кўрсатдики, академик театрнинг собиқ директори халқ душмани Зиё Саид ўз ёнига Чўлпон, Ғулом Зафарий, Ғози Юнус ва Миён Бузрук[1] каби ашаддий миллатчи халқ душманларини тўплаб театрда зимдан қўпорувчилик ишлари олиб борган...

Душман Зиё Саид ўз ёнига Аброр Ҳидоятов, Муҳсин Ҳамидов, Жавод Обидов ва Қудрат Хўжаевларни тўплаб, уларни талантли режиссёр ўртоқ Виттга қарши курашга даъват қилади. Зиё Саиднинг даъватига жон-диллари билан қўшилган бу каллаварамлар турли йўллар билан режиссёр Виттга қарши курашадилар ва уни театрдан чиқиб кетишига муваффақ бўладилар...

Халқ душмани Усмон Носирга троцкийчи — авербахчи Киршоннинг «Улуғ кун» асари таржима қилдирилади ва саҳнага чиқарилади. Чўлпон, Ғулом Зафарий каби душманлар биладиларки, улар номи қайд қилинган асарлардан меҳнаткаш халқ жирканади. Шунинг учун улар ўз асарларини Аброр ва бошқаларнинг исмлари билан, яъни шуларники қилиб майдонга чиқармоқчи бўлганлар. Мажлисларда «Менинг қўлимдан дуғойи салом ёзиш ҳам келмайди», деб юрган Аброр Ҳидоятов бирданига театрга «тарихий» бир мавзуда бутун бошли бир пьеса тақдим қилади. Бу пьеса ўқилмасдан илгари Зиё Саидлар томонидан ижобий баҳо берилади, ҳаммага мақталади. Бироқ, мажлисда аниқланишига кўра пьесани Аброр Ҳидоятов эмас, балки халқ душманлари Чўлпон билан Ғулом Зафарийлар ёзган эканлар. Ҳозир бу пьеса шубҳали бўлгани учун у саҳнага қўйилишдан тақиқланди. Шунингдек, артист Раҳимовнинг халқ душмани Чўлпон билан яқиндан алоқаси бўлганлиги ҳатто Чўлпон Москвадан қайтганда унга телеграмм берилганлиги ва Раҳимов Чўлпонни вокзалда иззат-икромлар билан кутиб олинганлиги фош қилинди. Олим Хўжаев, Шоҳидахоним ва бошқаларнинг миллатчи, аксилинқилобчи Файзулла Хўжаев билан маҳкам алоқада бўлганларини ва шунингдек, Ҳамидулло Солиҳов, Файзиев ва Тожизодаларнинг душман Қориев[2] билан бирга театрларда қилғон бузғунликлари охириғача фош қилинмаётғанлиғини таъкидлаб ўтди.

Ленин нишонли «Ҳамза» театрида соғлом ёшлар таланти бўғилган. Бунга Шукур Бурҳонов, Табибуллаевлар очиқ шоҳид бўладилар. Театрда буларга ўхшаган ўсиб келаётган талантлар жуда кўп, бироқ уларга ғамхўрлик қилиш ўрнига, уларни ҳар тарафлама сиқиш давом этган. («Ғолиб», «Ҳамза» театрида «душман найранглари», «Ёш ленинчи», 1937, 24 август).

---

1. Миён Бузрук Солиҳов (1892—1938) — ўзбек совет адабиётшуноси ва театршуноси. 20-йиллар Туркия дорилфунунини битириб САГУнинг шарқ факультетида дарс берган (1927-1931). Тил ва адабиёт институтида ишлаган, «Бедил», «Ўзбек адабиёти тарихига умумий қараш» (1930), «Сўфизода ва унинг ижоди» (1934), «Ўзбек театри тарихи учун материаллар» (1935) китобларининг автори.

2. Босит Қориев — Ўзбекистон ССР Санъат ишлари бошқармасининг бошлиғи, таниқли санъат арбоби, Ўзбекистон театр жамиятининг ветерани Раҳим Мажидовичнинг айтишича, у киши 1937 йил Акмал Икромов тарафдори сифатида репрессия қилиниб, партия XX съездидан кейин оқланган.

●

«...Совет студентлари Усмоновнинг олдига келишиб, миллатчи Носировнинг бундай разил, реакцион шеърларининг нашр этилиши сабабларини тушунтириб беришларини сўраганларида, Усмонов уларни ўз хонасидан ҳайдаб чиқарган. Шу Усмоновнинг ўзи буржуа миллатчилари Элбекка[1] турлича ҳимоячи устун бўлиб келган. Усмонов ҳар қадамда Элбекни «совет шоири» қилиб кўрсатишга жонжаҳди билан уринди. У ҳатто Элбекни партияга ўтказишга ҳам уринди. Бошқа бир халқ душмани, фашизм агенти Отажон Ҳошимов бўлса миллатчи Ойбекка ҳайкал қўйишни таклиф қилди... Миллатчиларнинг жонажон дўсти, уларнинг махфий мухлиси Уйғун ўзининг «Ўзбекистон совет поэзияси» номли ёзма докладида фашизм агенти ва жаллоди Бухарин установкасини олиб кирди. У бу докладида босмачи Алавийни,[2] миллатчилар онаси Чўлпонни ва ўзининг содиқ шогирди Усмон Носирни кўкларга кўтарди...

---

1. Элбек (Машриқ Юнусов, 1899—1939) — шоир, фольклорист, «Армуғон» (1923), «Баҳор» (1929), «Шеърлар» (1934), «Болалар қўшиғи» (1936) китоблари ва айрим луғатлар муаллифи.

2. Алавий Абдулла (1903—1931) — ўзбек совет шоири ва адабиётшуноси, 1924—1927 йиллар Ленинград Шарқ тиллар институтида ўқиди ва шу институтда ўзбек тилидан дарс берди. 1928—1931 йиллар Самарқанд Педакадемиясида ўзбек адабиётидан дарс берган.

●

Уйғуннинг бошқа сафдоши бўлган Ҳомил Ёқуб халқ душманлари бўлган буржуа миллатчиларининг асарлари ва уларнинг контрреволюцион ғояларини тарғиб қилишда «Совет адабиёти» журнали саҳифаларидан фойдаланди. Ҳомил Ёқуб ўз мақолаларидан бирида контрреволюционер Чўлпоннинг «Куз» шеърига қойил қолади. Ёқубов ҳатто «Чўлпонда узоқ муддатли ижодий танаффусдан сўнг ўзгариш ва олға силжиш сезила бошлади, бу эса уни янги ҳаётий йўлга ўтишига замин ҳозирлади» — деб ҳисоблайди. Уйғун ва Ҳомил Ёқуб халқ душмани, буржуа миллатчиси Чўлпонни сал бўлмаса социализм шоири қаторига қўйишга қадар тубанликка бордилар.

...Жосус Зиё Саидов[1] ҳатто миллатчи Усмон Носир билан ҳамкорликда троцкийчи Киршоннинг «Улуғ кун» номли зарарли пьесасини таржима қилиб, академик театр саҳнасида қўйишга қадар эришди. Зиё Саидов Киршонни кўкка кўтариб, мадҳ қилди...

...Буржуа миллатчиларининг бошлиғи (А. Икромов — **Ш. Т.**) ўз докладида (Ўзбекистон Совет Ёзувчилари союзида қилган докладида — **Ш.Т.**) Насриддин афандини идеаллаштиришди ва домла Насриддин латифаларини нашр қилишга кўргазма берди. Пантуркист Ғози Юнус М. Ҳасан «раҳбарлиги» остида ўз хўжайини топшириғини бажариб Насриддин номидаги халқимизга тамомила туҳмат ва Совет ҳукумати ҳам ёш ўзбек адабиётига қарши руҳдаги латифаларни тўплаб тарқатди.

...Буржуа миллатчиларининг «олий ҳомийси» бўлган Акмал Икромов[2] Рашид Тоҳирий каби миллатчиларнинг ҳақиқий башарасини фош этувчиларга дағдағали равишда ташланди. Халқ душмани А. Икромовнинг ғазабига биринчи бўлиб ёш комсомол шоири Насрулло Охундий учради. У адабий ишлардан четлаштириб қўйилган эди. Ва фақат миллатчилар фош қилингандан кейин у эндигина янгитдан Ўзбекистон Совет ёзувчиларининг тенг ҳуқуқли аъзоси бўла олди.

(Ш. Туйғун.[1] Разоблачить до конца, «Литература и искусство Узбекистана» (ж.), Тошкент, 1937, кн—4—5, стр. 96—99).

---

1. Зиё Саид (1901—1938) — ўзбек совет драматурги, актёри, журналисти. У «Қонли кун» (1926), «Тарих тилга кирди» (1931), «Офат» (1935) каби драмалар ва «Пролетариат ҳам адабиёти» (1930), «Янги турмуш учун кураш» (1930) китобларининг муаллифи.

2. Акмал Икромов (1887—1937) — 1919 йилдан КПСС аъзоси, 1925-37 йиллар Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари.

1. Маориф ва меҳнат ветерани Сиддиқ Асқаровнинг бизга берган маълумотига кўра, 1937 йил 7—8 апрелда Ўзбекистон Ёзувчилар союзи мажлисида Чўлпон Ш. Туйғуннинг шеърлари бадиий жиҳатдан бўш тўпламини бостиришга шошилмай ўз устида ишлашни тавсия этганлигини сўзлаган эди. (ЎзССР Марказий Давлат архиви фонди. 2356. опись I. Архив хран., 29).

Адабиётшунос Шерали ТУРДИЕВ тўплаб нашрга тайёрлаган

КЕЧА РЕСПУБЛИКАМИЗДА АРХИТЕКТУРА КУНЛАРИ БОШЛАНДИ

ТАЪМИРДАГИ ДОҒЛАР

ЎТГАН ЙИЛИ Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми тарихий ва маданий ёдгорликларни қўриқлаш ҳамда маданий мероcдан меҳнаткашларни коммунистик руҳда тарбиялаш учун фойдаланиш тўғрисидаги қонун талабларини ҳаётга тадбиқ этиш масаласини кўриб чиққан эди. Аммо ундан кутилган хулосалар қувонарли эмас. Турғунлик йилларида деярли кўплаб археологик ёдгорликлар йўқ қилиб юборилди, ўнлаб архитектура ёдгорликлари бузиб ташланди. Таъмирлашда эса ёппасига пала-партиш иш олиб бориш ҳукмронлик қилмоқда. Оқибатда ёдгорликлар яна ҳам кўпроқ зиён кўрмоқда.

Ҳозирги босқичда биринчи навбатда таъмирлаш ишлари янги поғонага кўтарилиши, қайта қуриш олдимизга қўяётган муаммоларни ҳал этишга қаратилиши лозим. Ачинарлиси шундаки, кейинги вақтларда таъмирлаш ишларида ҳатто илмий таъмир принципларидан чекиниш ҳоллари кузатилмоқда. Бу эса фақат мутахассисларни хавотирга солаётгани йўқ. Шу ўринда «Таъмир харобалари» мақоласини («Известия» газетасининг 1987 йил, 20 май сони) эслайлик. Икки йил илгари Бухоро Аркининг яна қайта тикланган қисмининг қалъа девори ағдарилиб тушди. Сабаби оддий. Бу ишни яхши билмасликнинг, қурилиш жараёнидаги оддий талабларни четлаб ўтишнинг, таъмирлашдаги ўзбошимчаликнинг ачинарли кўринишидир.

Бухоро Аркидаги таъмир ишлари тасдиқланган лойиҳага қарши ўлароқ, маблағни тежаш ҳақидаги шубҳали таклифлар асосида олиб борилган. Ўзбекистон ССР илмий-тадқиқот, лойиҳалаш ва таъмирлаш институти иш бошланмасдан олдиноқ лойиҳага кескин салбий хулоса берди, жумладан, бундай янги девор ҳатто тиклаш жараёнининг ўзидаёқ бузилиб кетиши мумкинлигини айтди. Шундай бўлди ҳам; кўп йиллик меҳнат ва кўп минг сўмли ҳаражатлар харобага айланди.

Ўзбекистон ССР илмий-тадқиқот, лойиҳалаш ва таъмирлаш институти ойнасидан Юнусхон мақбара-хонақосининг улкан зангори гумбазлари кўриниб туради. Бу Шайхантоҳур архитектура ансамблида сақланиб қолган XV асрнинг ноёб ёдгорлигидир. Зангори гумбазлар бир неча йил олдин, Тошкентнинг икки минг йиллик юбилейи арафасида таъмирчилар томонидан бунёд этилди. Кўпгина меҳмонлар гумбазлар мовийлигидан ҳайратга тушадилар. Лекин диққат билан қаралса, ёдгорликнинг дарз кетгани сезилади, таъмирчиларнинг айби билан қоплама сирлари кўчиб тушяпти.

Ана шу зангори гумбазлар бугун таъмирчилар учун ўйланмасдан қилинган ишнинг умри қисқалигини эслатувчи оғир таъна тоши, маълум маънода айбномадир. Ахир, шунга ўхшаш хунук оқибатларнинг келиб чиқиши олдиндан маълум эди-ку! Ўзбекистон ССР илмий-тадқиқот, лойиҳалаш ва таъмирлаш институти таъмир учун Самарқанддан келтирилган сирли сополлар тўпламини ташқи кўринишига қарабоқ бутунлай чиқитга чиқарган, кейинроқ лаборатория хулосаси билан унинг таъмир ишлари учун мутлақо яроқсизлигини тасдиқлаган эди. Шунга қарамай, мутахассисларнинг қатъий норозилигига қарши ўлароқ, гумбазларнинг сирти сифатсиз хом ашё билан қопланди. Ҳозир мутахассис бўлмаган одамга ҳам таъмирнинг салбий оқибатлари яққол кўриниб турибди. Бу ишга эса анчагина маблағ сарфланганди.

Таъмирлашдаги ўзбошимчаликнинг яна бир ачинарли далилига тўхталмоқчимиз. Ички мусиқий сирга эга бўлган қадимий ўймакорлик услубида ишланган эшик бу ёдгорликнинг диққатга сазовор томонидан бири эди. Шундай ўзига хос ноёб асар таъмир ишидан йироқ бўлган дурадгор қўлига тушиб қолади. У ажойиб тарихий гўзалликка путур етказган. Хўш, бу хато қандай тузатилди? Қадимий эшик шунга ўхшаш нусха билан алмаштирилди, музей экспозициясига лойиқ асл эшик изсиз йўқолди. Чунки таъмирлаш баҳоси бўйича сахийлик билан янги ўймакор эшик сотиб олиш қулай-да.

Яна бир нохуш англашилмовчиликни эслатиб ўтамиз. Юнусхон хонақоси гумбазларини таъмирлаш ҳозиргача тугалланмаган. Бу биргина ҳодиса эмас. XV аср ёдгорлиги бўлган Қалдирғочбий мақбарасида ҳам таъмир ишлари тугалланмаган. Тошкентда, назаримда, таъмир ишлари том маънода тугалланиб, белгиланган тартибда давлат комиссияси томонидан қабул қилинган бирорта ҳам қадимий архитектура ёдгорлиги йўқ. Агар ёдгорликларни қўриқлаш ва таъмирлашнинг бошқарувчилари ўтирган пойтахтдек шаҳардаки, кечириб бўлмас ўзбошимчаликка йўл қўйилса, чет жойлардаги ёдгорликларнинг аҳволи қандай экан?

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, кейинги йилларда яна бир ёмон йўналиш кўзга ташланиб қолди: таъмирлаш устахоналари ёдгорликка алоқаси бўлмаган бегона объектларда ўзларига фойдали ишларни бажаришни афзал кўрмоқдалар.

Таъмирлаш аввало, тиклаш жараёни, ўтмиш ёдгорлиги ҳаётини узайтириш усулларидан биридир. Мутахассис — таъмирчилар ана шу мақсадда хизмат қиладилар. Афсуски, ёдгорликларни тиклаш иши кўпинча таъмирлаш ишларидан мутлақо йироқ бўлган кишиларга топшириб қўйилади. Ҳаракатдаги кўрсатма бўйича таъмирлашга фақат шунга тегишли ихтисосга эга бўлган одамлар қўйилиши керак. Аслида эса таъмирчи усталар ҳатто касбий аттестациядан ўтмаганлар.

Маълумки, республикада архитектура ёдгорликларини таъмирлаш ишлари анча кенг кўламда олиб борилади, 10 та таъмирлаш устахоналарида анчагина одамлар ўтмиш меросимиз умрини узайтириш устида иш олиб бормоқдалар. Бироқ сўнгги йилларда баъзи жойлардаги таъмир ишларининг сифати ёмонлашиб бораётганлиги кишини ташвишга солмоқда. Таъмирлаш учун асосий хом ашё бўлган анъанавий тўртбурчак ғиштнинг етишмаслиги, ҳатто баъзи жойларда мутлақо йўқлигини қандай баҳолаш мумкин? Илгарилари халқ усталари дала шароитларида юксак чидамли ғиштларни қиздириб ишлатар эдилар. Бизнинг давримизда эса ёдгорликларни таъмирлашга яроқсиз бўлган, ташиб келтириладиган ғишт қўлланилади. Баъзи устахоналарни ҳисобга олмаганда, деярли барча таъмирлаш устахоналарида анчадан буён анъанавий тўртбурчак ғишт ишлаб чиқарилмайди. Ўн йиллаб таъмирланаётган ёдгорликлар ҳақида қанча гаплар айтилди. Масалан, Бухородаги Калон масжиди, Абдуллахон мадрасаси, Тошкент яқинидаги Зангиота мақбараси, Тошкентдаги Кўкалдош мадрасаси ва Жомеъ масжиди ана шундай объектлардандир. Айниқса, Тошкентдаги номлари келтирилган ёдгорликларнинг аҳволи ачинарли даражада. Буларнинг таъмири чўзилиб кетганидан ташқари, иш сифати ҳам талаб даражасида эмас, қўпол хатоликларга йўл қўйилмоқда.

Тарихий шаҳарни муҳофаза этиш бўйича халқаро низомда шундай жумлалар бор: «Тарихий шаҳарлар ва кварталларни муҳофаза қилиш энг аввало, уларда яшайдиганларга тегишли эканини ҳеч қачон унутмаслик керак». Тан олиш лозимки, яқин вақтларгача Ўзбекистондаги тарихий шаҳарларни ривожлантиришни лойиҳалаштириш ўша шаҳарлар аҳолисининг иштирокисиз, ҳатто уларнинг хоҳишига қарши олиб борилди. Қадимий шаҳарни таъмирлаш ишида ниҳоятда эҳтиёткорлик талаб этилади. Бу жараёнда архитектура жамоатчилигининг розилиги ва маслаҳатисиз муваффақиятга эришиб бўлмайди.

Ҳозирги кунда худди ана шундай ишлардан бирини амалга оширмоқчи бўлиб турибдилар. Абдуллахон тими, Тоқи Заргарон ва Абдулазизхон мадрасалари орасидаги унча катта бўлмаган майдонга, минора ёнига бутун бир туристик комплекс қуриш масаласи ўртага ташланган. Энг кўп сув ишлатиладиган жойлардан бири — меҳмонхона археологик қатламнинг энг юқорисида, 20 метр баландликда турса! Ҳатто қурилиш даврининг ўзидаёқ Бухоронинг юрагидаги ажойиб ёдгорликдан ажраб қолишимиз мумкин.

Самарқанддаги машҳур архитектура ансамбли бўлган Регистоннинг таъмирланиши ниҳоятда муваффақиятсиз чиққан. Гўё ҳамма иш ансамблга зиён етказиш учун қилингандек таассурот қолдиради. Бугунги кунга келиб эса шаҳарнинг навбатдаги бош архитектори: «Регистон кимга керак?» («Архитектура и строительство Узбекистана» журнали, 1988 йил, 8-сон) деб ноўрин савол беради.

Бухоронинг тарихий марказида Шарқ шаҳрининг муҳим ўзанларидан бўлган минг йиллик шаҳар бозори бор эди. Шаҳар раҳбарларидан бирига бозорнинг тарихий жиҳатдан бу қадар узоқ туриб қолиши ёқмади шекилли, уни шаҳар ташқарисига кўчирди. Оқибатда гавжум марказ бўшаб қолди. Фақат туристларгина у ерда айланиб юрадилар, халқ эса бундай янги ёлғон вазиятга ўрганолмаётир. Келажакда ўзининг олдинги ўрнида қадимий бозорни албатта қайта тиклашга тўғри келади. Тошкентда янги бош план бўйича тарихий марказни соатига 140 метр тезликда юрувчи кенг магистраль йўл билан кесиб қўйилди. Бу эса 2000 йиллик тарихга эга бўлган шаҳар қурилиши жонли ёдгорлигини йўқ қилиш билан баробардир. Ўтмишга менсимасдан муносабатда бўлиш ғалаба қозонди. Архитектор бош планга қачондир чизган иккита чизиқ тарихий шаҳарни планли йўқ қилиш учун муқаддима бўлди. Уларнинг ҳаммаси шаҳар халқининг иштирокисиз ҳал этилди. Эҳтимол, кенг ошкоралик йўлга қўйилганда, шаҳар бундай зўравонликдан сақлаб қолинган бўларди. Кўп йиллар давомида шаҳарларни перспектив ривожлантиришнинг сир тутилиши ҳукмрон бўлгани сабабли кўпгина меъморий ёдгорликларимиз йўқолиб кетди. Самарқанд, Бухоро, Тошкент каби қадимий шаҳарларимизда шаҳар кўлами ва чегараларига путур етди.

Қоида бўйича бош планларда қўриқхона зоналари махсус «оқ доғлар» сифатида қолдириларди. Бу деган сўз улар оддий молиявий мададтан маҳрум бўлиб, ўз-ўзидан ҳалокатга маҳкум этилгандилар. Бугунги кунга келиб, бутун бошли тарихий кварталлар, кўпгина халқ меъморлиги объектлари йўқолиб кетганлиги ана шунинг оқибатидир.

Республикадаги таъмирлаш ишининг бундай аҳволга тушиб қолишининг асосий сабаби нимада?

КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг «Совет архитектураси ва шаҳар қурилишининг бундан буёнги ривожланиши тўғрисида» (1987 йил 19 сентябрь) деб чиқарган программ ҳужжатида шу нарса алоҳида таъкидланганки, ҳозирги пайтда ёдгорликларни муҳофаза қилиш давлат органлари архитектура ҳамда шаҳар қурилиши ёдгорликларидан фойдаланиш, уларни ҳимоя қилиш юзасидан текширишни ва раҳбарлик қилишни ниҳоятда суст олиб бормоқдалар. Бу гаплар бизнинг республикага ҳам тегишлидир. Республикамиздаги қайта қуриш шамоли ёдгорликларни муҳофаза қилиш ташкилотларига, айниқса таъмирлаш ишига ҳали етиб келгани йўқ. Бу соҳада нима учундир кўпдан буён ҳаракат қилиш, аҳволни тузатиш ўрнига ниманидир кутиб ўтиришибди.

ЎЗБЕКИСТОНДА ёдгорликларни муҳофаза қилиш, таъмирлаш ва улардан фойдаланиш ишининг қониқарсиз аҳволда эканининг асосий сабабларидан бири маъмурий бошқарувда икки ҳокимликнинг вужудга келиб қолганидадир. Юқорида иккита илмий ишлаб чиқариш идораси — ёдгорликларни муҳофаза қилиш бош илмий ишлаб чиқариш бошқармаси ва унинг қўл остидаги «Меъмор» ишлаб чиқариш бирлашмасининг бир вақтнинг ўзида фаолият кўрсатиши бир-бирини қайтаришга, таъмирлаш ишида масъулиятсизликнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда. Ана шу икки коллективдан бирини қисқартириш керак, деб ўйлаймиз. Умуман, республикамизда тарихий ёдгорликларни муҳофаза қилиш ва таъмирлаш ишларида жиддий муаммолар анчагина йиғилиб қолган. Бу муаммоларни бартараф этиш катта куч талаб қилади. Биринчи навбатда тарихий шаҳарларда таъмирлаш бўйича махсус қурилиш бошқармалари тузиш лозим. Шунингдек, архитектура ёдгорликларини, монументал рангтасвир асарларини асл ҳолича қолдириш ва таъмирлаш ишларининг аниқ планини тузиш, ёдгорликлар мавжуд бўлган жойларда қўриқхоналар ташкил этиш ва бу соҳанинг етук мутахассисларини тайёрлаш муаммоларини тезда ҳал этиш зарур. Шундагина таъмирлаш ишидаги доғларни йўқотган бўламиз.

Пўлат ЗОҲИДОВ,
санъатшунослик кандидати

ЭЪТИБОР ЗАРУР

Акс садо

ГАЗЕТАНИНГ ШУ йил 24 февраль сонида эълон қилинган «Музика сабоғини қачон ўрганамиз?» деб номланган давра суҳбатидан ғоят мамнун бўлдим. Санъатнинг бошқа турлари сингари музика ҳам воқелик ифодаси бўлиб, у болаларга бадиий образлар ёрдамида таъсир этади. Уларнинг онгида ажойиб туйғулар ва янги фикрлар уйғотади.

Музика сабоғи фақат ўқув юртларидаги машғулотлар доирасида чекланмасдан радио-телевидение ҳамда филармония концертлари билан давом этади. Айрим музика мактабларида ташкил этилган халқ чолғу асбоблари оркестрлари ўзбек халқ музикалари ва мақомларидан ташқари Ўзбекистон композиторлари, рус ва ғарбий Европа классик композиторлари асарларидан намуналар ҳам ижро этмоқдаки, бу ёшларимизнинг музикага бўлган ҳавасини яна ҳам кучайтиради. Афсуски, жойларда тузилган бундай ансамбль ва оркестрлар оз. Умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари, раҳбарлари бу билан қизиқмайдилар. Мактабларда ўтиладиган ашула дарси учун алоҳида кабинет жиҳозланмаган.

Атоқли совет композитори Д. Кабалевский бошланғич ва ўрта мактаб ўқувчилари учун музика дарси программасини қайта ишлаб чиқишда катта иш қилди. «Музика барча санъат турлари сингари болаларга оламни билишга ёрдамлашиб, уларда бадиий дид, ижодий тасаввурни тарбиялаб қолмасдан, балки ҳаётга ва табиатга ҳавас уйғотади, инсонга, Ватанга муҳаббат ва ҳурмат ҳиссини тарбиялайди», деган эди. Қирқинчи ва эллигинчи йилларда Ўзбек давлат филармонияси мактаб ўқувчилари учун музика лекторийси ташкил қилган эди. Бошланғич ва юқори синф ўқувчилари учун мўлжалланган бу лекторий ўтилаётган зал ўқувчилар билан ҳар доим тўла бўларди. Бундай лекторийлар айрим мактаб залларида ҳам ўзбек ва рус тилларида ўтказилар эди. Лекторийлар студентлар ва катталар учун ҳам ташкил қилинган. Шундай лекторийлар колхоз клубларида ҳам ташкил қилинганининг гувоҳиман. Музикали лекторийларда ўзбек халқ музикаси, унинг турлари, турли-туман ансамбль ва оркестрлар фаолияти, симфоник оркестр составидаги чолғу асбоблари, хор ва унинг турлари, музика жанрлари мавзуларида лекция-концертлар ташкил этилди. Бу ишда халқ таълими министрлиги, шаҳар, район маориф бўлимларининг ёрдами катта эди. Афсуски, бундай тадбирлар бутунлай йўқолиб кетди. М. Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармонияси 1988-89 йил бўйича атиги 26 абонементли лекция-концерт режалаштирган, уларнинг учтасигина ўзбек тилида, холос.

Умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида бир ўқитувчи ҳамма фанни, шу жумладан, ашула ва расм дарсларини ҳам олиб боради. Табиийки, бошланғич синф ўқитувчиларининг аксари педагогика билим юртларини тугаллаганлар. Педагогика билим юртларида ҳам музика ва расм дарслари хўжакўрсинга ўтилади. Масалан, Андижон педагогика билим юртида музика дарсини Тошкент Маданият институтини тугатган ёшлар олиб борадилар. Бироқ Маданият институти ўқитувчи тайёрламайди-ку!

Эллигинчи йилларнинг иккинчи ярмида Болтиқбўйи республикаларида бўлиб, умумтаълим мактабларининг музика дарсларига қатнашдим. У ерда ашула дарси 8 синфга қадар ўтилишини, ўқувчи ашула дарсидан қониқарсиз баҳо олганда юқори синфга ўтказилмаслигини республика маориф министрлари сўзлаб берди. Бизда аксари мактабларнинг бошланғич синфида музика дарси номига ўтилади. Натижада, бошланғич синф программаси бажарилмайди. Ўқувчилар юқори синфга ўтганларида музика дарсини биринчи синф программаси бўйича бошлашга мажбур бўладилар.

Музика дарси ўқитувчилари асосан педагогика институтларидаги музика педагогика факультетларида тарбияланадилар. Афсуски, музикадан олий маълумот олган ёшлар (айниқса, ўзбек группасидагилар) Д. Кабалевский программаси бўйича дарс олиб бора олмайдилар. 80-йилларнинг бошларида республика маориф министрлиги рус мактабларида 1985 йилдан, ўзбек мактабларида 1990 йилдан Кабалевский системаси бўйича дарс ўтиш ҳақида буйруқ берган эди. Эҳтимол, республикамиздаги айрим рус мактаблари бу системага ўтган бўлиши мумкин, лекин ўзбек мактаблари 1990 йил эмас, икки мингинчи йилларда ҳам бу системага ўта олишига ишонч йўқ...

Педагогика институти музика-педагогика факультетининг ўзбек группасига қабул қилинувчилар музикадан етарли маълумотга эга бўлмайдилар. Натижада, институт программасини тўла ўзлаштириш имкони йўқ. Кабалевский системаси бўйича дарс бериш учун яна, фортепианони чала билиш керак. Ҳолбуки, музика-педагогика факультетида фортепиано учун ажратилган дарс соатлари жуда оз.

Ўзбек тилида дарсликлар, композиторлар ҳаётига, уларнинг ижодиётига бағишланган китоблар жуда кам нашр қилинмоқда. 30-40 йиллар оралиғида рус ва жаҳон классик композиторларидан — Бетховен, Моцарт, Глинка, Чайковский ва бошқаларнинг ўзбек тилида китоблари нашр қилинган эди. Улар лотинча ҳарфда босилгани учун ҳозирги ёшларимиз фойдалана олмайдилар. Ҳаттоки Франциянинг атоқли ёзувчи ва музикашуноси Ромен Ролланнинг Бетховен ҳақидаги йирик асари ҳам ўзбекчага таржима қилинган эди. 1940-41 йилларда Ўзбек давлат нашриёти музика редакциясининг йиллик нашр плани 350 босма табоққа етган эди. Мана, орадан 50 йил ўтди. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг музика бўлими нашр плани ортиш ўрнига камайиб кетмоқда. Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи ва музика ўқув юртларининг талабини қондириш мақсадида «Ўқитувчи» нашриётида музика бўлими ташкил қилинган эди. Бу нашриётда бирмунча дарсликлар, музика тарихига оид таржима асарлари чоп қилина бошлаган эди. Қандайдир сабабларга кўра ўтган йили бу бўлим ёпилиб, плани Ғафур Ғулом номидаги нашриётга ўтказилди. Бу нашриётдаги нота асарлари сони кўпайтирилмади.

Улуғ Ватан урушига қадар опера клавирлари, симфоник партитуралар нашр қилинган бўлса, ҳозир бундай йирик музика асарлари нашриёт планига киритилмайди.

1940 йилга қадар республикамизда 10-15 музика мактаби ва билим юртлари бўлса, ҳозир 13 музика билим юрти, 300 дан ортиқ музика мактаблари, консерватория ва музика дарслари ўтиладиган театр ва маданият институтлари мавжуд. Бу музика ўқув юртлари таълим-тарбияда, умуман санъатимизда катта ўзгаришлар ясашга имкон беради. Гап имкониятлардан тўлиқ фойдаланишда, соҳага эътиборни кучайтиришда қолган.

Илёс АКБАРОВ,
М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваториясининг профессори

ЙЎЛ БОШИДА

ТАСВИРИЙ САНЪАТИМИЗГА саксонинчи йилларда иқтидорли ёшлар кириб келишди. Улар айниқса, рангтасвир, ҳайкалтарошлик жанрларида дадил ижод қилиб, назарга тушдилар. Ёш мусаввирлар асарларида инсонни гўзалликка, олижанобликка, ҳақиқатга интилиши акс эттирилаётир. Муҳими, санъаткорлар олдида янги вазифалар турганлигини, санъатда гўзаллик ва ҳаётни бир бутун ҳолда ҳис қилиш асосий масала эканлигини яхши биладилар.

Муҳаммади Ботиров шундай ёш ижодкорлардан. У Шерободда туғилиб ўсди. Бугунги кунда керамика буюмлари заводида меҳнат қилмоқда. Ёш ҳайкалтарош А. Н. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтида устозлари Т. Тошхўжаев, В. Клеванцов ва Р. Немировский қўлида таҳсил олди. Муҳаммадининг ижод қила бошлаганига ҳали кўп бўлмасада, ўз асарлари билан район, область ва республика кўргазмаларида фаол қатнашиб келмоқда.

Ҳайкалтарошлик ғоят мураккаб санъат. Чунки инсоннинг мураккаб характерини, ички дунёсини жонсиз материалда акс эттириш ижодкордан катта маҳорат талаб этади. Ёш ҳайкалтарош Муҳаммади Ботиров асари устида узоқ ва иштиёқ билан ишлайди. Ҳеч қачон шошилмайди, ишни чала қолдирмасликка интилади.

Олиб борилаётган археологик тадқиқотлардан маълумки, Шеробод бундан 3—3,5 минг йил илгари ҳам Кушонлар давлатининг ҳунармандчилик, санъат ривожланган маскани бўлган. Муҳаммади Ботиров ана шундай тарихий анъана давомчиси. Унинг асарларида гўё жонажон ўлка гўзаллиги ва унинг одамларидаги олижаноблик туйғулари бир-бири билан уйғунлашиб кетади. Муҳаммади ўз олдига воҳа одамлари образини гавдалантиришни мақсад қилиб қўяди ва улар образини турли материалларда акс эттиради.

Мусаввирнинг шамотдан ишланган «Сувчи» асари республика ёш ижодкорлари кўргазмасида намойиш қилинган эди. Бу асарда заҳматкаш деҳқоннинг ички дунёси кенг диапозонда акс эттирилганлигининг гувоҳи бўламиз. Портретда оддий дала ишчисининг она-ерга меҳр-муҳаббатини, эртанги кунга умид билан нигоҳ ташлаётганини, ниҳоят, баъзи ажинлардан ўтган аянчли кунлар дардини ҳис этамиз. Кичик портретда нуроний қиёфа моҳирона гавдалантирилган.

Муҳаммади Ботиров «Ишчи Ғаффор Мирзаев», «Шофёр», «Тенгқурларим», «Механизатор» портретларида ҳам замондошларимиз образига мурожаат қилган. Бу асарларда шахснинг ҳаётга муносабати, қатъият, ирода, ғайрат, мардонаворлик, самимият сингари юксак инсоний фазилатлар балқиб турибди. Оддий касб эгаларининг ёрқин образи қаршисида томошабин узоқ вақт туриб қолади. Ёш ижодкор қаҳрамонлари ҳузурида тез-тез бўлиб туради. Шу боис бўлса керак, индивидуал қиёфадаги кўз илғамас деталларни ҳайкалтарош усталик билан тасвирлайди. Айниқса унинг «Аср тенгдоши» асарида айтмоқчи бўлган фикрлари аниқ англашилади. Аммо саксон тўрт ёшли Қарши бобо Соатов портретида ҳайкалтарош тасодифий деталлардан воз кечган. Қария юзидаги ажинлар, миқти гавда, киртайган кўзлар кўпроқ ўтмишга ишора қилади. Кўз олдимиздан алангали йиллар ўтади.

Ижодкорнинг «Ҳужум» ҳаракатига бағишланган қатор асарлари районда ташкил этилган кўргазмада намойиш этилди. «Уч авлод», «Сурхон онаси», «Зулмат» сингари пластик ҳайкалларда ўзбек аёлларининг инқилобдан илгариги қисмати гавдалантирилади. «Бахтли кун» асарида эса инқилоб ўзбек аёлларига иқбол берганини қалбдан ҳис этамиз. Бу композициялар бир-бири билан боғлиқ.

Мусаввир яқинда доҳиймиз В. И. Лениннинг сафдоши Ф. Э. Дзержинский бюстини яратди. Бу асар устида санъаткор камида бир йил ишлади. Инқилобчи образини яратиш учун кўплаб тарихий асарларни ўқиди, чекистлар ҳақидаги бадиий фильмларни кўрди. Натижада, у қаҳрамонидаги пўлат ирода билан улуғворликни муштарак ҳолда ифода этишга муваффақ бўлди.

Бир сўз билан айтганда, ёш мусаввир асарларида инсондаги зоҳир ва ботин жўшқинлик, ҳаяжон ва эҳтирос, гўзаллик, улуғворлик каби мураккаб кечинмалар барқ уриб туради. Муҳаммади Ботиров дадил қадам ташлаб катта санъат йўлига чиқяпти. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби, таниқли ҳайкалтарош Абдумўмин Бойматов ижодкор ҳақида шундай деганини эшитганман:

«Муҳаммадини тинимсиз изланаётган ижодкор деб биламан. Унинг асарларини кўп кузатаман. У санъатда ўз йўлини топиб олганини пайқадим. Шунга қарамай ҳали у кўп меҳнат қилиши, хотиржамликка берилиб кетмаслиги керак».

Ёш ижодкор катта йўл бошида турибди. Унинг жўшиб-жўшиб ижод қилишини, янги-янги, йирик асарлар яратишини умид қиламиз.

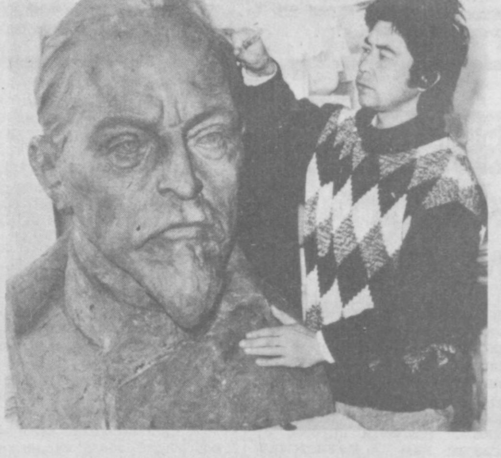

СУРАТДА: М. БОТИРОВ иш устида.

И. ФОЛЬКИН

ОЛЛОЁР

АЛПОМИШНИ КИМ УЙҒОТАДИ?

ЧОРСУДАГИ «Болалар дунёси» магазинининг пластинкалар сотиладиган бўлими пештахтаси олдида узоқ турганим сотувчи қизнинг жонига тегди шекилли: «Сизга нима керак ўзи?!» — деди чимирилиб. «Менга бахшилар куйлаган достонлардан керак эди», — дедим бироз умидсизлик билан. Қиз менга ҳеч нарса демай, тўрга, пластинкалар тахлаб қўйилган токчалар сари юрганини кўриб хурсанд бўлдим; демак, бор. Сотувчи қиз қандайдир эстрада қўшиқчисининг пластинкалари ортидан бир қоғоз ғилофни олди ва менга тутди. Дидсизлик билан безалган ғилоф юзидаги ёзувни ўқидим: «Малла савдогар» Шоберди бахши Болтаев ижросида, 1988 йил».

— Яна борми? — деб сўрадим сотувчи қиздан.

— Ҳа, бир-икки дона қолди, — деди сотувчи қиз бепарволик билан. — Буни нимасини эшитасиз ўзи?!

— Майли-да, — дея қувонганимдан пластинкани эшитиш учун уйга ошиқдим.

Мен уч пластинкадан иборат достон эмас, ўзимнинг болалик хотираларимни, бундан саккиз йиллар муқаддам вафот этган онамнинг ёдини олиб келган эканман. Авазбек Чамбил даштида Ғиротга аччиқ-аччиқ қамчи уриб, болаларини йўқлаб кетаётганда кўксимда нимадир эригандек бўлди ва «кўзим қирғоғини тўлқинлар буз»ди. «Бунинг нимасини эшитасиз?» эмиша! Шу лаҳзада достон ёзилган пластинкани худди қалбда турли ўткинчи ташвишлар ортига беркинган болалик хотиралари каби сershовқин эстрада ижрочиларининг грампластинкалари ортига билиб ё билмай беркитиб қўйганлари учун бир-бирига қарама-қарши фикрларга бордим. Бу билан эстрада қўшиқчиларининг маҳоратини камситаётганим йўқ, албатта, шунчаки, сотувчи қизнинг бепарволиги оқибатида рўй берган ҳолат туфайли кўнглимдан баъзи мулоҳазалар кечди. Агар бу пластинкалар очиқда турганида уларни сотиб олиш ё менга насиб бўлмасди ё бу достонни бир кунмас-бир кун, харидори йўқ деб, нархини арзонлаштирардилар. Жуда бўлмаса уларни ташлаб юборардилар.

Миллий қадриятларимизнинг мана шундай, «фақир киши панада» каби, билиб-билмай қилинган хатти-ҳаракатлар боис назардан четда қолаётганлиги маданиятимиз равнақига тўсқинлик қилаётир. Миллий масалаларга эътибор кучайган ҳозирги жараёнда ҳар бир иш чуқур мулоҳазалар асосида амалга оширилмаса, келгусида навбатдаги хатоликлар, камчиликлар яна рўй бериши мумкин.

Бизнингча, миллий қадрқимматнинг катта-кичиги бўлмайди. «Малла савдогар» пластинкасининг ғилофига ишланган тасвир кишини ўзига тортмайди. Бундай дидсиз ишланган ғилоф ичида бебаҳо санъат намунаси туриши ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди. Халқ достонлари ёзилган пластинкалар ғилофи учун Шарқ миниатюраларидан олинган репродукциялар ишлатилса, бундай ғилофларнинг ўзи бир санъат асари сифатида хонадонларимизга кириб борган бўларди.

«Малла савдогар» достонини тинглаш мобайнида, санъат тарғиботи учун жуда кўп ишлар қилиш лозимлигини ўйладим. Аввало, бундай достонлар ёзилган пластинкаларни дўконларнинг кўзга кўринарли жойларига қўйиш керак. Чин фольклор дурдоналарини ўткинчи шовқин-суронлар панасига тиқиб ташлаш миллий маданиятимиз илдизларига ўзимиз болта уришдан бошқа нарса эмас. Бахшилик тўгарак ташкил этиб ўргатиладиган санъат эмас. Бу санъатда нафақат бахшининг истеъдоди, шу билан бирга, маҳаллий тил лаҳжаси, урф-одатлар, жуғрофий ва иқтисодий муҳит ҳам бирдай аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам бу санъатнинг Нурота ва Бойсун тоғлари, Сурхон воҳаси қишлоқларида, маълум бир чегаралар ичида кун кўраётганига ажабланмаса бўлади. Бироқ биз Оврупою, Амриқода яратилаётган санъатдан хабардор бўлсаг-у, шундоқ ёнгинамизда яшаётган санъат дурдонасидан бехабар ўтсак, шу инсофданми? Ҳар бир миллат аввало ўз миллий қадриятларини асрабавайлаши, уларнинг тараққиёти учун жон куйдирмоғи лозим. Ҳар бир эзгу ишни, жумладан, санъат тарбиясини ҳам ёшликдан бошламоқ мақсадга мувофиқдир. Худди шу маънода бахшилик санъатига муҳаббат болаликдан тарбияланиши керак. «Малла савдогар»ни эшитаётганимда, бахшининг «нолаларида» тўрт яшар ўғлим аввалига кулди, икки-уч бор қайта тинглаганидан сўнг унинг қорачиқларига ҳайрат, хаёлот ин қурганини кўрдим. Демак, мактабгача ва ўрта мактаб программасига, мусиқа ва адабиёт дарсларига бахшилар санъатини ўрганиш масаласи ҳам киритилиши керак. Буни бахшилик санъати мутахассисларини эмас, мухлисларини тарбиялаш, тайёрлашни назарда тутиб айтаяпман. Қўлимдаги «Малла савдогар» достони икки минг нусхада чиқарилган. Қани энди бу ишга республика Халқ таълими министрлиги ҳам бош қўшиб, ҳар бир мактаб учун биттадан достон ёзилган пластинка учун буюртма берса. Эсимда бор, рус адабиётидан дарс берувчи ўқитувчимиз Тургеневнинг машҳур артист томонидан «Муму» ҳикояси ўқилган грампластинкани қўйиб эшиттирарди. Эргаш Жуманбулбулнинг ижоди ҳақидаги дарсларимизда эса унинг бирорта ҳам термасини эшитмаганмиз. Чунки бундай пластинкалар мактаб тугул, бутун областда йўқ эди. Боланинг қалбига ташланган уруғ унинг ўзи билан баробар улғайишини ёддан чиқармаслигимиз керак. Шунинг учун достончилик мухлисларини тарбиялаш кечиктириб бўлмайдиган вазифаларимиздан.

Албатта, бу масалада олимларимиз қўл қовуштириб турганлари йўқ. Улар истеъдодли бахшилар айтган достон ва термаларни ёзиб олиб, уларни мунтазам нашр эттиришмоқда. Аммо бу иш худди «васиятнома» ёзиб олишга ўхшаб кетади. Бинобарин, ёзиб китоб ҳолига келтирилган достонни ўқигандан кўра, уни том маънодаги санъаткор ижро этган асарни тинглаш кўпроқ маънавий фойда келтиради.

Шоир Муҳаммад Солиҳнинг шундай сатрлари бор:

Жаҳон буюклари йиғилган
Казармага ўхшайди жавон.

Хўш, менинг жавонимдаги «Алпомиш», «Гўрўғли», «Ҳасанхон» каби буюкларимиз нега сукут сақлашади? Нега уларни варақлаганимда бу «китоб-достон»лар жозибасиз туюлади? «Чунки, — деяман ўзимга ўзим, — сен бу достонларни бахшилар ижросида эшитмагансан». «Ҳақиқатан ҳам, бу «китоб достон»ларда бахшининг ширали овозидек дўмбиранинг қулоқни қитиқловчи, тингловчи хаёлларини олисга, болалик эртакларига етакловчи кучдек сеҳр-жозиба йўқ.

Ҳар бир истеъдодли бахши — ўзига хос театр. Бахши сиймосида моҳир сценарийчи, қаттиққўл режиссёр (ўзига нисбатан, албатта), декоратор ва ниҳоят бир неча ижрочининг биргаликдаги меҳнатини кўрамиз. Нега пойтахтдаги театр саҳналарини бирор бахшига бўшатиб бермаймиз? Ахир, зерикарли (ҳатто дурустгина) саҳна асарига қараганда, бир бахши ижросида икки-икки ярим соат давом этадиган достон бир неча баробар арзон, шу билан бирга фойдали-ку! Халқимизнинг тун бўйи, тонготар айтса ҳам тугамайдиган достонлари бор. Бахшилар ва театрларимиз, ёз кунлари дам олиш боғларимиз мутасаддилари бир ёқадан бош чиқарсалар туни билан достон тинглайдиган мухлис топилмаслиги мумкин эмас.

Шоир Хуршид Даврон «Алпомишнинг қайтиши» шеърини шундай якунлаган:

Хира кўзларини узмай уфқдан,
Донишманд чолгина йўлга термилар
Ва айлар башорат:
«Уни уйқудан
Уйғота олади фақат болалар».

ҲА, «УЙҚУДАГИ Алпомиш»ни болалар уйғота олишларига шубҳа йўқ. Бироқ бундан олдин болаларимиз қалбини уйғотиш керак. Алпомишни уйғотиш учун Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси, республика Театр арбоблари уюшмаси, Ўзбекистон ССР Халқ таълими министрлиги, Бутуниттифоқ овоз ёзув фирмасининг М. Тошмуҳамедов номидаги Тошкент грампластинкалар заводи, истеъдодли бахшиларимиз биргаликда ҳаракат қилишлари керак.

Тошкент

АННА АХМАТОВА УЙИДА 18 ЙИЛ

АСКАРЛИКДАН келганимга анча бўлса ҳам ҳарбий уст-бошимни ечмаган эдим. Озгина оқсоқланиб юрганимдан радиомизнинг севимли диктори Дарья Николаевна Губанова «калека» деб ҳазиллашарди. Шунданми, Дарья Николаевнанинг олдига келадиган артистлар, ёзувчилар ҳам ҳазиллашиб шундай деб чақирадиган бўлишди. Мен диктор эдим, уруш вақти эди, кечаю-кундуз ишлардик. Бизнинг олдимизга радиодан шеър ўқигани, жангчиларга ваъз айтгани Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон келиб туришганидек, ўша йиллари эвакуация бўлиб келган Алексей Толстой, Николай Погодин, Корней Чуковский, Якуб Колас, Владимир Луговский, ўзимизнинг Светлана Сомова ҳам келиб туришарди, Москва, Ленинград, Киев артистлари... Улар Дарья Николаевнани жуда яхши кўришарди. Чунки у жуда маданиятли, билимдон аёл эди. Адабиёт аҳли билан ҳам, санъат аҳли билан ҳам бирдек гапириша оларди. Уларнинг суҳбатлари уруш ҳақида, урушнинг тақдири ва оқибатлари ҳақида, адабиёт ва санъат ҳақида бўлгучи эди. Ана шундай суҳбатларнинг баъзиларида бир баланд бўйли, сипо, аммо жуда сўлғин, ғамгин аёл ҳам бўларди. Уни Анна Ахматова дейишарди. У келиши билан негадир ҳамма ўрнидан турар, уни юқорига олишар, давом этаётган суҳбатларига қўшишга ҳаракат қилишарди. Аммо у дарров аралаша олмас, узоқ тинглар, ҳатто қурдошлари суҳбатларига ҳам осон аралаша олмасди. Лекин Дарья Николаевна билан жуда қаймоқлашиб кетишгучи эди.

Бир куни Дарья Николаевнанинг студиядан чиқиб келишини кутиб ўтирган ўша аёл «ҳа, калека, ишлар қалай», деб қолди. Дарья Николаевнага ўхшаб ҳазиломуз мурожаат қилганидан илжайиб «ёмонмас», дедим. «Ахматова хоним» деб қўшиб қўйгим келдию, биринчи бор сўзлашаётганим учун «шаккоклик» қилгим келмади. Дарья Николаевна чиқиб қолди, «бор, суҳбатдошларинг кутиб қолишди», деди. У радио тингловчиларни шундай дерди.

Студиядан қайтиб чиқсам, йўқ. Унинг менга Дарья Николаевнага ҳазиллашиб мурожаат қилгани қизиқ туюлган эди, сўрагим келди:

— Дарья Николаевна, у дугонангиз ким бўладилар, отлари нега бунақа, татар қизими?

Дарья Николаевна ўзбек аёлларига ўхшаб юзини тирнади:

— Вай, шоир ҳам шунақа бўладими, шоирни билмаса... Анна Ахматова-ку! Бу унинг тахаллуси. Ундан кейин айтишига қараганда аждодларидан кимдир сизларга яқин бўлиши керак.

Энди адабиётга келаётган кунларимиз эди, ҳадеб тиқилаверишга ийманар эдик.

— Бугун у ҳамшаҳарларига радиодан мурожаат қилади, ленинградликларга, — деди Дарья Николаевна сўзида давом этиб. — Шеърларидан ўқийди. Шундай шеърлар ёзганки, чидолмайсан киши. Эшит албатта.

Мен эшитдим. Ҳақиқатан ҳам дилгир, лекин бефарқ тинглаб бўлмайдиган шеърлар эди. Ҳаммаси Тошкентда ёзилган, Ленинградни ҳимоя қилаётган жўмард жангчиларга мурожаат. Мен бу шеърларни радиодан эмас, студиядан ўтириб тингладим.

— Диққат, ленинградликлар! — деди Дарья Николаевна. Салобатли овози бор эди унинг. — Микрофон олдида ҳамшаҳарингиз Анна Ахматова!

Анна Ахматова микрофон олдида ўтирган эди, ғоз турди. Чексиз тингловчилар истиқболида тургандек, уларга салом бергандек оҳиста эгилди. Ўқий бошлади. Чиройли, майин, паст овози титрарди. Иккинчи шеърга ўтганида сергакланди, бўғиқроқ овози бора-бора кучаяр, қақшамоққа бошларди. Энди у микрофондалигини унутди, гўё кенг чексиз майдонда ўқирди. Очиқ чеҳраси, қирра бурни, кенг баланд пешонаси, кўкимтир қўнғир кўзлари аниқ кўрина бошлади менга. Пушкин муҳаббатини қозонмоғи мумкин бўлган узун, гўзал бўйнидаги қўнғир маржонини оҳиста силкитарди. Сўнгги шеърига ўтганида ҳамон ўша кенг елкасини чулғаб, назаримда, халақит бериб турган шол рўмолини отиб ташлади. У Дарья Николаевна қўлига бориб тушди.

Шеърини ўқиб бўлди, микрофонни беркитдилар. У ҳамон микрофондан узилолмасди. Губанова қўлидан шол рўмолини олди-да, «уҳ» деди. Яхши ўқиганини айтиб, мамнунлигимни билдирмоқчи бўлдим. Дарья Николаевна буни сезгандек, менинг ҳам шеъриятга ҳавасим борлигини айтди унга. Ҳали ҳам ҳаяжондалигиданми, кўнглим учун илжайиб қўя қолди, қизиқсинмади.

Аммо бир неча вақтдан кейин унинг уйида пайдо бўлганимда ҳайрон бўлди, қизиқсинди:

— Келинг, «калека», — илжайинқиради.

Мени таништирмоқчи бўлиб турган комендант чол унга ҳужжатимни узатди.

— Ҳамид Олимжонович юбориптилар.

Ҳамид Олимжон номини эшитиб сергакланди, хатни олиб кўз югуртди.

— Ҳамид Олимжон ғамхўр киши, — деди, — оилангиз борми?

— Яқинда уйлаймиз, Анна Андреевна, тўйга айтсак, келасиз-да, — уйидан чиқиб бизни тинглаб турган Абдулла Қаҳҳор жавоб қилди.

— Албатта келаман. Яхши мақолларинг бор-ку, бир марта туз ичган жойингга минг марта салом бер, деган. Тошкент менинг дардимни олди, одамлари малҳам бўлди. Уйимни бор-йўғим билан қолдираман сизга.

Бир ёзув столи, тўртта оддийгина стул, битта тумбочка, сим каравот турарди, пружинаси пол искаб ётган.

— Анна Андреевна, амин бўлинг, мен бу нарсаларингизни кўз қорачўғимдек асрайман. Ахир, булар менга кутулмаган ёдгорлик-ку.

— Анна Андреевна, болага қийин бўладиган бўлди. Сиз ахир бу ёзув столингизда Тошкент шеърларингизни ёзгансиз, — таъкидлади Қаҳҳор.

— Ҳамма нарсанинг ҳам осони яхши бўлмайди, — кулди Ахматова. — Бу нарсаларни менга Усмон Юсупович юборганлар. Назар солинг, ҳаммасида Марказий Комитетнинг тамғаси бор. — Тағин илжайди. Дераза олдида оқ қайиндек бўй чўзиб турган ёш кўк теракни кўрсатди. — Манави Шарқ қайинини ўзим экканман, ижод боғларингдан. Уч ёшда. Уни ҳам эҳтиёт қилинг.

Мен уни албатта асрадим. Май ойи эди, унинг оппоқ яшил барглари худди шеър ўқигандек овоз чиқариб шамолда шилдираб турарди.

Бу ҳовли ёзувчилар ҳовлиси эди. Бу жойда Луговский, Погодин, Қаҳҳор, Фаттоҳ яшагучи эди. Ҳовли анча кенг, гир айлана уйлар. Ахматова иккинчи қаватда — болахонада яшаган, дейишади. Билмадим, мен унинг ҳозир айтганим биринчи қаватда, яхши уйда турганини биламан. Иккинчи қаватда (мансардага, аниқроғи, чордоққа ўхшаган жойда) бир муаллима турарди — Таися Николаевна деган, тағин бир неча кўчириб келтирилган ёзувчилар ва рассомлар оилалари туришарди.

Ёшлик — хом бошлик, деганларидек, у вақтлар мен кўп нарсага тушунмас эканман. Кейин, анча кейин афсусларимни айтмайсизми. Жуда кўп хотиралар қолиши шаксиз эди.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, бу уйда ўн саккиз йил турдим. Ўн саккиз йил Анна Андреевна ёзув столида шеър ёздим. Ўн саккиз йил мана шу Жуковский кўчасидаги 54-уйда телефон жиринглаб турди. Зилзила бўлмаганида уй сақланарди, ҳозирги ҳашаматли уйлар тушиб, у уй, у ҳовли бузилиб кетмаган бўларди, албатта. У кириб-чиқиб турган йўлаккина қолди ундан хотира бўлиб. Ажаб эмас бир кунмас-бир кун келиб мана шу кираверишга «Бу уйда 1941 йилдан 1944 йилгача буюк тошкентлик ва ленинградлик шоир Анна Ахматова яшаган», деган мармар лавҳа битилса.

Туроб ТЎЛА

ЁШ ПИАНИНОЧИНИНГ ЮТУҒИ

Тошкентдаги В. Успенский номидаги ўрта махсус музика мактабини битириб, ҳозирги кунда Москва Давлат консерваториясининг II курсида таълим олаётган 19 ёшли Алексей Султонов Американинг Форт-Уэрт шаҳрида ўтган Ван Клиберн номидаги халқаро конкурсда биринчи ўринни эгаллади.

1962 йилдан буён тўрт йилда бир марта ўтказиб келинаётган бу конкурс жиддий халқаро беллашувлардан бири бўлиб, ўз моҳият-эътиборига кўра Москвада ўтадиган П. Чайковский номидаги ва Брюсселда ўтадиган қиролича Елизавета номидаги конкурслар билан тенглашади. Пианиночи тўрт марта— биринчи даврада иккита якка программада, иккинчи даврада камер асарда ва учинчи даврада оркестр билан фортепиано учун иккита концертда маҳоратини намойиш этиши керак.

А. Султоновнинг ҳар бир чиқишини тингловчилар қизғин қарши олдилар. Иккинчи турда у Америка торли квартети жўрлигида куй ижро этди. Айниқса, пианиночининг маҳаллий симфоник оркестр билан биргаликда Ф. Шопен ва С. Рахманинов асарларини ижро этиши музика ихлосмандларида катта таассурот қолдирди.

Энди А. Султонов АҚШда, шу жумладан, Нью-Йоркнинг машҳур Карниги-Холл концерт залида ижрочилик маҳоратини намойиш этади.

ДЎСТЛИК ФЕСТИВАЛИ

Июнь ойида Ўзбекистон ССР ва Туркманистон ССР Композиторлар уюшмалари ташаббуси билан Хоразм ва Тошовуз областларида дўстлик фестивали концертлари бўлиб ўтди. Унда асосий ижрочи сифатида Т. Жалилов номидаги Давлат халқ чолғу асбоблари оркестри қатнашди. Шу муносабат билан фестиваль қатнашчилари — Ўзбекистон ССР Композиторлар уюшмасининг оммавий жанрдаги музикалар комиссияси раиси, композитор Ҳабибулло Раҳимов ва оркестрнинг бадиий раҳбари ҳамда бош дирижёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Форуқ Содиқов қуйидагиларни гапириб бердилар:

Ҳ. РАҲИМОВ — Умуман олганда, уюшмамиз дўстлик фестивали концертларини барча қардош республикаларда ўтказишни режалаштирган. Дастлабки фестиваль Туркманистондан бошланди. Кейинроқ Тожикистон, Қирғизистон республикаларида давом этади.

Хоразм ва Тошовуз областларида ўтган концертлар ўзаро дўстлик, биродарлик алоқаларини мустаҳкамлаш йўлида яхши қадам қўйилганидан далолат беради. Муҳими шундаки, бу фестивалнинг якунловчи концертини телевидение орқали намойиш этиш мўлжалланмоқда. Унда, аввало, туркманистонлик меҳмонлар билан биргаликда давра суҳбати ўтказилиб, кейин икки республиканинг куйлари ижро этилади. Туркманистон музикаларига Муҳаммад Моммадов дирижёрлик қилади.

Ф. СОДИҚОВ — Урганчга Ҳабибулло Раҳимовдан ташқари, республика Композиторлар уюшмаси правлениесининг котиби, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Улуғбек Мусаев, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Султон Ҳайитбоев ҳам бордилар. Туркманистонлик меҳмонлар орасида Композиторлар уюшмаси раисининг ўринбосари Байрам Худойназаров, композитор Ота Чориев, чолғучи Отаниёз Отаниёзов, қўшиқчи Отагелди Қорёғдиев, дирижёр Муҳаммад Моммадов бор.

Биз, аввало, Хеванинг диққатга сазовор жойлари билан танишдик. Концертимизни Хеванинг марказий маданият ва истироҳат боғида бошладик. 5-музика мактабида, Урганчдаги ёғ-мой комбинатида, айниқса, Огоҳий номидаги область театрида ўтган концертларимизни томошабинлар самимий кутиб олдилар. Театрдаги концерт Ҳ. Раҳимовнинг «Муборакбод» номли байрам увертюраси билан очилди. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театри солисти Мақсад Юнусова фестиваль учун махсус тайёрлаган Султон Ҳайитбоев қўшиқларидан намуналар ижро этди. Фаттоҳ Назаровнинг «Қўшиқ ва рақс» музикаси (якка созда Қаҳрамон Назиров) янгради. Ф. Алимов ва Т. Қурбонов асарлари туркман қўшиқлари ва халқ чолғу асбоблари учун ёзилган музикалари билан алмашиб турди. Туркманистон Давлат филармонияси солисти Отагелди Қорёғдиев СССР халқ артисти В. Мухатов, Н. Холмамедов, А. Хидиров, Б. Чориев қўшиқларини куйлади. Бизнинг оркестримиз солисти Илҳом Эртоев қашқар рубобида Байрам Худойназаровнинг «Поэма» асарини ижро этди. Отаниёз Ражабовнинг «Ёшлар рақси» ва Қурбон Қулиевнинг туркман халқ музикасини электрли дутор учун мослаган «Уч ёғоч» куйларини тингловчилар яхши қарши олдилар. Улуғбек Мусаев ўзининг «Байрам поэмаси» асарини роялда якка ўзи ижро этганида гулдурос қарсаклар янграли.

Тошовуз областидаги концертларимиз ҳам яхши ўтди. «Коммунизм», В. И. Ленин номидаги, «Октябрь 40 йиллиги» колхозларида, пахта заводида, шаҳарнинг автокорхонасида ўтган концертларда туркман халқининг вакиллари бизни қувонч билан кутиб олдилар.

Хуллас, оркестримиз биринчи марта шундай мураккаб, бой репертуарга эга фестиваль ўтказишга муваффақ бўлди. Биз икки қардош халқ ўртасидаги дўстлик ипларини мустаҳкамлашга ҳисса қўшганимиздан хурсандмиз.

Суҳбатни
Саодат ОМОНМУРОДОВА
ёзиб олди

АНЪАНАВИЙ АРХИТЕКТУРА КУНЛАРИ

Кеча республикамизда анъанавий архитектура кунлари бошланди. Иккинчи марта ўтказилаётган бу тадбир 7 июлга қадар давом этади. 1 июль Халқаро архитекторлар куни бўлиб, бу тадбир ана шу санага бағишланган. Бу кун бизнинг республикамизда ҳам кенг нишонланади. Кунлар давомида Ўзбекистон Архитекторлар уйида ва илмий-тадқиқот ҳамда лойиҳалаш институтларида тематик кўргазмалар ташкил этилади. Бу кўргазмаларда бўлажак архитектура иншоотлари лойиҳалари намойиш этилади. Унда республикамизнинг таниқли архитекторлари қатнашадилар.

Бундай архитектура кунларини ўтказиш республикамизда янги қурилиш иншоотларини бунёд этишда самарали ёрдам беради.

ТИЛШУНОС ОЛИМ

Тилшунос олим Насимхон Маматовнинг босиб ўтган ҳаёт йўлларига назар ташласак, унинг умр йўли кўз олдимизда ёшларимизга ибрат бўла оладиган, социалистик Ватанга чексиз садоқат, ватанпарварлик ва интернационализм туйғулари билан суғорилган, илму фан йўлида фидокорона ва самарали меҳнат қилишнинг намунаси сифатида гавдаланади. Олимнинг қарийб 40 йиллик ижодий фаолияти бунинг яққол далилидир.

Н. Маматов 1919 йили Фарғона область Ленинград районида ўқимишли деҳқон оиласида туғилди. Калтатой қишлоғидаги бошланғич мактабда, сўнгра Қўқон шаҳридаги Пахтачилик рабфагида, Самарқанд Қишлоқ хўжалиги институтининг агрономия факультети, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтида ўқиди. 1939 йили институтнинг 3-курсидан ҳарбий хизматга кетди. Фашист босқинчиларига қарши ҳаёт-мамот жанглари бораётган энг оғир дамларда — 1942 йили Ленин комсомолига, 1944 йили эса Коммунистик партия сафига кирди.

Урушдан қайтгач, 1951 йили Ўзбекистон ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти аспирантурасида таниқли луғатшунос олим, академик К. К. Юдахин раҳбарлигида «Ўзбек тилида пахтачилик терминлари» мавзуида илмий иш олиб борди.

1951 йили кандидатлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилгач ўзбек лексикологияси ва лексикографияси билан чуқурроқ шуғуллана бошлади. 1959 йили Москвада босилган «Ўзбекча-русча луғат» тузишда ва «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»ни яратишга тайёргарлик ишларида фаол қатнашади.

Ўзбек тилшунослигида, шунингдек, туркологияда ҳам қўшма сўзлар масаласи энг мураккаб ва чигал проблемалардан ҳисобланади. Уларни ҳар бир тилда назарий жиҳатдан ишлаб чиқиш, бошқа ёндош тил ҳодисаларидан, айниқса, сўз бирикмасидан фарқлаш, уларнинг табиатини, специфик хусусиятини аниқлаш муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эгадир. Мана, қарийб 20 йилдирки, Насим ака ана шу проблема юзасидан илмий тадқиқот олиб бормоқда.

Азалдан бадиий адабиёт, хусусан, шеърият шайдоси бўлган Н. Маматов адабиётшунослик, айниқса, классик шоирларимиз ижоди билан ҳам қизиқиб келади. Унинг «Увайсий чистонлари», «Фурқат асарлари лексикаси», «Фурқат асарларининг янги нашри» каби мақолалари бунинг далилидир.

Олимнинг фаолиятига назар ташлар эканмиз, унинг партия ва халқ ишига садоқати, ҳамиша Ватанга хизмат қилишни ўз шахсий манфаатидан юқори қўйиб келганининг гувоҳи бўламиз.

Шу кунларда Насимхон Маматов фақат ўзбек тилида эмас, бошқа тилларда ҳам энг мураккаб ва мунозарали саналадиган қўшма сўзлар (уларнинг ўзига хос хусусиятлари, содда, ясама ёки аффиксал, жуфт, такрорий ва қисқартма сўзлардан, айниқса, сўз бирикмалари ва фразеологик иборалардан фарқлари ва имлоси) ҳақидаги докторлик диссертациясини ҳимоя қилишга тайёрланмоқда. Биз тилшунос Насимхон Маматовни 70 ёшга тўлганлиги билан табриклаймиз, унга узоқ умр ва ижодий парвоз тилаймиз.

Аҳмаджон МАҲМУДОВ,
филология фанлари доктори

АЛИФБО

Ўзбек халқининг узоқ асрлик маданияти, адабий-бадиий мероси эски ўзбек ёзувида (араб алифбосида) бизгача етиб келган. Араб ёзуви асосидаги эски ўзбек хат турлари жуда кўп бўлса-да, бизнинг аждодларимиз асосан насх ва настаълиқ хатидан фойдаланган.

Газета саҳифаларида эски ўзбек ёзуви сабоғининг иккинчи босқичи ҳисоблашмиш бериладиган матнларда классик ёки замонавий шоирларимизнинг чуқур маъноли ҳикматли байт, қитъа, рубоий, ғазал каби жанрларидан намуналар бериб борамиз. Бу матнлар ҳам насх ва ҳам настаълиқда бериб борилади. Шартли равишда насхни ёзувнинг босма шакли, настаълиқни ёзма шакли деб аташ мумкин. Биз саводхонлик, имло қоидаларига риоя қилган ҳолда, бериладиган матнларни қўлёзма нусхалардан кўчириб, шу билан бирга ҳар иккала хат унсурлари, ёзилиш услубларига ҳам эътибор бердик. Чунки аждодларимиз бехато ёзиш билан бирга, ҳар бир хат турининг ёзилиш услубига ҳам жиддий эътибор берганлар. Зеро, араб ёзуви нақш санъати, тасвирий санъат билан баробар ривожланган ва шу санъатнинг бир тури деб қаралган.

Шуни ҳам ўқувчиларга эслатиб қўйиш керакки, қўлёзмалардаги ёзув услуби, имлолардаги айрим тафовутлар ҳар бир хаттотлик мактабининг, масалан: Бухоро, Ҳирот, Самарқанд, Шероз каби хаттотлик мактабларининг ўзига хос ривожланиши, ўша жойлардаги тил хусусиятлари, котибларнинг савияларига боғлиқ бўлган. Бундан ташқари қўлёзмалар саводхонларнинг савияларига қараб ҳам ёзилган. Масалан, мактаб ўқувчилари учун содда услубда асарлар ёзилган бўлса, Бедил, Навоийхонлар учун мураккаб, ҳатто баъзан нуқталар қўймасдан қўлёзмалар битилган. Биз дарс жараёнида китобат санъати, қўлёзмаларнинг ёзув усулларидаги фарқлар, хат турлари ҳақида ҳам маълумот берамиз.

Матнлар ЎзССР ФА Ҳ. Сулаймон номидаги қўлёзмалар институтининг етакчи илмий ходими, филология фанлари кандидати Фозила Сулаймонова ёрдамида тайёрланиб, у кишининг таҳриридан ўтиб боради.

Дастлабки машғулотимизни улуғ мутафаккиримиз Алишер Навоий ижодларидан намуналар бериш билан бошлаймиз. (Аввал насх хати, кейин настаълиқ хати берилмоқда).

Хаттот: Сайфиддин РАФИДДИНОВ

اگراین قیلمادی حمایت سنگا
اوزونگدین ییرکدور شکایت سنگا

•

اگرایل قیلمدی حمایت سنگا
اوزونگدین کیرکدور شکایت سنگا

Агар эл қилмади ҳимоят санга,
Ўзунгдин керакдур шикоят санга.

آدمی ایرسانگ دیماگیل آدمی
انی که یوق خلق غمی دین غمی

•

آدمی ایرسانگ دیماگیل آدمی
آنی که یوق خلق غمیدین غمی

Одамий эрсанг демагил одами,
Оники йўқ халқ ғамидин ғами.

آزآز اورگانیب دانا بولور
قطره قطره ییغیلیب دریا بولور

•

آزآز اورگانیب دانا بولور
قطره قطره ییغیلیب دریا بولور

Оз-оз ўрганиб доно бўлур,
Қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур.

خلایق غه لورما قیلیب بی نوا
اوزونگا روا کورماگان نی روا

•

خلایق غا کورما قیلیب بی نوا
اوزونگا روا کورماگان نی روا

Халойиқға кўрма қилиб бенаво,
Ўзингга раво кўрмаганни раво.

غربت دا غریب شادمان بولماس ایمیش
ایل انگا شفیق و مهربان بولماس ایمیش
آلتون قفس ایچرا گر قیزیل گل بوتسه
بلبل غه تیکاندیک آشیان بولماس ایمیش

•

غربت دا غریب شادمان بولمس ایمیش
ایل انگا شفیق و مهربان بولمس ایمیش
آلتون قفس ایچرا گر قیزیل گل بوتسه
بلبل غه تیکاندیک آشیان بولمس ایمیش

Ғурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл анга шафиқу меҳрибон бўлмас эмиш,
Олтун қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулға тикандек ошён бўлмас эмиш.

جاندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز
ساندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز
هر نیسینی که سیومک آندین آرتوق بولماس
آندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز

•

جاندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز
ساندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز
هر نیسینی که سیومک آندین آرتوق بولماس
آندین سینی کوپ سیوارمین ای عمر عزیز

Жондин сени кўп севармен, эй, умри азиз!
Сондин сени кўп севармен, эй, умри азиз!
Ҳар нениким севмак ондин ортуқ бўлмас
Ондин сени кўп севармен, эй, умри азиз!

ЎзАС АХБОРОТИ

Яқинда Доғистондан хушхабар келди. Ҳамзат Цадаса номидаги Доғистон авар музикали драма театрида Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони» комедияси саҳналаштирилди. Асарни ДАССРда хизмат кўрсатган артист Солиҳ Имонқулов саҳнага қўйган. Рассом — Ирина Миронова.

Бош ролни таниқли актриса Обидат Ҳусейнова ижро этган. Шунингдек, спектаклда РСФСРда хизмат кўрсатган артист, ДАССР халқ артисти Сидрат Мажидова, республикада хизмат кўрсатган артистлар Магамед-Расул Боғдулов, Магамед Нурмагамедов, Зайнаб Ҳамзатова, артистлардан Людмила Мухамалиева, Раҳматулла Тожиддинов, Мисай Алиева ва бошқалар иштирок этмоқдалар.

Ўзбеклар ҳаётидан олиб ёзилган бу ажойиб саҳна асарини доғистонлик томошабинлар мамнуният билан қабул қилдилар.

•

Ёзувчи Фарҳод Мусажоновнинг Ҳамза номидаги академик театрда саҳналаштирилган «Нажот истаб» пьесаси томошабинлар томонидан илиқ кутиб олинган эди. Пьесада ота-она ва болалар муносабати, ёш авлодни тарбиялашда катталарнинг бурчи ва вазифалари ҳақида сўз юритилади. Бу социал муаммо бугунги куннинг долзарб мавзуларидан биридир. Шунинг учун бўлса керак пьесага қардош республикаларда ҳам қизиқиш ортди. «Нажот истаб» яқинда Татаристон АССРнинг Альматевск шаҳар театри репертуаридан ўрин олди. Пьесани РСФСР ва Татаристон АССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Абдулла Тўқай номидаги республика давлат мукофотининг лауреати Ғали Ҳасанов саҳналаштирган. Ролларни театрнинг етакчи артистлари ижро этмоқда.

•

Куни кеча область «Октябрь» кутубхонаси ҳамда Тошкент район кутубхонаси ходимлари ташаббуси билан шоиралар Ойдин Ҳожиева, Гулчеҳра Жўраева ҳамда «Ёш гвардия» театрининг бир группа актёрлари Эркин Комилов, Ёдгор Саъдиев, Доно Бобохонова, Мадина Усмонова Тошкент район Охунбобоев номидаги колхоз шийпонида дала меҳнаткашлари билан ижодий учрашув ўтказдилар. Учрашувда СССР халқ депутатларининг биринчи съездида кўтарилган бугунги Ўзбекистон муаммолари ҳақида қизғин фикр алмашув бўлди. Кечада шоиралар Ойдин Ҳожиева, Гулчеҳра Жўраева янги шеърларидан ўқидилар. Таниқли актёрларнинг чиқишлари йиғилганларда ҳаяжонли таассурот қолдирди.

В. СОБИРОВА

•

Тошкент Давлат консерваторияси немис халқ қўшиқлари ансамбли коллективи Германия Демократик Республикаси бўйлаб сафардан қайтди. Ансамбль фаолияти ва сафар таассуротлари ҳақида ансамбль бадиий раҳбари, консерватория тиллар кафедрасининг мудири И. Перецман мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Мен консерваторияда немис тилидан дарс бераман. Бундан ўн йил бурун немис ансамбли тузиш фикри туғилганди. Кейин консерватория раҳбарияти, ўқитувчилар ва студентлар билан маслаҳатлашдик. Барча рози бўлди. Ишни биринчи навбатда немис тилини пухта ўрганишдан бошладик. Кейин немис халқ термаларини йиғдик. Ҳозир ансамблимизда учта — хор, чолғу ва рақс группалари мавжуд.

Бугунга келиб ансамблимиз аъзолари қирқтадан ошиб кетди. Уларнинг деярли ҳаммаси студентлар, турли факультетларда ўқишади.

Коллективимизда ўзбеклар, руслар, татарлар, немислар ва бошқа миллат вакиллари бор. Ансамблимиз тез-тез чет эллик туристлар, асосан ГДР ва ГФРдан келган туристларга концертлар қўйиб беради.

Энди ГДРга қилган сафаримиз ҳақида икки оғиз сўз. Биз Берлинда, Потсдамда, Наумбург, Галле, Эйфурт, Веймар ва бошқа шаҳарларда концертлар бердик. Паркларда, ёзги театрларда, концерт залларида бўлиб ўтган учрашувлар ва концертлар дўстларимизда катта таассурот қолдирди, деб ўйлайман. Чунки бизни ҳамма жойда қарсаклар билан олқишлашди. Умуман олганда, немислар ерида ўтган биринчи гастролимиз кўнгилли ўтди ва кўп нарсалар ўрганиб қайтдик.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими ёзувчи Сайёрга онаси

Манзура Ғулом қизи ФАЙЗУЛЛАЕВА

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қиладилар.

СУРАТ ВА СИЙРАТ

Халқимизнинг севимли актёрлари Роза Каримова ва Эргаш Каримов яқинда чойхонамизга ташриф буюришди. Қўлимизни кўксимизга қўйиб қуллуқ қилдик, «қадамларига ҳасанот» дедик.

Меҳмонлар бир пиёладан чой ичишгач, аста гап бошлашди. Иш кўп, вақт оз. Югур-югур. Мавзу топ, ҳажвчи қидир. Режиссёрга салом бер, операторга қараб йўталма. Гримчини хафа қилма. Бу ҳам майли-я, колхозда учрашув, совхозда йиғин, районда қурултой.

Уйга келиб ҳам тинчимайсиз. Маҳаллада мажлис, қариндошда тўй, фалончиевникида базм, писточниевникида юбилей. Торт-торт, бўлбўл. Ҳой биродарлар, санъаткор ҳам одам, бола-чақаси, рўзғори бор, дейдиган инсон топилмайди. Бозорга бориш керак, магазинга кириш керак. Бир кило помидор эски пулга қирқ сўм, пештахта бўм-бўш. Э, нимасини айтасиз, уч кундан бери бир кулча совун тополмаймиз-а. Саид Аҳмад фельетонни ёзиб пулини жарақ-жарақ санаб олди-ю кетди. Қани энди ўша шилимшиқ, сассиққина совунлар.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

МОТАМ МАРШИ

«ШУМ БОЛАНИНГ ЖИЯНИ» ТУРКУМИДАН

Эрталаб соат ўн. Маданият уйининг янги директори — **баланд охурдан сув ичиб ўрганган** Кимсан Тўраевич — эски одатига кўра қўл остидагиларнинг **сиқиб сувини ичмоқда** эди.

— Тўгаракларда иш суст, жадаллаштириш кўринмайди. Мана, мисол учун сиз, Одилхон ака, болаларга нимани ўргатасиз? Нақќошликни, тўғри, лекин замонавий нақшларни эмас, **хонлар давридаги феодал нақшларни ўргатаётибсиз,** уларнинг тарбиясига салбий таъсир кўрсатаётибсиз. Бизга эса оддий, меҳнаткаш халқ нақшлари керак! — у кўзойнаги устидан меҳнатда букчайган, содда қарияга укки қараш қилди. — Умуман, қайта қуришни ўзингиздан бошлашингиз керак. Нима бу юриш: **кўк дўппи, маҳси, гоҳида эшигингиз тагида чопон кийиб ўтирган ҳолатда** кўраман. Ахир булар эскилик сарқити — диний кийимлар-ку! Янгичасига кийиниб, янгичасига ишланг. Йўқса жойни бўшатиб қўйинг!

Тўгарак раҳбарларининг юзларида тайинли бир ифода йўқ, гунг бўлиб ўтиришарди. «Пенсияда-ку, нимадан қўрқади-я! Бу тўрткўзни би-ир боплармайдими! — хаёлидан ўтказади эстрада тўгарагининг бошлиғи Тўлқин. — Мен гапирардим-у, лекин...»

Айниқса, халқ чолғу асбоблари тўгарагида аҳвол оғир. Раҳбари Иноғомов, эрталабдан отарга кетадими, мана, яна йўқ! Қачон қарасанг, болалари битта пардани тинғиллатади, **бувамни замонидан қолган** «чўлғаниб»ни айтади. Ўзи шусиз ҳам эскиликка чўлғаниб ётибсиз! Ҳозир ашула, куй жуда кўпайиб кетган, шуларни қисқартириб, ўрнига духовой оркестр учун тўй ва мотамда чалинадиган **бир жуфт марш** яратайлик десам, миллий куйларимиз бор, деб менга ақл ўргатади. Уни бунчалик **ғоявий мўртлигини** билмаган эканман.

Техник бўлсам ҳам санъатнинг энг кичик гайкасигача биламан! Раз бу ерга тайинладимми, демак, бу соҳада ҳам сизлардан кўп нарсани биламан, тўғрими?

Ўтирганлар гуваладек «миқ» этишмади. «Қани энди Иноғомов бўлгандайди!» — надомат билан ўйлади Одилхон ака. «Ҳартугул, Иноғомов йўқ, гап талашиб мажлисни жанжалга айлантирарди, — ичида суюнди бичиш-тикиш тўгарагининг бошлиғи Холидахон, — Севарани кўйлагини бугун битириб бермасам, балога қоламан!» «Дўқи зўр, демак, тирговичлари ҳали кўп!» — мулоҳазага борди шифтга тикилиб ўтирган ёш техниклар тўгарагининг раҳбари Рустамбек.

— Мана, охири ўзим маршларни интернационал руҳда басталаб юбордим. Андижон полькасидан, Бетховен симфониясидан, хуллас, ҳамма халқларнинг музикасидан бир чимдим-бир чимдим қўшдим, қарабсизки, тўй ва мотам маршлари тайёр бўлди-қолди! Тўғри, янгиликда камчилик бўлади. Турғун аканинг тўйида болаларни ўртага биринчи чиқиши эди, билмасдан мотам куйини чалиб қўйишди.

— Ҳиҳ-ҳиҳ, — кулиб юборди Маллаев.

— Янгилик ҳали сизга майнавозчилик бўлдими! — Кимсан Тўраевич пешанасидан бодроқдек тер томчиларини артиб Маллаевга ўқрайди. Ҳамма бирдан гуноҳкорга қаради. «Нима қилади ўйнашиб! — қошларини чимирди Холидахон, — **буни касрига** биз қолмасак гўргайди!» «Жуда одобсиз-да бу сураткаш, — ғижинди Одилхон ака, — **арини инига чўп суқиб** нима қилади!» «Қаердан бўлса ҳам **нонини топиб ейди,** шунинг учун чўчимайди», — сураткашга ҳаволанди Рустамбек. «Баччағар, ўйинбузуқи!» — аччиқланди Тўлқин.

— Бугун ҳамма Шокир аканинг тўйига бориши шарт! — уқтирди Кимсан Тўраевич, — Луқмонча бошлиқ болалар духовой оркестри мен басталаган тўй маршини чалади. Ўзим катта нутқ ҳозирлаб қўйдим, мотам маросими, мозор ва қабртош тўғрисида. Янгиликни оммалаштириш учун газетадан мухбир чақиртирганман... — Шу пайт эшик очилиб галстуги қийшайган Луқмонча мўралади. — Қани кашшоф, духовой оркестрни ишлари ҳақида ахборот бер-чи! Маршларни ўргандингларми?

— Ўрганиб бўлдик, ўртоқ директор! — солдатдек шаҳд жавоб берди Луқмонча. — Фақат, оғзига отни калласи сиғадиган туя бўйинли ҳўкиз карнай йўқ, ўшанга...

— Уни ҳам топасиз! Умуман, маршларим ёмон эмас-а?

— Зўр, ўртоқ директор! Анави куни тўй маршини чалган эдик, боғчадаги болалар йиғлай бериб шишиб кетибди, Раъно опанинг юраги ёмон бўлиб ишга чиқмабди. Чойхонадан лом билан ҳам кўчириб бўлмайдиган Султон ака билан Қосим пат-пат ит қувгандек қочиб кетса бўладими! Айниқса, орқа тарафда турадиган Ашурмат бизларни ишдан қўйиб роса безор қилди-да. Санлар дейди, мени имененамда мотам куйини жўрттага чалаяпсанлар, дейди. Бу тўй марши десам ҳам ишонмайди, охири чидолмадим, яримта ғишт отган эдим, ўшани қўлтиқлаб тинчиб кетди.

— Мотам маршимиз классикларникидан қолишмайди-а!

— Ҳа, ўртоқ директор. Агар би-ир гумбирлатсак борми, ҳатто ўлик ҳам сакраб туриб кетса керак!

— Шуни бир синаб кўриш керак эдида! — завқланди Кимсан Тўраевич, — аксига олиб маҳаллада биронтасининг ҳам паймонаси тўлмаётибди. — У барчага бирма-бир тикилиб келиб Одилхон акада тўхтади, кекса уста айбдордек бош эгди. — Мотам митингида сўзланадиган нутқни тахт қилиб қўйибман, фақат исм-фамилияси бўлса, бас.

Орага гўристон сукунати чўкди. Луқмонча чидолмади.

— Тишини оқини кўрсатмайдиган Жалол қовоқ бор-ку, — деди у, — ўша: кеча сени тарақа-туруқингни эшитганимдан бери кулгидан ўзимни тўхтатолмаяпман, уйимдагилар жинни бўп қолибсиз деб ишонишмаяпти дейди, жон ука, юр, ўшаларга мотам маршингни чалиб бер, ишонсин деб, ялиниб пешанамдан ўпавуриб шилиб юборди-да!

— Мотам маршига кулди? Тўнка! — Директор тутақди. — Отаси ҳам доим дўппини тескари кийиб юрарди. Музикани, тем более духовой музикани тушунмайди, бу қовоқ!

— Болаларни шайтони зўр, — негадир гапга аралашди Одилхон ака, — унинг арзимаган қилиқларига кулгилари қистаб...

— Ана, ана, айтдим-ку, сиз эскичасиз, хурофотчисиз деб, мана исботи! — Ўғри, жиноятчини қўлга туширгандек Кимсан Тўраевичнинг кўзлари чақнаб кетди. — Шайтонга ишонар экансиз, ваҳоланки, бизда шайтонлар революциядан илгари қирилиб битган!

Тўгарак раҳбарлари кулишни ҳам, йиғлашни ҳам билмай ағрайиб чиқиб кетишди. Устига тоғ босган Одилхон ака хона ўртасида довдираб турарди.

— Онангиз Робия буви саломатмилар? — аранг юрак ютиб сўради у.

— Мен ишхонада маҳаллийчиликка, таниш-билишчиликка йўл қўядиган принципсиз эмасман! Агар шунчалик қизиқаётган бўлсангиз, биронта болани юборинг, мени ишим бошимдан ошиб ётибди!

Қирқ йил бир маҳаллада яшаб ош-қатиқ бўлмаган бу одамдан ҳамма нарсани кутса ҳам буни кутмаган эканми, ака таажжуб билан елка қисиб ташқарига чиқди.

— Шокир акага қийин, ёлғиз ўғлини тўйи бузилмасин ишқилиб.

— Хўжайинга тушунтиринглар деб, тиз чўкиб ялинганди...

— Луқмончани чиқаринг, Робия бувидан хабар олиб келсин.

Бир соатдан сўнг Луқмонча «музикантлари» билан яна қайтиб келди. Бир парча қора латтани майдалаб йиртишди-да, созларига: труба, барабан, скрипка, каструлканинг қопқоғига ўхшаш мис патнусга боғлашди. Шовқиндан илҳоми ҳуркиган Кимсан Тўраевич ғазаб билан хонасидан чиқди.

— Ҳа, қаёққа? — Луқмонча йиғламсиради.

— Бувим қазо қилибдилар, ўшанга...

— Э, ростданми? — Кимсан Тўраевичнинг чеҳраси ёришди. — Кашшоф догани шунақа бўлади, мотам маршини чалинглар. Агар биров алай-балай деса, менга айт, хўпми?

— Ўғлингиз Зафар адамни ҳам бошлаб келинглар, бўлмасам ойим сизларни уйга қўймайди, девди.

— Бизни уйни нима алоқаси бор?! — Ажабланди Кимсан Тўраевич.

— Агар сизникига кирмасак, қандай қилиб тобутни тепасида мотам маршини чаламиз?

— Тобут?! Бизникида тобут нима қилади? — кўзининг ғуласи чиққан Кимсан Тўраевич дир-дир титрай бошлади.

— Ахир, Робия бувим...

— А?! Нима? Йўқол! Оркестринг билан қўшмозор бўл! — У шундай ўкирдики, бир боланинг қўлидаги мис патнус даранглаб ерга тушди.

У замбаракни ўқидек уйига отилди.

Эртасига Зафар мактабга кела солиб Луқмончага ташланди.

— Сен деб папам инфаркт бўлиб қолдилар!

— Айт, шошмай турсинлар, ҳали ҳўкиз карнай сотиб олганимиз йўқ!

...Луқмончани ғуррасини ҳисобламаганда, шу баҳона Шокир аканинг тўйи тўйдек ўтди, маҳалла ҳам бир ой тинч яшади.

Абдураҳмон ИБРОҲИМОВ

ЯНГИ НАВ

— Ҳўв, ким бор? — эшикдан агроном Нусратжон ва башанг кийинган шляпали киши кирди.

— Келинглар, меҳмонлар, — даста боғлаётган Ғанижон уларга пешвоз чиқди.

— Тошали Убайдуллаевич областдан келган текширувчи бўладилар, — деди агроном ҳамроҳини таништириб. — Идораларда обрўлари жуда баланд. Пилланинг нархи, сифатини аниқлаш шу кишининг қўлларида. Ручкада ёзсалар мўлчилик, ўчирсалар қуруқчилик. Бизларга қимматли маслаҳат, йўл-йўриқ берадилар.

— Хўш, ишлар дурустми? Бизга арз-дод борми? — сўради Тошали Убайдуллаевич.

— Ҳозирча йўқ, — иймaниб жавоб қилди Ғанижон.

— Колхоз раҳбарлари — хўроз. Зарбалари ҳам хўрозникича. Улар ечолмаган мушкулни тортинмай айтинг. Биз филмиз. Тепкимиз тоғни тешади, ҳал қиламиз. Тут барги етадими?

— Тежаб-тергаб беряпмиз. Охиригача етмайди, шекилли.

— Ўрнига тол ёки терак барги бўлмайдими?

Ғанижон ялт этиб агрономга ўгирилди, елка қисди:

— Улар қалин, қаттиқ, кейин аччиқ.

— Мазали, нозик узум барги-чи? Паловга қаватак қилиб босса ана роҳату мана роҳат. Одам еганини қурт ҳам ер?

— Бўлмайди, ичи ўтиб ўлиб қолади.

— Тегма нозик экан-да, кўрайлик-чи. — Тошали Убайдуллаевич қурт боқилаётган хонага қараб юрди. Фурсатдан фойдаланган агроном Ғанижоннинг қулоғига шивирлади:

— Ҳайрон бўлманг, илгари ошпаз экан. Таниш-билиш қилиб амалга минибди. «Хўп» денг қутуламиз.

— Тезроқ келинглар! — ичкаридан Тошали Убайдуллаевичнинг таҳликали товуши эшитилди. — Қурт ўлиб қолибди, қимирламаяпти.

— Ухлаяпти, — деди Ғанижон ҳайрон бўлиб.

— Соат ўн иккида-я? Дангасаларни уйғотинг!

— Қандай қилиб уйғотаман?

— Гап қайтармасдан қичқиринг, туртинг. Боқибеғамлик, турғунлик даври ўтди. Жадаллаштириш, қайта қуриш кетаётганини тушунтиринг. Қўнғироқлик соат қўйинг. Қатъий жадвал асосида еттида уйғониб баргини есин, ўнда ухласин.

— Тошали Убайдуллаевич, бу қуртнинг янги нави, — деди агроном юмшоқлик билан. — Ҳар куни эмас, ривожланиш даврида тўрт марта улгуржи ухлайди ва бир ёшга улғаяди. Ҳозир тўртинчи — балоғат ёшига етди.

— Шунақа денг. Олимларга офарин, пиллакорнинг мушкулини осон қилишибди. Яна қандай камчиликлар бор?

— Ун керак, топилармикин? — деди Ғанижон.

— Ие, янги нав қурт ун ейдими?

— Ун берилса, тухумдек пилла ўрайди. Қурт семириб думба солади. Кейин пўстдумбасини оламиз, — Ғанижон ғаши келиб пичинг қилди.

— Хўп, кўрсатма бераман. Бир-икки кило етадими?

— Ун бола-чақага егани керак.

— Унда колхоз катталарига учранг. Мен пиллакорларнинг қорнига эмас, ишига масъулман. Вақтим зиқ, бошқа хўжаликларни кўрайлик.

Тошали Убайдуллаевич қўлини орқага қилиб салмоқли қадам ташларкан кўча эшик олдида нимадир эсига тушиб тўхтади.

— Қуртлар балоғат ёшига етибди, — деди у кўрсаткич бармоғини силкитиб, — Бу ёшда одамдан тортиб ҳашоратгача босар-тусарини билмайди. Бирор кор-ҳол бўлмаслиги учун эркак ва урғочисини ажратиб қўйинг. Бўлмаса ошиқ-маъшуқ бўлишиб, пилла ўрашмайди. Хўпми?

— Хўп, — деди Ғанижон жилмайиб. — Тез-тез келиб туринг, Тошали Убайдуллаевич. Яқинда қуртларнинг никоҳ тўйини қиламиз. Ўзингиз бош-қош, вакил ота бўласиз!

Областдан келган вакил оғир гавдасини машинага ташлади. Машина ғийқиллаб қўзғалди.

Нўъмон МУЙДИНОВ

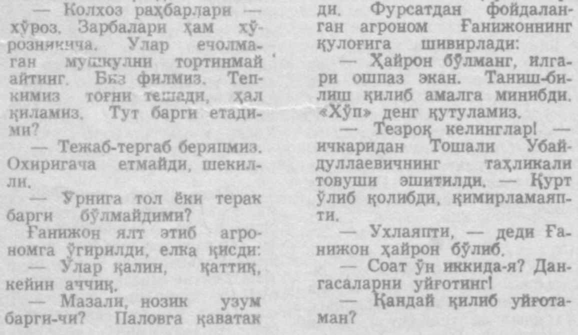

Рассом. А. НОРХЎЖАЕВ

Дилшод РАЖАБОВ

ЭҲ, ДУСТЛАР

Учаётган чумчуқни
Бир тош отиб қулатган
Ўринбойни дўстлари
Мерган, дея қутлашар.
Эҳ, қандайин дўст булар,
Хато ишдан қайтармай
Аччиқ танбеҳ ўрнида
Унга таҳсин айтарлар.

ҲАММА ИШДА

ЎРОҚ ўрар букчайиб,
Қайтгунича то дами.
ХАСКАШ ишлар ер
тирнаб, —
Тўдалайди пичанни.
Енбошлаган ПАНШАХА
Ишни беғам кузатар —
Тайёр бўлган ғарамни
Юқорига узатар.

ФАЛОКАТ

Ногоҳон эсди шамол
Даҳшат солиб вағиллаб.
Қарғалар инин ташлаб
Кўкка учди қағиллаб.
Силкинади дарахтлар
Тебранади ин-уя, —
Қарғаларнинг юртида
Бўлаяпти зилзила.

АРАВАНИНГ АРМОНИ

Орзуларим кўп эди,
Истардим осмон йўлин.
Ҳеч иложим йўқ энди,
Боғланган икки қўлим.
Энди осмон йўлини
Тушда кўраман, бешак.
Қайга ҳам борар эдим,
Йўлбошчим бўлса Эшак.

КАПАЛАК

Дилларни яйратар-да,
Ўзи ҳам шод яшайди.
Тегмас ғашга, асабга
Кир, хира пашшадай у.
Қувнар тўйиб симириб
Гул—чечакнинг хуш атрин.
Қисқагина ҳаёти
Бир умрлик ибратдир.

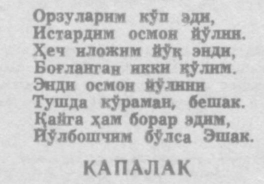

СЎРАБ САРҒАЙМАЙ ДЕСАНГИЗ...

ОБУНАЧИЛАР ДИҚҚАТИГА

Редакция почтасини ўқимабсиз — дунёга келмабсиз. Арзномаю талабнома, раҳматномаю илтимоснома, пўписаю писанда, ҳажвия, шеър, ханда, учириғу қочириқ, ҳаттоки ирим-сиримгача топилади. Қўли қинғир сотувчи, боқибеғам раҳбар, бемеҳр шифокор, ҳаммаёққа бодроқдай сочилиб кетган кооператив ошхоналарнинг нафси ҳакалай отган шоввозлари тўғрисидаги шикоятлар уюм-уюм бўлиб ётибди. Даста-даста мана бу мактублар суд ва прокуратура органлари ишидаги нуқсонлар тўғрисида. Халқ депутатлари съезди таассуротлари ғаладонларга сиғмай кетган.

— Олой бозорида сотилаётган гўшт маҳсулотларини жиддий текшириб кўриш керак, — деб ёзади муштарийларимиздан бири. — Бу ерда бир сир борга ўхшайди. Зудлик билан комиссия тузилмаса ажойиб бир янгиликни ё японлар, ё америкаликлар илиб кетишлари мумкин. Гап шундаки, мен ҳар ҳафта қассобхонадан икки кило гўшт оламан. «Барака топкурлар, юмшоқроқ жойидан кесинглар, тишларим турғунлик йилларининг касофатларига учраб тушиб кетган», дейман. Хўб деб лаҳм жойидан яхшилаб ўраб беришади. Уйга келиб очиб қарайман, не кўз билан кўрайки, лаҳм гўштнинг ярмиси йўл-йўлакай суяк-савоққа, ичак-чавоққа айланиб қолади. Хўш, бу сирни ким очади? Эҳтимол бунда ҳали қўлга туширилмаган самовий келгиндиларнинг қўли бордир. Яхшилаб текшириб кўриш керак...

Ушбу хатни ўқиб биз ҳам «Ҳа, яхшилаб текшириб кўриш керак», деб турганимизда мана бу мактуб келиб қолди. Еппирай! «Қўшним Мирсафоев Миржафонинг дастидан дод! Дод ва яна ҳазор бор дод! Тирикчилик ўтказа олмай қолдим. Бола боқолмай қолдим. Касофатнинг касрига қолиб ишдан ҳайдалдим. Ҳушёрхонага т...дим. Мана, икки йилдирки ...умбурсдай сигирим қисир ...олади. Қозон қусгани қусган. Овқатдан маза қочди. Болалар синфдан синфга ўтишолмаяпти. Нима қилишимни билмайман. Бу ярамас нима қилади денг? Узук-кун почтальоннинг йўлини то...лайди. Адабиёт газетасига обуна бўлган эмас, меникини ўғирлаб ўқийди. Ҳамма хушхабарни билиб олиб чойхонада валақлайди, бировга гап бермайди. Ҳой,ноинсоф, ўғирлашга-ку ўғирлабсан, ўқиб бўлиб жойига қўйсанг ўласанми, десам, кўзларини лўқ қилиб «Фалончи бир кунга сўраб кетди», дейди. Ғиғоним чиқиб фалончига бораман, у писмадончида, дейди, писмадончи...

Бошимни қаёққа уришни билмай турганимда умрингдан барака топгур хотиним ажойиб маслаҳат бериб қолди: «Қўшнингиздан 26 сўм қарз сўранг». — «Гадойдан гилам сўрасам беради, бу баттол 26 сўм тугул 26 тийин ҳам бермайди», десам хотиним тушмагур «Бирор 50 сўмлик нарсани гаровга қўйиб бўлса-да, 26 сўм олинг», деб туриб олди.

Хуллас, бир илож қилиб 26 сўмни олдим. Ўша куниёқ почтага бориб қўшнимни, хотинини, қизи, ўғли, ҳали тили чиқмаган набирасини «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га обуна қилдик. Бешта квитанциянинг устига 20 тийин қайтимини қўйиб олиб чиқиб бердим».

Муҳтарам муштарийлар!

Кўряпсизми, газетамизга вақтида обуна бўлмаслик мана шундай нохушликларга олиб келиши мумкин.

Қўни-қўшничиликка завол етмасин десангиз обуна бўлинг!

Чойхоналарда савлат тўкиб ўтирай десангиз — обуна бўлинг.

Сўраганнинг бир юзи, бермаганнинг икки юзи қора, дейишади. Сўраб сарғаймай десангиз — обуна бўлинг.

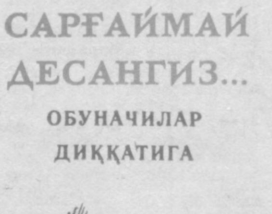

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 09827. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3139. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.